

Допомогти Сторожу.
на згадку про
милу мені розуми

26. квіт. 69 р

В. 40 р. 10 коп.

Видавництво
художньої
літератури
«Дніпро»

Київ
1969

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ
ЕНЕЇДА

Ілюстрації художника
ОЛЕКСАНДРА
ДАНЧЕНКА

Текст
«Енеїди»
подається
за виданням:
Вергілієва Енеїда,
на малоросійській язык
переложена
И. Котляревским.
Харьков,
1842.

Ч А С Т И Н А П Е Р Ш А

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятіший од всіх бурлак.
Но греки, як спаливши Трою¹,
Зробили з неї скирту іною,
Він, взявши торбу, тягу дав;
Забравши деяких троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
П'ятами з Трої накивав.

7

Він, швидко поробивши човни,
На синє море попускав,
Троянців насаджавши повні,
І куди очі почухрав.
Но зла Юнона, суча дочка²,
Розкудкудакалась, як квочка,—
Енея не любила — страх;
Давно уже вона хотіла,
Його щоб душака полетіла
К чортам і щоб і дух не пах.

Еней був тяжко не по серцю
Юноні,— все її гнівив:
Здававсь гірчийший їй від перцю,
Ні в чім Юноні не просив;
Но гірш за те їй не любився,
Що, бачиш, в Трої народився
І мамою Венеру звав³;
Паріс, Пріамове дитятко⁴,
Путивочку Венері дав.

Побачила Юнона з неба,
Що пан Еней на поромах;
А те шепнула сука Геба...⁵
Юнону взяв великий жаж!
Впрягла в гринджолята павичку,
Сховала під кибалку мичку⁶,
Щоб не світилася коса;
Взяла спідницю і шнурівку⁷,
І хліба з сіллю на тарілку,
К Еолу мчалась, як оса⁸.

«Здоров, Еоле, пане-свату!
Ой, як ся маєш, як живеш? —
Сказала, як ввійшла у хату,
Юнона.— Чи гостей ти ждеш?...»
Поставила тарілку з хлібом
Перед старим Еолом-дідом,
Сама же сіла на ослін.
«Будь ласкав, сватоньку-старику!
Ізбий Енея з пантелику,
Тепер пливе на морі він.

Ти знаєш, він який суцїга,
Паливода і горлоріз;
По світу як іще побіга,
Чиїхсь багацько вилле сліз.
Пошли на його лихо злее,
Щоб люди всі, що при Еней,
Послизли і щоб він і сам...
За сее ж дівку чорнобриву,
Смачною, гарну, уродливу
Тобі я, далебі, що дам».

«Гай, гай! ой, дей же його кату! —
Еол насупившись сказав.—
Я все б зробив за сюю плату,
Та вітри всі порозпускав:
Борей недуж лежить з похмілля⁹,
А Нот поїхав на весілля,
Зефір же, давній негодяй,
З дівчатами заженихався,
А Евр в поденщики найнявся,—
Як хочеш, так і помишляй!

Та вже для тебе обіцяюсь
Енееві я ляпас дати;
Я хутко, миттю постараюсь
В трістя його к чортам загнати.
Прощай же! Швидше убирайся,
Обіцянки не забувайся,
Бо послі, чуєш, нічирк!
Як збрешеш, то хоча надсядся,
На ласку послі не понадся,
Тоді від мене возьмеш чвирк».

Еол, оставшись на господі,
Зобрав всіх вітрів до двора,
Велів поганій бути погоді...
Якраз на морі і гора!
Все море зараз спузирило,
Водою мов в ключі забило,
Еней тут крикнув, як на пуп;
Заплакався і заривався,
Пошарпався, увесь подривався,
На тім'ї начесав аж струп.

Прокляті вітри роздулися,
А море з лиха аж реве;
Слізьми троянці обилися,
Енея за живіт бере;
Всі човники їх розчухрало,
Багацько війська тут пропало;
Тоді набрались всі сто лих!
Еней кричить, що «я Нептуну¹⁰
Півкопи грошей в руку суну,
Аби на морі штурм утих».

Нептун іздавна був дряпичка,
Почув Енеїв голосок;
Шатнувся зараз із запічка,
Півкопи для його кусок!..
І миттю осідлавши рака,
Схвативсь на його, мов бурлака,
І вирнув з моря, як карась.
Загомонів на вітрів грізно:
«Чого ви гудете так різно?
До моря, знаєте, вам зась!»

От тут-то вітри схаменулись
І ну всі драла до нори;
До ляс, мов ляхи, шатнулись¹¹,
Або од іжака тхори.
Нептун же зараз взяв мітелку
І вимів море, як світелку,
То сонце глянуло на світ.
Еней тогді як народився,
Разів із п'ять перехрестився,
Звелів готовити обід.

Поклали шальовки соснові,
Кругом наставили мисок;
І страву всякую, без мови,
В голодний пхали все куток.
Тут з салом галушки лигали,
Лемішку і куліш глитали¹²,
І бразу кухликом тягли;
Та і горілочку хлитали,—
Насилу із-за столу встали
І спати послі всі лягли.

Венера, не послідня шльоха,
Проворна, враг її не взяв,
Побачила, що так полоха
Еол синка, що аж захляв;
Умилася, причепурилась
І, як в неділю, нарядилась,
Хоть би до дудки на танець!
Взяла очіпок грезетовий¹³,
І кунтуш з усами люстровий,
Пішла к Зевесу на ралець.

Зевес тогді кружав сивуху¹⁴
І оселедцем заїдав;
Він, сьому випивши восьмуху,
Послідки з кварти виливав.
Прийшла Венера, іскривившись,
Заплакавшись і завіскрившись,
І стала хлипать перед ним:
«Чим пред тобою, милий тату,
Син заслужив таку мій плату?
Ійон, мов в свинки грають ім.

Куди йому уже до Риму?
Хіба як здохне чорт в рові!
Як вернеться пан хан до Криму¹⁵,
Як жениться сич на сові.
Хіба б уже та не Юнона,
Щоб не вказала макогона,
Що й досі слухає чмелів!
Коли б вона та не бісилась,
Замовкла і не комизилась,
Щоб ти се сам їй ізвелів».

Юпітер, все допивши з кубка,
Погладив свій рукою чуб:
«Ох, доцю, ти моя голубка!
Я в правді твердий так, як дуб.
Еней збудує сильне царство
І заведе своє там панство:
Не малий буде він панок.
На панщину весь світ погонить,
Багацько хлопців там наплодить
І всім ім буде ватажок.

Заїде до Дідони в гості¹⁶
І буде там бенкетовать;
Полюбиться її він мосці
І буде бісики пускати.
Іди, небого, не журися,
Попонеділкуй, помолися,
Все буде так, як я сказав».
Венера низько поклонилась
І з панотцем своїм простилась,
А він її поціловав.

Еней прочувався, проспався
І голодрабців позбирав,
Зовсім зібрався і уклався,
І, скільки видно, почухрав.
Плив-плив, плив-плив, що аж обридло,
І море так йому огидло,
Що бісом на його дививсь:
«Коли б,— каже,— умер я в Трої,
Уже б не пив сеї гіркої
І марне так не волочивсь».

Потім, до берега приставши
З троянством голим всім своїм,
На землю з човнів повстававши,
Спитавсь, чи є що їсти їм.
І зараз чогось попоїли,
Щоб на путі не ослабили;
Пішли, куди хто запопав.
Еней по берегу попхався
І сам не знав, куди слонявся,
Аж гульк — і в город причвалав.

В тім городі жила Дідона,
А город звався Карфаген¹⁷,
Розумна пані і моторна,
Для неї трохи сих імен:
Трудяща, дуже працювита,
Весела, гарна, сановита,
Бідняжка — що була вдова;
По городу тогді гуляла,
Коли троянців повстрічала,
Такі сказала їм слова:

«Відкіль такі се гольтіпаки?
Чи рибу з Дону везете?
Чи, може, виходці-бурлаки?»¹⁸
Куди, прочане, ви йдете?
Який вас враг сюди направив?
І хто до города причалив?
Яка ж ватага розбишак!»
Троянці всі замурмотали,
Дідоні низько в ноги пали,
А, вставши, їй мовляли так:

«Ми всі, як бач, народ хрещений,
Волочимся без талану,
Ми в Трої, знаєш, порождені,
Еней пустив на нас ману;
Дали нам греки прочухана
І самого Енея-пана
В три вирви вигнали відтіль¹⁹;
Звелів покинути нам Трою,
Підмовив плавати з собою,
Тепер ти знаєш, ми відкіль.

Помилуй, пані благородна!
Не дай загинуть головам,
Будь милостива, будь незлобна,
Еней спасибі скаже сам.
Чи бачиш, як ми обідрались!
Убрання, постолі порвались,
Охляли, ніби в дощ щеня!
Кожухи, свити погубили
І з голоду в кулак трубили,
Така нам лучилась пеня».

Дідона гірко заридала
І з білого свого лиця
Платочком сльози обтирала:
«Коли б,— сказала,— молодця
Енея вашого зляпала,
Уже б тогді весела стала,
Тогді великдень був би нам!»
Тут плюсь — Еней, як будто з неба:
«Ось, ось де я, коли вам треба!
Дідоні поклонюся сам».

Потім, з Дідоною обнявшись,
Поцілувались гарно всмак;
За рученьки біленькі взявшись,
Балакали то сьак, то так.
Пішли к Дідоні до господи
Через великі переходи,
Ввійшли в світлицю та й на піл,
Пили на radoцax сивуху,
І їли сім'яну макуху,
Покіль кликнули їх за стіл.

Тут їли рознії потрави,
І все з полив'яних мисок,
І самі гарнії приправи
З нових кленових тарілок:
Свинячу голову до хрину
І локшину на переміну,
Потім з підлевою індик;
На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубці, пугрю, квашу²⁰
І з маком медовий шулик.

І кубками пили слив'янку,
Мед, пиво, брагу, сирівець,
Горілку просту і калганку,
Кутивсь для духу яловець.
Бандура горлиці бриньчала²¹,
Сопілка зуба затинала,
А дудка грала по балках;
Санжарівки на скрипці грали,
Кругом дівчата танцювали
В дробушках, в чоботах, в свитках.

Сестру Дідона мала Ганну,
Навсправжки дівку хоть куди,
Проворну, чепурну і гарну;
Приходила і ся сюди
В червоній юпочці баевій,
В запасці гарній фаналевій²²,
В стьонжках, в намисті і в ковтках²³;
Тут танцювала викрутасом
І пред Енеем вихилясом
Під дудку біла третяка.

Еней і сам так розходився,
Як на аркані жеребець,
Що трохи не увередився,
Пішовиши з Гандзею в танець.
В обох підківки забряжчали,
Жижки од танців задрижали,
Вистрибовавши гоцака.
Еней, матню в кулак прибравши
І не до соли примовлявши,
Садив крутенько гайдука²⁴.

А послі танців варенухи²⁵
По філіжанці піднесли,
І молодиці-цокотухи
Тут баяндраси понесли;
Дідона кріпко заюрила,
Горщик з вареною розбила,
До дуру всі тогді пили.
Весь день весело прогуляли
І п'яні спати полягали;
Енея ж ледве повели.

Еней на піч забрався спати,
Зарився в просо, там і ліг;
А хто схотів, побрів до хати,
А хто в хлівець, а хто під стіг.
А деякі так так хлиснули,
Що де упали — там заснули,
Сопли, харчали і хропли;
А добрі молодці кружали,
Поки аж півні заспівали,—
Що здужали, то все тягли.

Дідона рано ісхопилась,
Пила з похмілля сирівець;
А послі гарно нарядилась,
Як би в оренду на танець²⁶
Взяла караблик бархатовий²⁷,
Спідницю і карсет шовковий
І начепила ланцюжок;
Червоні чоботи обула,
Та і запаски не забула,
А в руки з вибійки платок.

Еней же, з хмелю як проспався,
Із'їв солоний огірок;
Потім умився і убрався,
Як парубійка до дівок.
Йому Дідона підослала,
Що од покійника украла:
Штани і пару чобіток,
Сорочку і каптан з китайки²⁸,
І шапку, пояс з каламайки,
І чорний шовковий платок.

Як одяглись, то ізійшлися,
З собою стали розмовлять;
Найлися і прийнялися,
Щоб по-вчорашньому гулять.
Дідона ж тяжко сподобала
Енея так, що і не знала,
Де дітися і що робить;
Точила всякій баляси
І підпускала разні лясси,
Енею тільки б угодить.

Дідона вигадала грище²⁹,
Еней щоб веселіший був,
І щоб вертівся з нею ближче,
І лиха щоб свого забув:
Собі очиці зав'язала
І у панаса грати стала,
Енея б тільки уловить;
Еней же зараз догадався,
Коло Дідони терся, м'явся,
І щоб тільки вдовольнить.

Тут всяку всячину іграли,
Хто як і в віщо захотів;
Тут інші журавля скакали,
А хто од дудочки потів,
І в хрещика, і в горюдуба,
Не раз доходило до чуба,
Як загулялися в джгута;
В хлюста, в пари, в візка іграли
І дамки по столу совали;
Чорт мав порожнього кута.

Щодень було у них похмілля,
Пилась горілка, як вода;
Щодень бенкетів, мов весілля,
Всі п'яні, хоть посунься куда.
Енееві так, як болящі
Або лихий осінній трясці,
Годила пані всякий день.
Були троянці п'яні, ситі,
Кругом обуті і обшиті,
Хоть голі прибрели, як пеня.

Троянці добре там курили,
Дали приманку всім жінкам,
По вечерницям всі ходили,
Просвітку не було дівкам.
Та й сам Еней-сподар і паню
Підмовив паритися в баню...
Уже ж було не без гріха!
Бо страх вона його любила,
Аж розум весь свій погубила,
А, бачся, не була плоха.

От так Еней жив у Дідони,
Забув і в Рим щоб мандровать.
Тут не боявся і Юнони,
Пустився все бенкетоватъ;
Дідону мав він мов за жінку,
Убивши добру в неї грінку³⁰,
Мутив, як на селі москаль!
Бо — хрін його не взяв — моторний,
Ласкавий, гарний, і проворний,
І гострий, як на бритві сталь.

Еней з Дідоною возились,
Як з оселедцем сірий кіт;
Ганяли, бігали, казились,
Аж лився деколи і піт.
Дідона ж мала раз роботу,
Як з ним побігла на охоту,
Та грім загнав їх в темний льох...
Лихий їх зна, що там робили,
Було не видно з-за могили,
В льоху ж сиділи тільки вдвох.

Не так-то робиться все хутко,
Як швидко оком ізмигнеш;
Або як казку кажеш прудко,
Пером в папері як писнеш.
Еней в гостях прожив немало,—
Що з голови його пропало,
Куди його Зевес послав.
Він годів зо два там просидів,
А мабуть би, і більш прони́дів,
Якби його враг не спіткав.

Колись Юпітер ненароком
З Олімпа глянув і на нас³¹
І кинув в Карфагену оком—
Аж там троянський мартоплас...
Розсердився і розкричався,
Аж цілий світ поколихався;
Енея лаяв на весь рот:
«Чи так-то, гадів син, він слуха?»
Убрався в патоку, мов муха,
Засів, буцім в болоті чорт.

Пійдїть їнця мені кликніте,
До мене зараз щоб прийшов,
Глядїть же, цупко прикрутіте,
Щоб він в шинок та не зайшов!
Бо хочу я кудись послати.
Ййон, ййон же, вража мати!
Але Еней наш зледащів;
А то Венера все свашкує,
Енеєчка свого муштрує,
Щоб він з ума Дідону звів».

Прибіг Меркурій, засапившись³²,
В три ряди піт з його котив;
Весь ремінцями обв'язавшись,
На голову бриль наложив;
На грудях з бляхою ладунка,
А ззаду з сухарями сумка,
В руках нагайський малахай.
В такім наряді влізши в хату,
Сказав: «Готов уже я, тату,
Куди ти хочеш, посилає».

«Біжи лиш швидше в Карфагену,—
Зевес їнцеві так сказав,—
І пару розлучи скажену,
Еней Дідону б забував.
Нехай лиш відтіль уплітає
І Рима строїти чухрає,—
А то заліг, мов в грубі пес.
Коли ж він буде йще гуляти,
То дам йому себе я знати,—
От так сказав, скажи, Зевес».

Меркурій низько поклонився,
Перед Зевесом бриль ізняв,
Через поріг перевалився,
До стайні швидше тягу дав.
Покинувши із рук нагайку,
Запряг він миттю чортонхайку,
Черкнув із неба, аж курить.
І все кобилок поганяє,
Що оглобельна аж брикає,
Помчали, аж візок скрипить.

Еней тоді купався в бразі
І на полу, укрившись, ліг;
Йому не снилось о приказі,
Як ось Меркурій в хату вбіг.
Смикнув із полу, мов псяюху.
«А що ти робиш, п'єш сивуху?» —
Зо всього горла закричав.—
Ану лиш швидше убирайся,
З Дідоною не женихайся,
Зевес поход тобі сказав.

Чи се ж таки до діла робиш,
Що й досі тута загуляєсь?
Та швидко і не так задробиш;
Зевес недурно похваляєсь;
Получиш добру халазію³³,
Він видавить з тебе олію,
От тільки йще тут побарись.
Гляди ж, сьогодні щоб убрався,
Щоб нищечком відсіль укрався,
Мене удруге не дождиєсь».

Еней піджав хвіст, мов собака,
Мов Каїн, затрусивсь увезь;
Із носа потекла кабака:
Уже він знав, який Зевес.
Шатнувся миттю сам із хати
Своїх троянців позбирати;
Зібравши, дав такий приказ:
«Як можна швидше укладайтесь,
Зо всіми клунками збирайтесь,
До моря швендайте якраз!»

А сам, вернувшись в будинки,
Своє лахміття позбирав;
Мізерії наклав дві скриньки,
На човен зараз одіслав
І дожидався тільки ночі,
Що як Дідона зімкне очі,
Щоб, не прощавшись, тягу дати.
Хоть він за нею і журився
І світом цілий день нудився,
Та ба! бач, треба покидати.

Дідона зараз одгадала,
Чого сумує пан Еней,
І все на ус собі мотала,
Щоб умудритися і їй;
З-за печі часто виглядала,
Прикинувшись, буцім куняла
І мов вона хотіла спати.
Еней же думав, що вже спала,
І тільки що хотів дати драла,
Аж ось Дідона за чуб хвать.

«Постій, прескурвий, вражий сину!
Зо мною перше розплатись;
От задушу, як злу личину!
Ось ну лиш тільки завертись!
От так за хліб, за сіль ти платиш?
Ти всім, привикши насміхатись,
Розпустиш славу по мені!
Нагірла в пазусі гадюку,
Що послі ізробила муку;
Послала пуховик свині.

Згадай, який прийшов до мене,
Що ні сорочки не було;
І постолів чорт мав у тебе,
В кишені ж пусто, аж гуло;
Чи знав ти, що такеє гроші?
Мав без матні одні холоші,
І тільки слава, що в штанах;
Та й те порвалось і побилось,
Аж глянуть сором, так світилось,
Свитина вся була в латках.

Чи я ж тобі та не годила?
Хіба ріжна ти захотів?
Десь вража мати підкусила,
Щоб хирний тут ти не сидів.—
Дідона гірко заридала,
І з серця аж волосся рвала,
І закраснілася, мов рак.
Запінилась, посатаніла,
Неначе дурману із'їла,
Залаяла Енея так: —

Поганий, мерзкий, скверний, бридкий,
Нікчемний, ланець, кателік!
Гульвіса, пакосний, претидкий,
Негідний, злодій, еретик!
За кучму сю твою велику³⁴
Як дам ляца тобі я в пику,
То тут тебе лизне і чорт!
І очі видеру із лоба
Тобі, диявольська худоба.
Трясешся, мов зимою хорт!

Мандруй до сатани з рогами,
Нехай тобі присниться біс!
З твоїми сучими синами,
Щоб враг побрав вас всіх, гульвіс,
Щоб ні горіли, ні боліли,
На чистому щоб покоїли,
Щоб не оставсь ні чоловік,
Щоб доброї не знали долі,
Були щоб з вами злії болі,
Щоб ви шаталися повік!»

Еней від неї одступався,
Поки зайшов через поріз,
А далі аж не оглядався,
З двора в собачу ристь побіг.
Прибіг к троянцям, засапався,
Обмок в поту, як би купався,
Мов з торгу в школу курохват;
Потім, в човен хутенько сівши
І їхати своїм велівши,
Не оглядався сам назад.

Дідона тяжко зажурилась,
Ввесь день ні їла, ні пила;
Все тосковала, все мучилась,
Кричала, плакала, ревла.
То бігала, як би шалена,
Стояла довго тороплена,
Кусала нозі на руках;
А далі сіла на порозі,
Аж занудило їй, небозі,
І не встояла на ногах.

Сестру кликнула на пораду,
Щоб горе злее розказать,
Енееву оплакати зраду
І льготи серцю трохи дати.
«Ганнусю, рибко, душко, любко,
Рятуй мене, моя голубко,
Тепер пропала я навек!
Енеем кинуто я, бідна,
Як сама паплюга послідня,
Еней злий змії — не чоловік!

Нема у серця мого сили,
Щоб я могла його забути.
Куди мні бігти? — до могили!
Туди один надежний путь!
Я все для його потеряла,
Людей і славу занедбала;
Боги! я з ним забула вас.
Ох! дайте зілля мні напитись,
Щоб серцю можна розлюбитись,
Утихомириться на час.

Нема на світі мні покою,
Не ллють сльози із очей,
Для мене білий світ єсть тьмою,
Там ясно тільки, де Еней.
О пущверинку Купідоне!³⁵
Любуйся, як Дідона стогне...
Щоб ти маленьким був пропав!
Познайте, молодіці гожі,
З Енеем бахурі всі схожі,
Щоб враг зрадливих всіх побрав!»

Так бідна з горя говорила
Дідона, жизнь свою кляла;
І Ганна, що їй ні робила,
Ніякої ради не дала.
Сама з царицею горювала,
І сльози рукавом втирала,
І хлипала собі в кулак.
Потім Дідона мов унишкла,
Звеліла, щоб і Гандзя вийшла,
Щоб їй насумоватись всмак.

Довгенько так посумовавши,
Пішла в будинки на постіль;
Подумавши там, погадавши,
Проворно скочила на піл.
І, взявши з запічка кресало
І клоччя в пазуху чимало,
Тихенько вийшла на горб.
Ночною се було добою
І самою тихою порою.
Як спав хрещений ввесь народ.

Стояв у неї на горді
В кострі на зиму очерет³⁶;
Хоть се не по царській породі,
Та де ж взять дров, коли все степ;
В кострі був зложений сухенький,
Як порох був уже палкенький,
Його й держали на підпал.
Під ним вона огонь кресала,
І в клоччі гарно розмахала,
І розвела пожар чимал.

Кругом костер той запаливши,
Зо всей одежі роздяглась,
В огонь лахміття все зложивши,
Сама в огні тім простяглась.
Вкруг неї полум'я палало,
Покійниці не видно стало,
Пішов од неї дим і чад!
Енея так вона любила,
Що аж сама себе спалила,
Послала душу к чорту в ад.

Ч А С Т И Н А Д Р У Г А

Еней, попливши синім морем,
На Карфагену оглядавсь;
Боровсь з своїм, сердега, горем,
Слізьми, бідняжка, обливавсь.
Хоть од Дідони плив поспішно,
Та плакав гірко, неутішно.
Почувши ж, що в огні спеклась,
Сказав: «Нехай їй вічне царство,
Мені же довголітнє панство
І щоб друга вдова найшлась!»

28

Як ось і море стало грати,
Великі хвилі піднялись,
І вітри зачали бурхати,
Аж човни на морі тряслись.
Водою чортзна-як крутило,
Що трохи всіх не потопило.
Вертілись човни, мов дурні.
Троянці з страху задрижали,
І, що робити, всі не знали,
Стояли мовчки всі смутні.

Один з троянської ватаги,
По їх він звався Палінур³⁷;
Сей більше мав других одваги,
Сміленький був і балагур;
Що наперед сей схаменувся
І до Нептуна окликнувся:
«А що ти робиш, пан Нептун!
Чи се і ти пустивсь в ледащо.
Що хочеш нас звести нінащо?
Хіба півкопи і забув?»

А далі після сеї мови
Троянцям він так всім сказав: —
Бувайте, братця, ви здорові!
Оце Нептун замудровав.
Куди тепер ми, братця, пійдем?
В Італію ми не доїдем,
Бо море дуже щось шпуге,
Італія відсіль не близько,
А морем в бурю їхать слизько,
Човнів ніхто не підкує.

29

От тут земелька єсть, хлоп'ята,
Відсіль вона невдалеку:
Сіцилія, земля багата,
Вона мені щось по знаку.
Дмухнім лиш, братця, ми до неї
Збувати горесті своєї,
Там добрий цар живе Аїст³⁸.
Ми там, як дома, очуняєм
І, як у себе, загуляєм,
Всього у нього вдоволь єсть».

Троянці разом прийнялися
І стали веслами гребти,
Як стрілки, човники неслися,
Мов ззаду пхали їх чорти.
Їх сіцилійці як уздріли,
То з города, мов подуріли,
До моря бігли всі зустрічати,
Тут між собою розпитались,
Чоломкались і обнімались,
Пішли до короля гулять.

Ацест Енею, як би брату,
Велику ласку показав
І, зараз попросивши в хату,
Горілкою почастовав;
На закуску наклали сала,
Лежала ковбаса чимала
І хліба повне решето.
Троянцям всім дали тетері³⁹
І відпустили на кватері:
Щоб йшли, куди потрапить хто.

Тут зараз підняли бенкети,
Замурмотали, як коти,
І в кахлях понесли пашкети⁴⁰
І киселю їм до сити;
Гарячую, м'яку бухинку,
Зразову до рижків печінку,
Гречаних з часником пампух.
Еней з дороги налигався
І пінної так нахлистався,
Трохи не виперсь з його дух.

Еней хоть трохи був підпилий,
Та з розумом не потерявся;
Він син був богобоязливий,
По смерті батька не цуравсь.
В сей день його отець опрягся,
Як чикилдихи обіжрався⁴¹,—
Анхіз з горілочки умер.
Еней схотів обід справляти
І тут старців нагодовати,—
Щоб біг душі свій рай одпер.

Зібрав троянську всю громаду
І сам пішов на двір до них,
Просить у їх собі пораду,
Сказав їм річ в словах таких:
«Панове, знаєте, трояне
І всі хрещені миряне,
Що мій отець бував Анхіз,
Його сивуха запалила
І живота укоротила,
І він, як муха в зиму, зслиз.

Зробити поминки я хочу,
Поставити обід старцям —
І завтра ж — далі не одстрочу.
Скажіте: як здається вам?»
Сього троянці і бажали,
І всі уголос закричали:
«Енею, боже, поможи;
Коли же хочеш, пане, знати,
І сами будем помагати,
Бо ми тобі не вороги».

І зараз миттю всі пустились
Горілку, м'ясо купувать,
Хліб, бублики, книші вродились,
Пішли посуди добувать;
І коливо з куті зробили⁴²,
Сити із меду наситили,
Договорили і попа;
Хазяїнів своїх ззивали,
Старців по улицям шукали,
Пішла на дзвін дякам копа⁴³.

На другий день раненько встали,
Огонь на дворі розвели
І м'яса в казани наклали,
Варили страву і пекли.
П'ять казанів стояло юшки,
А в чотирьох були галушки,
Борщу трохи було не з шість;
Баранів тьма була варених,
Курей, гусей, качок печених,
Досита щоб було всім їсть.

Щебри сивушки там стояли
І браги повнії діжки;
Всю страву в вагани вливали⁴⁴
І роздавали всім ложки.
Як проспівали «со святими»,
Еней обливсь слізьми гіркими,
І прийнялися всі трепать;
Наїлися і нахлистались,
Що деякі аж повалялись,
Тоді і годі поминать.

Еней і сам зо старшиною
Анхіза добре поминав;
Не здрів нічого пред собою,
А ще з-за столу не вставав;
А далі трошки проходився,
Прочумався, протверезився,
Пішов к народу, хоть поблід.⁴⁵
З кишені вийнявши півкіпки,⁴⁵
Шпурнув в народ дрібних, як ріпки,
Щоб тямилі його обід.

Енея заболіли ноги,
Не чув ні рук, ні голови;
Напали з хмелю перелоги,
Опухли очі, як в сови,
І ввесь обдубвся, як барило,
Було на світі все неміло,
Мисліть по землі писав.⁴⁶
З нудьги охляв і ізнемігся,
В одежі ліг і не роздігся,
Під лавкою до світа спав.

Прокинувшись, ввесь трусився,
За серце ссало, мов глисти;
Перевертався і нудився,
Не здужав голови звести,
Поки не випив півквартівки⁴⁷
З імбером пінної горілки
І кухля сирівцю не втер.
З-під лавки виліз і струхнувся,
Закашляв, чхнув і стрепенувся:
«Давайте,— крикнув,— пийте тепер».

Зібравшись, всі паненята
Ізнов кружати начали,
Пили, як бразу поросята,
Горілку так вони тягли;
Тягли тут пінненьку троянці,
Не вомпили сіциліанці⁴⁸,
Черкали добре назахват.
Хто пив тут більш од всіх сивухи
І хто пив разом три осьмухи,
То той Енеєві був брат.

Еней наш роздоброхотався,
Ігрища вздумав завести
І п'яний зараз розкричався,
Щоб перебійців привести.
У вікон школярі співали,⁴⁹
Халяндри циганки скакали,⁴⁹
Іграли в кобзи і сліпці;
Було тут разні чути крики,
Водили в городі музики
Моторні, п'яні молодці.

В присінках всі пани сиділи,
На дворі ж вкруг стояв народ.
У вікна деякі гляділи,
А інший був наверх ворот;
Аж ось прийшов і перебієць,⁵⁰
Убраний так, як компанієць⁵⁰,
І звався молодець Дарес;
На кулаки став викликати
І перебійця визивати,
Кричав, опарений мов пес:

«Гей, хто зо мною вийде битись,
Покуштовати стусанів?⁵¹
Мазкою хоче хто умитись?
Кому не жаль своїх зубів?
А нуте, нуте, йдіте швидше
Сюди на кулаки лиш ближче!
Я бебехів вам насаджу;
На очі вставлю окуляри
Сюди, поганці-бакаляри!⁵¹
Я всякому лоб розміжжу.—

Дарес довгенько доживався,
Мовчали всі, ніхто не йшов;
З ним всякий битися боявся,
Собою страху всім задав.—
Так ви, бачу, всі легкодухи,
Передо мною так, як мухи,
І пудофети наголо»⁵².
Дарес тут дуже насміхався,
Собою чванивсь, величався,
Аж слухать сором всім було.

Абсест троянець був сердитий⁵³,
Згадав Ентелла-козака,
Зробився мов несамовитий,
Чимдуж дав відтіль дропака.
Ентелла скрізь пішов шукати,
Щоб все, що бачив, розказати
І щоб Дареса підцьковати.
Ентелл був тяжко смілий, дужий,
Мужик плечистий і невключий,
Тоді він, п'яний, вклався спати.

Знайшли Ентелла-сіромаху,
Що він під тином гарно спав;
Сього сердешного тімаху
Будити стали, щоб устав.
Всі голосно над ним кричали,
Ногами всилу розкачали,
Очима він на них лупнув:
«Чого ви? Що за вража мати,
Зібрались не давати спати».
Сказавши се, оп'ять заснув.

«Та встань, будь ласкав, пане-свату!» —
Абсест Ентеллові сказав.
«Пійдіть лиш ви собі ік кату!» —
Ентелл на їх так закричав.
А послі баче, що не шутка,
Абсест сказав, яка погудка,
Проворно скочивши, здригнувся: —
Хто, як, Дарес? Ну, стійте, наші!
Зварю пану Даресу каші,
Горілки дайте лиш нап'юсь».

Примчали з казанок сивухи,
Ентелл її разком дмухнув
І од сієї він мокрухи
Скрививсь, наморщивсь і зівнув,
Сказав: «Тепер ходімо, братця,
До хвастуна Дареса-ланця!
Йому я ребра полічу,
Зімну всього я на кабаку,
На смерть зувічу, мов собаку,
Як битися — я научу!»

Прийшов Ентелл перед Дареса.
Сказав йому на сміх: «Гай-гай!
Ховайсь, проклята неотеса,
Зарання відсіль утікай;
Я роздавлю тебе, як жабу,
Зітру, зімну, мороз як бабу⁵⁴,
Що тут і зуби ти зітнеш.
Тебе диявол не пізнає,
З кістками чорт тебе злигає,
Уже від мене не влизнеш».

На землю шапку положивши,
По локоть руки засукав
І, шупко кулаки стуливши,
Дареса битись визивав.
Із серця скреготав зубами,
Об землю тупотав ногами
І на Дареса налізав.
Дарес не рад своїй лихоті,
Ентелл потяг не по охоті
Дареса, щоб його він знав.

В се врем'я в рай боги зібрались
К Зевесу в гості на обід,
Пили там, їли, забавлялись,
Забули наших людських бід.
Там лакомини різні їли⁵⁵,
Буханчики пшеничні білі,
Кислиці, ягоди, коржі
І всякі-разні витребеньки,—
Уже, либонь, були п'яненькі.
Понадувались, мов йоржі.

Як ось знечев'я вбіг Меркурій,
Засапавшись, до богів,
Прискочив, мов котиче мурий
До сирних в маслі пирогів!
«Ге! Ге! от тут-то загулялись,
Що і од світа одиурались,
Диявол-ма вам і стида.
В Сіцилії таке твориться,
Що вам би треба подивиться,—
Там крик, мов підступа орда».

Боги, почувши, зашатались,
Із неба виткнули носи,
Дивитись на бійців хватались,
Як жаби літом із роси.
Ентел там сильно храбровався,
Аж до сорочки весь роздягся,
Совав Даресу в ніс кулак.
Дарес ізвомпив, сіромаха,
Бо був Ентелл непевна птаха,
Як чорноморський злий козак.

Венеру за виски хватило,
Як глянула, що там Дарес;
Ій дуже се було не мило,
Сказала: «Батечку, Зевес!
Дай моєму Даресу сили,
Йому хвоста щоб не вкрутили,
Щоб він Ентелла поборов.
Мене тоді весь світ забуде,
Коли Дарес живий не буде;
Зроби, щоб був Дарес здоров».

Тут Бахус п'яний обізвався⁵⁶,
Венеру лягти начав,
До неї з кулаком совався
І так ісп'яна їй сказав:
«Пійди лиш ти к чортам, плюгава,
Невірна, пакосна, халява!
Нехай ізслизне твій Дарес,
Я за Ентелла сам вступлюся,
Як більш сивухи натягнуся,
То не заступить і Зевес.

Чи знаєш, він який парнище?
На світі трохи єсть таких,
Сивуху так, як бразу, хлище,
Я в парубках кохаюсь сих.
Уже залле за шкуру сала,
Ні неня в бразі не скупала,
Як він Даресові задасть.
Уже хоть як ти не вертисся,
З своїм Даресом попростися,
Бо прийдеться йому пропасть».

Зевес до речі сей дочувся,
Язик насилу повернув,
Він од горілки весь обдувся
І грімко так на їх гукнув:
«Мовчіть!.. Чого ви задрочились?
Чи бач, у мене розходились!
Я дам вам зараз тришия!
Ніхто в кулачки не мішайтесь,
Кінця од самих дожидайтесь,—
Побачим,— візьметь-то чия?»

Венера, облизня піймавши,
Слізки пустила із очей,
І, як собака, хвіст піджавши,
Пішла к порогу до дверей,
І з Марсом у куточку стала⁵⁷,
З Зевеса добре глузовала;
А Бахус пінненьку лигав,
Із Ганімедова пудерка
Утер трохи не з піввідерка;
Напивсь — і тільки що кректав.

Як між собою боги сварились
В раю, попившись в небесах,
Тоді в Сіцилії творились
Великі дуже чудеса.
Дарес од страху оправлявся
І до Ентелла підбирався,
Цибульки б дасть йому під ніс.
Ентелл од ляпаса здригнувся,
Разів із п'ять перевернувся,
Трохи не попустив і сліз.

Розсердився і роз'ярився,
Аж піну з рота попустив,
І саме в міру підмостився,
В висок Дареса затопив:
З очей аж іскри полетіли,
І очі ясні соловіли,
Сердешний об землю упав.
Чмелів довгенько дуже слухав,
І землю носом рив і нюхав,
І дуже жалібно стогнав.

Тут всі Ентелла вихваляли,
Еней з панями реготавсь,
З Дареса ж дуже глузували,
Що силою він величавсь.
Звелів Еней його підняти,
На вітрі щоб поколихати
Од ляпаса і щоб прочхавсь;
Ентеллові ж дав на кабаку⁵⁸
Трохи не цілую гривняку⁵⁸
За те, що так він показавсь.

Еней же, сим не вдовольнившись,
Іще гуляти захотів
І, цупко пінної напившись,
Ведмедів привести звелів.
Литва на труби засурмила,
Ведмедів зараз зупинила,
Заставила їх танцювати.
Сердешний звір перекидався,
Плигав, вертівся і качався,
Забув і бджоли піддерать.

Як пан Еней так забавлявся,
То лиха він собі не ждав,
Не думав і не сподівався,
Щоб хто з Олімпа кучму дав⁵⁹.
Но те Юнона повернула
І в голові так коверзнула,
Щоб зараз учинить ярміз⁶⁰;
Набула без панчіх патинки,
Пішла в Ірисині будинки,
Бо хитра ся була, як біс.

Прийшла, Ірисі підморгнула,
Черкнули разом в хижу вдвох,
І на ухо щось їй шепнула,
Щоб не підслухав який бог;
І пальцем цупко прикрутила,
Щоб зараз все то зробила
І їй би принесла лепорт;
Ірися низько поклонилась
І в ліжник зараз нарядилась⁶¹,
Побігла з неба, як би хорт⁶².

В Сіцилію якраз спустилась,
Човни троянські де були;
І між троянок помістилась,
Которі човнів стерегли.
В кружку сердешні сі сиділи
І кисло на море гляділи;
Бо їх не кликали гулять,
Де чоловіки їх гуляли,
Медок, сивушку попивали
Без просипу неділь із п'ять.

Дівчата з лиха горювали,
Нудило тяжко молодиць;
Лиш слинку з голоду ковтали,
Як хочеться кому кислиць.
Своїх троянців проклинали,
Що через їх так горювали,
Дівки кричали на весь рот:
«Щоб ім хотілось так гуляти,
Як хочеться нам діловати,
Коли б замордовав їх чорт».

Троянці волокли з собою
Стару бабу, як ягу,
Лукаву відьму, злу Берою⁶³,
Іскорчившюся в дугу.
Ірися нею зробилась,
І, як Бероя, нарядилась,
І підступила до дівок;
І щоб к ним лучче підмоститься
І пред Юноной заслужиться,
То піднесла їм пиріжок.

Сказала: «Помагай біг, діти!
Чого сумуєте ви так?
Чи не остило тут сидіти?
Оце гуляють наші як!
Мов божевільних, нас морочать,
Сім літ, як по морям волочать;
Глузують, як хотять, із вас,
Але з другими бахурують⁶⁴,
Свої ж жінки нехай горюють,
Коли водилось се у нас?»

Послухайте лиш, молодиці,
Я добрую вам раду дам,
І ви, дівчата білолиці,
Зробім кінець своїм бідам,
За горе ми заплатим горем —
А доки нам сидіть над морем?
Приймімось човни попалім.
Тоді і мусять тут остатись
І нехотя до нас прижаться;
Ось так на лід їх посадім».

«Спасеть же біг тебе, бабуся! —
Троянки вголос загули. —
Такої б ради, пайматусю,
Ми ізгадати не могли».
І зараз приступили к флоту,
І прийнялися за роботу:
Огонь кресати і нести
Скіпки, тріски, солому, клоччя;
Була тут всяка з них охоча,
Пожар щоб швидше розвести.

Розжеврілось і загорілось,
Пішов димок до самих хмар,
Аж небо все зачервонілось,
Великий тяжко був пожар.
Човни і байдаки палали,
Соснові пороми тріщали,
Горіли дьоготь і смола.
Поки троянці огляділись,
Що добре їх троянки грілись,
То часть мала човнів була.

Еней, пожар такий уздрівши,
Злякався, побілів як сніг
І, бігти всім туди звелівши,
Чимдуж до човнів сам побіг.
На гвалт у дзвони задзвонили,
По улицям в трещотки били,
Еней же на весь рот кричав:
«Хто в бога вірує — рятуйте!
Рубай, туши, гаси, лий, куйте!
А хто ж таку нам кучму дав?»

Еней од страху з плигу збився⁶⁵,
В умі сердега помішавсь
І зараз сам не свій зробився,
Скакав, вертівся і качавсь;
І із сього свого задору
Він, голову піднявши вгору,
Кричав, опарений мов пес.
Олімпських шпетив на всю губу⁶⁶,
Свою і ненью лаяв любу,
Добувсь і в рот, і в ніс Зевес.

«Гей ти, проклятий стариганю!
На землю з неба не зиркнеш,
Не чуєш, як тебе я ганю,
Зевес! — ні усом не моргнеш.
На очах більма поробились,
Коли б довіку посліпились,
Що не допоможеш ти мені.
Чи се ж таки тобі не соромно,
Що пропаду, от лиш не видно?
Я ж, кажуть люди, внук тобі!

А ти з сідою бородою,
Пане добродію Нептун!
Сидиш, мов демон, під водою,
Ізморщившись, старий шкарбун!
Коли б струхнув хоть головою
І сей пожар залив водою —
Тризубець щоб тобі зломивсь!
Ти базаринку любиш брати⁶⁷,
А людям в нужді помагати
Не дуже, бачу, поспішивсь.

І братик ваш Плутон, поганець⁶⁸,
Із Прозерпіною засів,
Пекельний, гаспидський коханець,
Іще себе там не нагрів?
Завів братерство з дьяволами
І в світі нашими бідами
Не погорює ні на час.
Не посилкується німало,
Щоб так палати перестало
І щоб оцей пожар погас.

І ненецька моя рідненька
У чорта десь тепер гуля;
А може, спить, уже п'яненька
Або з хлоп'ятами гая.
Тепер їй, бачу, не до соли,
Уже, підтикавши десь поли,
Фурцює добре, навісна.
Коли сама з ким не ночує,
То для когось уже свашкує,
Для сього тяжко поспішна.

Та враг бери вас,— що хотіте,
Про мене, те собі робіть,
Мене на лід не посадіте,
Пожар лиш тільки потасіть;
Завередуйте по-своєму
І, будьте ласкаві, моєму
Зробіте лихові кінець.
Пустіть лиш з неба веремію⁶⁹
І покажіть чудасію,
А я вам піднесу ралець»⁷⁰.

Тут тільки що перемолвився
Еней і рот свій затулив;
Як ось із неба дощ полився,
В годину весь пожар залив.
Бурхнуло з неба, мов із бочки,
Що промочило до сорочки;
То драла врозтіч всі дали.
Троянці стали всі як хлюща,
Ім лучилася невсипуща,
Не раді і дощу були.

Не знав же на яку ступити
Еней і тяжко горював,
Чи тут остатись, чи поплити?
Бо враг не всі човни забрав;
І миттю кинувсь до громади
Просить собі у ней поради,
Чого собою не вбагне.
Тут довго тяжко раховали,
І скільки не коверзовали,
Та все було, що не оне.

Один з троянської громади,
Насупившись, все мовчав
І, дослухавшись до поради,
Ціпком все землю колупав.
Се був пройдисвіт і непевний,
І всім відьмам був родич кривний —
Упир і знахур ворожить,
Умів і трясцю одшептати,
І кров християнську замовляти,
І добре знав греблі гатить.

Бував і в Шльонському з волами⁷¹,
Не раз ходив за сіллю в Крим;
Тарані торговав возами,
Всі чумаки братались з ним.
Він так здавався і нікчемний,
Та був розумний, як письменний,
Слова так сипав, як горох.
Уже в чім, бач, пораховати,
Що розказати — йому вже дати;
Ні в чім не був страхополох.

Невтесом всі його дражнили⁷²,
По-нашому ж то звався Охрім;
Мені так люди говорили —
Самому ж незнакомий він.
Побачив, що Еней гнівився,
До його зараз підмостився,
За білу рученьку і взяв;
І, вивівши Енея в сіни,
Сам поклонився аж в коліни,
Таку Енею річ сказав:

«Чого ти сильно зажурився
І так надувся, як індик?
Зовсім охляв і занудився,
Мов по болотові кулик?
Чим більш журитися — все гірше,
Заплутаєшся в лісі більше,
Покинь лиш горе і заплуй.
Піди вкладися гарно спати,
А послі будеш і гадати,
Спочинь, та вже тогді міркуй!»

Послухавши Еней Охріма,
Укрившись, на полу ліг спать;
Но лупав тільки все очима,
Не міг ні крихти задрімати.
На всі боки перевертався,
До люльки разів три приймався,
Знемігся ж, мов і задрімав.
Як ось Анхіз йому приснився⁷³,
Із пекла батечко явився
І синові таке сказав:

«Прокинься, милеє дитятко!
Пробуркайся і проходись,
Се твій прийшов до тебе батько,
То не сполохайсь, не жажнись.
Мене боги к тобі послали
І так сказати приказали:
Щоб ти нітрохи не журивсь,
Пошлють тобі щасливу долю,
Щоб учинив ти божу волю
І швидше в Рим переселивсь.

Збери всі човни, що остались,
І гарно зараз їх оправ;
Придерж своїх, щоб не впивались,
І сю Сіцилію остав.
Пливи і не журись, небоже!
Уже тобі скрізь буде гоже.
Та ще, послухай, щось скажу:
Щоб в пекло ти зайшов до мене,
Бо діло єсть мені до тебе.
Я все тобі там покажу.

І по Олімпському закону
Уже ти пекла не минеш:
Бо треба кланятись Плутону,
А то і в Рим не допливеш.
Якусь тобі він казань скаже,
Дорогу добру в Рим покаже,
Побачиш, як живу і я.
А за дорогу не турбуйся.
До пекла навропець прямуйся
Пішком,— не треба і коня.

Прощай же, сизий голубочок!
Бо вже стає надворі світ;
Прощай, дитя, прощай, синочок!...»
І в землю провалився дід.
Еней спросоння як схопився,
Дрижав од страху і трусився,
Холодний лився з його піт;
І всіх троянців поскликавши,
І лагодитись приказавши,
Щоб завтра поплисти як світ.

К Агесту зараз сам махнувши,
За хліб подяковав, за сіль,
І, там недовго щось побувши,
Вернувся до своїх відтіль.
Ввесь день збирались та складались;
І світа тільки що дождались,
То посідали на човни.
Еней же їхав щось несміло,
Бо море дуже надоїло,
Як чумакам дощ восени.

Венера тільки що уздріла,
Що вже троянці на човнах,
К Нептуну на поклон побігла,
Щоб не втопив їх у волнах.
Поїхала в своїм ридвані,
Мов сотника якого пані,
Баскими конями, як звір.
Із кінними проводниками,
З трьома назаді козаками,
А коні правив машталір⁷⁴.

Була на йому біла свита
Із шаповальського сукна,
Тясомкою кругом обшита,
Сім кіп стоялася вона.
Набакир шапочка стриміла,
Далеко дуже червоніла,
В руках же довгий був батіг;
Ім грімко ляскав він із лиха,
Скакали коні без оддиха;
Ридван, мов вихор в полі, біг.

Приїхала, загримотіла,
Кобиляча мов голова⁷⁵;
К Нептуну в хату і влетіла
Так, як із вирію сова;
І не сказавши ні півслова,
Нехай, каже, твоя здорова
Бува, Нептуне, голова!
Як навіжена, прискакала,
Нептуна в губи цілувала,
Говорячи такі слова:

«Коли, Нептун, мені ти дядько⁷⁶,
А я племінниця тобі,
Та ти ж мені хрещений батько,
Спасибі зароби собі.
Моему поможи Енею,
Щоб він з ватагою своєю
Щасливо їздив по воді;
Уже і так пополякали,
Насилу баби одшептали,
Попався в зуби був біді».

Нептун, моргнувши, засміявся;
Венеру сісти попросив
І після неї облизався,
Сивухи чарочку налив;
І так її почастовавши,
Чого просила, обіщавши,
І зараз з нею попрощавсь.
Повіяв вітр з руки Енею,
Простивсь сердешненький з землею,
Як стрілочка, по морю мчавсь.

Поромщик їх щонайглавнійший
З Енеєм їздив всякий раз,
Йому слуга був найвірнійший —
По-нашому він звався Тарас.
Сей, сидя на кормі, хитався,
По саме нільзя нахлистався
Горілочки, коли прощавсь.
Еней велів його прийняти,
Щоб не пустивсь на дно ниряти
І в луччій місці би проспавсь.

Но видно, що пану Тарасу
Написано так на роду,
Щоб тільки до сього він часу
Терпів на світі сім біду.
Бо, розхитавшись, бризнув в воду,

Нирнув — і, не спитавши броду,
Наввиринки пішла душа.
Еней хотів, щоб окошилась
Біда і більш не продовжилась,
Щоб не пропали всі з коша.

Ч А С Т И Н А Т Р Е Т Я

Еней-сподар, посумовавши,
Насилу трохи вгамовавсь;
Поплакавши і поридавши,
Сивушкою почастовавсь;
Но все-таки його мутило
І коло серденька крутило,
Небіжчик часто щось вздыхав;
Він моря так уже боявся,
Що на богів не полагався
І батькові не довіряв.

А вітри ззаду все трубили
В потилицю його човнам,
Що мчалися зо всієї сили
По чорним пінявим водам.
Гребці і весла положили
Та, сидя, люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних запорозьких,
А які знали, то московських
Вигадовали бриденьок.

Про Сагайдачного співали ⁷⁷,
Либонь, співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандровав козак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в похід;
Як під Бендер'ю воювали,
Без галушок як помиралі,
Колись як був голодний год.

Не так-то діється все хутко,
Як швидко кажуть нам казок;
Еней наш плив хотів дуже прудко,
Та вже ж він плавав не деньок;
Довгенько по морю щось шлялясь
І сами о світі не знались,
Не знав троянець ні один,
Куди, про що і як швентюють,
Куди се так вони мандрують,
Куди їх мчить Анхізів син.

От так поплававши немало
І поблудивши по морям,
Як ось і землю видно стало,
Побачили кінець бідам!
До берега якраз пристали,
На землю з човнів повставали
І стали тут оддыхать.
Ся Кумською земелька звалась ⁷⁸,
Вона троянцям сподобалась,
Далось і їй троянців знать.

Розгартіяши настав троянцям;
Оп'ять забули горювать;
Буває щастя скрізь поганцям,
А добрий мусить пропадать.
І тут вони не шанувались,
А зараз всі і потаскались,
Чого хотілося шукать:
Якому меду та горілки,
Якому — молодиці, дівки,
Оскому щоб з зубів зігнать.

Були бурлаки сі моторні,
Тут познайомились той час,
З диявола швидкі, проворні,
Підпустять москаля якраз.
Зо всіми миттю побратались,
Посватались і покумались,
Мов зроду тутечка жили;
Хто мав к чому яку кебету,
Такого той шукав бенкету,
Всі веремію підняли.

Де досвітки, де вечерниці
Або весілля де було,
Дівчата де і молодиці,
Кому родини надало,
То тут троянці і вродились;
І лиш гляди, то й заходились
Коло жінок там ворожить,
І, чоловіків підпоївши,
Жінок, куди хто знав, повівши,
Давай по чарці з ними пить.

Які ж були до карт охочі,
То не сиділи дурно тут;
Гуляли часто до півночі
В ніска, в пари, у лави, в жгут⁷⁹,
У памфиля, в візка і в кепа,
Кому ж із них була дотепа,
То в гроші грали в сім листів,
Тут всі по волі забавлялись,
Пили, іграли, женихались.
Ніхто без діла не сидів.

Еней один не веселився,
Йому немило все було;
Йому Плутон та батько снувся
І пекло в голову ввійшло.
Оставивши своїх гуляти,
Пішов скрізь по полям шукати,
Щоб хто дорогу показав:
Куди до пекла мандрувати,
Щоб розізнати, розпитати,
Бо в пекло стежки він не знав.

Ішов, ішов, аж з русих кудрів
В три ряди капав піт на ніс,
Як ось забачив щось і уздрів,
Густий пройшовши дуже ліс.
На ніжці курячій стояла
То хатка дуже обветшала
І вся вертілася кругом;
Він, до тії прийшовши хати,
Хазяїна став викликати,
Прищурившись під вікном.

Еней стояв і дожидався,
Щоб вийшов з хати хто-небудь,
У двері стукав, добувавсь,
Хотів був хатку з ніжки спхнуть,
Як вийшла бабище старая,
Крива, горбатая, сухая,
Запліснявіла, вся в шрамах;
Сіда, ряба, беззуба, коса,
Розхристана, простоволоса,
І, як в намисті, вся в жовнах⁸⁰.

Еней, таку уздрівши дяцю,
Не знав із ляку, де стояв;
І думав, що свою всю працю
Навіки тута потеряв.
Як ось до його підступила
Яга і заговорила,
Роззявивши свої уста:
«Гай, гай же, слихом послухати,
Анхізенка у віч видати,
А як забрів ти в сі міста?»

Давно тебе я дожидаю
І думала, що вже пропав;
Я все дивлюсь та визираю,
Аж ось коли ти причвалав.
Мені вже розказали з неба,
Чого тобі пильненько треба,—
Отець твій був у мене тут».
Еней сьому подивовався
І баби сучої спитався,
Як відьму злую сю зовуть.

«Я Кумська зовусь Сівіллі⁸¹,
Ясного Феба попадя,
При його храмі посідила,
Давно живу на світі я!
При Шведчині я дівовала,
А татарва як набігала,
То вже я замужем була;
І першу сарану зазнаю⁸²;
Коли ж був трус, як ізгадаю,
То вся здригнулась, мовби мала.

На світі всячину я знаю⁸³,
Хоть нікуди і не ходжу,
І людям в нужді помагаю,
І їм на звіздах ворожу:
Кому чи трясцю одігнати,
Од зашниців чи пошептати,
Або і волос ізігнать;
Шепчу — уроки проганяю,
Переполохи виливаю,
Гадюк умію замовлять.

Тепер ходімо лиш в каплицю,
Там Фебові ти поклонись⁸⁴
І обіщай йому телицю,
А послі гарно помолись.
Не пожалій лиш золотого
Для Феба світлого, ясного
Та і мені що перекинь;
То ми тобі таки щось скажем,
А може, в пекло шлях покажем,
Іди утрись і більш не слинь».

Прийшли в каплицю перед Феба,
Еней поклони бити став,
Щоб із блакитного Феб неба
Йому всю ласку показав.
Сівіллу тут замордовало,
І очі на лоб позгняло,
І дибом волос став сидий;
Клубком із рота піна билась;
Сама ж вся корчилась, кривилась,
Мов дух вселився в неї злий.

Тряслась, крєктала, побивалась,
Як бубен, синя стала вся;
Упавши на землю, качалась,
У барлозі мов поросся.
І чим Еней молився більше,
То все було Сівіллі гірше;
А послі, як перемолівсь,
З Сівіллі тільки піт котився;
Еней же на неї дивився,
Дрижав од страху і трусивсь.

Сівілла трохи очуняла,
Отерла піну на губах
І до Енея проворчала
Приказ од Феба в сих словах:
«Така богів олімпських рада,
Що ти і вся твоя громада
Не будете по смерть в Риму;
Но що тебе там будуть знати,
Твое імення вихвалити,
Но ти не радуйся сьому.

Іще ти вип'єш добру повну,
По всіх усядах будеш ти;
І долю гірку, невгомону
Готовсь свою не раз клясти.
Юнона ще не вдовольнилась,
Ії злоба щоб окошилась
Хотя б на правнуках твоїх;
Но послі будеш жити по-панськи,
І люди всі твої троянські
Забудуть всіх сих бід своїх».

Еней похнюпивсь, дослухався,
Сівіллі що йому верзла,
Стояв, за голову узявся,
Не по йому ся річ була.
«Трохи мене ти не морочиш,
Не розчовпу, що ти пророчиш,—
Еней Сівіллі говорив.—
Диявол знає, хто з вас бреше,
Трохи б мені було не легше,
Якби я Феба не просив.

Та вже що буде, те і буде,
А буде те, що бог нам дасть;
Не ангели — такі ж люде,
Колись нам треба всім пропасть.
До мене будь лиш ти ласкава,
Услужлива і нелукава,
Мене до батька поведи;
Я проходився б ради скупи
Побачити пекельні муки,
Ану, на звізди погляди.

Не перший я, та й не останній,
Іду до пекла на поклон:
Орфей, який уже негідний⁸⁵,
Та що ж йому зробив Плутон;
А Геркулес як увалився,
То так у пеклі розходився,
Що всіх чортяк порозігав.
Ану! Черкнім — а для охоти
Тобі я дам на дві охоти...⁸⁶
Та ну ж! Скажи, щоб я вже знав».

«Огнем, як бачу, ти іграєш,—
Йому дала яга одвіт,—
Ти пекла, бачу, ще не знаєш,
Не мил тобі уже десь світ.
Не люблять в пеклі жартовати,
Повік тобі дадуться знати,
От тільки ніс туди посунь;
Тобі там буде не до чмиги,
Як піднесуть із оцтом фіги⁸⁷,
То зараз вхопить тебе лунь».

Коли ж сю маєш ти охоту
У батька в пеклі побувати.
Мені дай зараз за роботу,
То я приймуся мусовати⁸⁸,
Як нам до пекла довалитись
І там на мертвих подивитись;
Ти знаєш — дурень не бере:
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жити по правді суцїй,
То той хоть з батька, то здере.

Поким же що, то ти послухай
Того, що я тобі скажу,
І голови собі не чухай...
Я в пекло стежку покажу:
В лісу великому, густому,
Непроходимому, пустому
Якесь дерево росте;
На нім кислиці не простії
Ростуть — як жар, всі золотії,
І деревце те не товсте.

Із дерева сього зломити⁸⁹
Ти мусиш гілку хоть одну;
Без неї-бо ні підступити
Не можна перед сатану;
Без гілки і назад не будеш
І душу з тілом ти погубиш,
Плутон тебе закабалить.
Іди ж та пильно приглядайся,
На всі чотири озирайся,
Де деревце те заблещить.

Зломивши ж, зараз убирайся⁹⁰,
Якмога швидше утікай;
Не становись, не оглядайся
І уха чим позатикай;
Хоть будуть голоса кричати,
Щоб ти оглянувся, прохати,
Гляди, не озирайтесь, біжи.
Вони, щоб тільки погубити,
То будуть все тебе манити;
От тут себе ти покажи».

Яга тут чортзна-де дівалась,
Еней остався тільки сам,
Йому все яблуня здавалась,
Покою не було очам;
Шукать її Еней попхався,
Втомивсь, заснапавсь, спотикався,
Поки прийшов під темний ліс;
Коловьсь сердешний об тернину,
Пошарпався ввесь об шипшину,
Було таке, що рачки ліз.

Сей ліс густий був несказанно,
І сумно все в йому було;
Щось вило там безперестанно
І страшним голосом ревла;
Еней, молитву прочитавши,
І шапку цупко підв'язавши,
В лісню гущу і пішов;
Ішов і утомивсь чимало,
І надворі тогді смеркало,
А яблуні ще не знайшов.

Уже він починав боятись,
На всі чотири озирався;
Трусивсь, та нікуди діватись,
Далеко тяжко в ліс забравсь;
А гірше ще його злякало,
Як щось у очах засіяло,
От тут-то берега пустивсь;
А послі дуже удивився,
Як під кислицей опинився,—
За гілку зараз ухвативсь.

І, не подумавши німало,
Нап'явсь, за гілечку смикнув,
Аж дерево те затріщало,
І зараз гілку одчахнув.
І дав чимдуж із лісу драла,
Що аж земля під ним дрижала,
Біг так, що сам себе не чув;
Біг швидко, не останавлився,
Увесь об колючки подрався;
Як чорт, у реп'яхах увесь був.

Прибіг к троянцям, утомився
І оддихати простягнувся;
Як хлюща, потом увесь облився,
Трохи-трохи не захлебнувся.
Звелів з бичні волів пригнати⁹¹,
Цапів з вівцями припасати,
Плутону в жертву принести,
І всім богам, що пеклом правлять,
І ірішних тормошать і давлять,
Щоб гніву ім не навести.

Як тільки темна та похмурна
Із неба зслизла чорна ніч,
Година ж стала балагурна⁹²,
Як звізди повтікали пріч,
Троянці всі заворушились,
Завештались, закамешились
На жертву приганять биків;
Дяки з попами позбирались,
Зовсім служити всі прибрались,
Огонь розкладений горів.

Піп зараз взяв вола за роги
І в лоб обухом зацідив,
І, взявши голову між ноги,
Ніж в черво і засадив;
І вийняв тельбухи з кишками,
Розклав гарненько їх рядами,⁹³
І пильно кендюх розглядав;
Еней послі божу волю
І всім троянцям добру долю,
Мов по звіздам, все віщовав.

Як тут з скотиною возились
І харамаркали дяки⁹⁴,
Як вівці і цапи дровичились,
В різницях мов ревли бики;
Сівілла тут де не взялася,
Запінилася, і тряслася,
І галас зараз підняла:
«К чортам ви швидше всі ізгиньте,
Мене з Енеєм тут покиньте,
Не ждіть, щоб тришия дала.

А ти,— мовляла ко Енею,—
Моторний, смілий молодець,
Прощайся з юрбою своєю,
Ходім лиш в пекло — там отець
Нас твій давно вже дожидає
І, може, без тебе скупає.
Ану, пора чимчиковать:
Возьми на плечі з хлібом клунок;
Нехай йому лихий прасунок⁹⁵,
Як голодом нам помирать.

Не йди в дорогу без запасу,
 Бо хвіст од голоду надмеш;
 І де-де іншого ти часу
 І крихти хліба не найдеш.
 Я в пекло стежку протоптала,
 Я там не раз, не два бувала,
 Я знаю тамошній народ;
 Дорожки всі, всі уголочки,
 Всі закоморочки, куточки
 Уже не перший знаю год».

Еней в сю путь якраз зібрався,
 Шкапові чоботи набув,
 Підтикався, підперезався
 І пояс щупко підтягнув;
 А в руки добру взяв дрючину,
 Обороняти злу личину,
 Як лучитьсє де, од собак.
 А послі за руки взялися,
 Прямцем до пекла поплелися,
 Пішли на прощу до чортяк.

Тепер же думаю, гадаю,
 Трохи не годі і писать;
 Ізроду пекла я не знаю,
 Нездатний, далебі, брехать;
 Хіба, читателі, пождіте,
 Вгамуйте трохи, не галіте⁹⁶,
 Піду я до людей старих;
 Щоб їх о пеклі розпитати,
 І попрошу їх розказати,
 Що чули од дідів своїх.

Вергілій же, нехай царствує⁹⁷,
 Розумненький був чоловік,
 Нехай не вадить, як не чує,
 Та в давній дуже жив він вік.
 Не так тепер і в пеклі стало,
 Як в старину колись бувало
 І як покійник написав;
 Я, може, що-небудь прибавлю,
 Переміню і що оставлю,
 Писну — як од старих чував.

Еней з Сівіллою хвтались,
До пекла швидше щоб прийти,
І дуже пильно приглядались,
До пекла двері як найти.
Як ось перед якуюсь гору
Прийшли, і в ній велику нору
Знайшли, і вскочили туди.
Пішли під землю темнотою,
Еней все щупався рукою,
Щоб не ввалитися куди.

Ся улица вела у пекло,
Була вонюча і грязна;
У ній і вдень було, мов смеркло,
Од диму вся була чадна;
Жила з сестрою тут Дрімота,
Сестра же звалася Зівота,
Поклон сі перші оддали
Гімасі нашому Енею⁹⁸
З його старою попадею,—
А послі далі повели.

А потім Смерть до артикулу⁹⁹
Ім воздала косою честь;
Наперед стоя калавуру,
Який у її мосці єсть:
Чума, война, харцизтво, холод,
Короста, трясця, парші, голод;
За сими ж тут стояли в ряд:
Холера, шолуді, бешиха
І всі мирянські, знаєш, лиха,
Що нас без милості морять.

Іще ж не все тут окошилось,
Іще брела ватага лих:
За смертю слідом валилось
Жінок, свекрух і мачух злих.
Вітчими йшли, тесті-скуп'яги,
Зяті і свояки-мотяги,
Сердиті шурини, брати,
Зовиці, невістки, ятровки —
Що все гризуться без умовки —
І всякі тут були кати.

Якісь злидні ще стояли,
Жовали все в зубах папір,
В руках каламарі держали,
За уха настромляли пір.
Се все десятські та соцькії,
Начальники, п'явки людськії,
І всі прокляті писарі;
Ісправники все ваканцьові¹⁰⁰,
Судді і стряпчі безтолкові,
Повірені, секретарі.

За сими йшли святі понури,
Що не дивились і на світ,
Смиренної були натури,
Складали руки на живіт;
Умилно богу все молились,
На тиждень дні по три постились
І вслух не лаяли людей;
На чотках мир пересуждали
І вдень ніколи не гуляли,
Вночі ж було не без гостей.

Насупротив сих окаянниць
Квартал був цілий волоцюг,
Моргух, мандрьох, ярижниць, п'яниць¹⁰¹
І бахурів на цілий плуг;
З обстриженими головами,
З підрізаними пеленами
Стояли хльорки наголо.
І панночок фільтифікетних,
Лакеїв, гарних і дотепних,
Багацько дуже щось було.

І молодіці молоденькі,
Що вийшли замуж за старих,
Що всякий час були раденькі
Потішить парнів молодих;
І ті тут молодці стояли,
Що недотепним помагали
Для них сімейку розплодять;
А діти гуртові кричали,
Своїх паньматок проклинали,
Що не дали на світі жить.

Еней хоть сильно тут дивився
Такій великій новині,
Та вже од страху так трусився,
Мов сидя охляп на коні¹⁰².
Побачивши ж іще іздалі,
Які там дива плазовали
Кругом, куди ні поглядиш,
Злякався, к Сівіллі прихилився,
Хватався за дергу і тулився¹⁰³,
Мов од kota в коморі миш.

Сівілла в дальший путь таскала
Не баскаличивсь би та йшов¹⁰⁴;
І так швиденько поспішала,
Еней не чув аж підшов,
Хватаючися за ягою;
Як ось уздріли пред собою
Через річку в пекло перевіз.
Ся річка Стіксом називалась¹⁰⁵,
Сюди ватага душ збиралась,
Щоб хто на той бік перевіз.

І перевізчик тут явився¹⁰⁶,
Як циган, смуглой щери був,
Од сонця ввесь він попалився
І губи, як арап, оддув;
Очища в лоб позападали,
Сметаною позапливали,
А голова вся в ковтунах;
Із рота слина все котилась,
Як повстка, борода скомилась,
Всім задавав собою страх.

Сорочка, зв'язана узлами,
Держалась всилу на плечах,
Попричепляна мотузками,
Як решето, була в дірках;
Замазана була на палець,
Засалена, аж капав смалець,
Обутий в драні постолі,
Із дір онучі волочилися,
Зовсім, хоть вижми, помочилися,
Пошарпані штани були.

За пояс лико одвічало,
На йому висів гаманець;
Тютюн, і люлька, і кресало,
Лежали губка, кремінець.
Хароном перевізчик звався,
Собою дуже величався,
Бо і не в шутку був божок:
З крючком весельцем погрібався,
По Стіксові, як стрілка, мчався,
Був човен легкий, як пушок.

На ярмарку як слобожане
Або на красному торгу
До риби товпляться миряне,
Було на сьому так луку.
Душа товкала душу в боки,
І скрекотали, мов сороки;
Той пхавсь, той сунувсь, інший ліз:
Всі м'ялися, перебирались,
Кричали, спорили і рвались,
І всяк хотів, його щоб віз,

Як гуша в сирівці грає,
Шиплять, як кваснуть, буряки,
Як против сонця рій гуляє,
Гули сі так небораки,
Харона, плачучи, прохали,
До його руки простягали,
Щоб взяв з собою на каюк;
Но сей того плачу байдуже,
На просьби уважав не дуже:
Злий з сина був старий дундук¹⁰⁷.

І знай, що все веслом махає,
І в морду тиче хоч кому,
Од каюка всіх одганяє,
А по вибору своєму
Потрошечку в човен саджає
І зараз човен одпихає,
На другий перевозить бік;
Кого не візьме, як затнеться,
Тому сидіти доведеться,
Гляди — і цілий, може, вік.

Еней в кагал сей як убрався,
Щоб зблизнитися к порому,
То з Палінуром повстрічався,
Штурмановав що при йому.
Тут Палінур пред ним заплакав,
Про долю злу свою балакав,
Що через річку не везуть;
Но баба зараз розлучила,
Енею в батька загвоздила,
Щоб довго не базікав тут.

Попхались к берегу поближче,
Прийшли на самий перевіз,
Де засмалцьований дідище
Вередовав, як в греблі біс;
Кричав, буцімто навіжений,
І кобенів народ хрещений,
Як водиться в шинках у нас;
Досталось родичам сердешним,
Не дуже лаяв словом гречним,
Нехай же зносять в добрий час.

Харон, таких гостей уздрівши,
Оскілками на їх дививсь¹⁰⁸,
Як бик скажений заревівши,
Запінився дуже і озливсь:
«Відкіль такіє се мандрьохи,
І так уже вас тут не трохи,
Якого чорта ви прийшли?
Вас треба хати холодити!
Вас треба так опроводити,
Щоб ви і місця не найшли.

Геть, преч, вибирайтесь відсіль к чорту,
Я вам потиличника дам;
Поб'ю всю пику, зуби, морду,
Аж не пізна вас дідько сам;
Гйон же як захрабровали,
Живі сюди примандровали,
Бач, гиряві, чого хотять!¹⁰⁹
Не дуже я на вас покваплюсь,
Тут з мертвими ось не управлюсь,
Що так над шиєю стоять».

Сівілла бачить, що не шутка,
Бо дуже сердиться Харон,
Еней же був собі плохутка,
Дала стариганю поклон:
«Та ну, на нас лиш придивися,—
Сказала,— дуже не гнівися,
Не сами ми прийшли сюди;
Хіба ж мене ти не пізнаєш,
Що так кричиш, на нас гукаєш,—
Оце невидані біди!

Ось глянься, що оце такеє!
Утихомирся, не бурчи;
Ось деревце, бач, золотее,
Тепер же, коли хоч, мовчи».
Потім все дрібно розказала,
Кого до пекла проводжала,
До кого, як, про що, за чим...
Харон же зараз схаменувся,
Разів з чотири погребнувся
І з каючком причалив к ним.

Еней з Сівіллою своєю,
Не мішкавши, в човен ввійшли;
Кальною річкою сією ¹¹⁰
На той бік в пекло попливли;
Вода в розколинні лилася,
Що аж Сівілла піднялася,
Еней боявся, щоб не втонуть,
Но пан Харон наш потрудився,
На той бік так перехопився,
Що нільзя оком ізмигнуть.

Приставши, висадив на землю;
Взяв пів-алтина за труди ¹¹¹,
За працювиту свою греблю,
І ще сказав, іти куди.
Пройшовши відсіля гонів з двоє,
Побравшись за руки обое,
Побачили, що ось лежав
У бур'яні бровко муругий,
Три голови мав пес сей мурий ¹¹²,
Він на Енея загарчав.

Загарчав грізно в три язики,
Уже був кинувся і кусать,
Еней підняв тут крик великий,
Хотів чимдуж назад втікати.
Аж баба хліб бровку шпурнула
І горло глвтяком заткнула,
То він за кормом і погнався;
Еней же з бабою старою,
То сая, то так, попід рукою,
Тихенько од бровка убрався.

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ;
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні зізд,
Там тільки тумани великі,
Там чутні жалобні крики,
Там мука грішним не мала,
Еней з Сівіллою гляділи,
Якій муки тут терпіли,
Якая кара всім була.

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах,
Живиця, сірка, нефть кипіла;
Палав огонь, великий страх!
В смолі сій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто, як, за віщо заслужив.
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненим пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,
Себе що сами убивали,
Яким остив наш білий світ.
Гарячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили розніі їм муки,
Товкли у мужчирях їх руки ¹¹³,
Не важились щоб убивать.

Багатим та скупим вливали
Розтоплене срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячих сковород;
Які ж ізроду не женились
Та по чужим куткам жилились,
Такі повішані на крюк,
Зачеплені за тее тіло,
На світі що грішило сміло
І не боялося сих мук.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору ¹¹⁴,
Всім по заслугі, як котам.
Тут всякї були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили,
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

І всі розумні філозофи,
Що в світі вчились мудровать;
Ченці, попи і крутопопи ¹¹⁵,
Мирян щоб знали научать;
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церков щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не іржали,
А мудрі звїзд щоб не знімали,—
Були в огні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм дали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були,
І до півночі там гуляли,
І в гречку деколи скакали,
Такі сиділи всі в шапках
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кип'ячих сіркою казанах.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай, що їх хвалили,
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в нінащо,
А послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидше умирали,
Щоб їм прийнятися до замків.

І ті були там лигоминці¹¹⁶,
Піддурювали що дівок,
Що в вікна дрались по драбинці
Під темний, тихий вечерок;
Що будуть сватать їх, брехали,
Підманювали, улещали,
Поки добрались до кінця;
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аришнець на підборний¹¹⁷
Поганий продавали крам.
Тут всякїї були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинкарі.
І ті, що фіги-миги возять,
Що в баклагах гарячий носять,
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плути;
Ярижники і всі п'янюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновальський,
Кушнірський, ткацький, шаповальський—
Кипіли в пеклі всі в смолі.

Там всі невірні і християне,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщане,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські, і військові,
Були і панські, і казенні,
Були миряни і попи.

Гай! гай! та нігде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сиділи там скучні піїти,
Писарчуки поганих віриш,
Великі терпіли муки,
Ім зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!

Якусь особу мацапуру¹¹⁸
Там шкварили на шашику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпинали на бичу.
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душою для прибитку,
Чужее оддавав в печать;
Без сорому, без бога бувши
І восьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

Еней як відсіль відступився
І далі трохи одійшов,
То на другеє нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В другім зовсім сих каравані
Піджарьовали, як у бані,
Що аж кричали на чім світ;
Оці-то галас ісправляли,
Гарчали, вили і пищали,
Після куті мов на живіт.

Дівки, баби і молодіці
Кляли себе і ввесь свій рід.
Кляли всі жарти, вечериці,
Кляли і жизнь, і білий світ;
За те їм так там задавали,
Що через міру мудровали
І верховодили над всім;
Хоть чоловік і не онеє,
Коли же жінці, бачиш, тее,
Так треба угодити їй.

79

Були там чесні пустомолки¹¹⁹,
Що знали весь святий закон,
Молилися без остановки
І били сот по п'ять поклон,
Як в церкві між людьми стояли
І головами все хитали;
Як же були на самоті,
То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше дещо в темноті.

Були і ті там панянки,
Що наряджались напоказ:
Мандрюхи, хльорки і дінтянки¹²⁰,
Що продають себе на час.
Сі в сірці і в смолі кипіли
За те, що жирно дуже їли
І що їх не страшив і піст;
Що все прикушували губи,
І скалили біленькі зуби,
І дуже волочили хвіст.

Пеклись тут гарні молодичі,
Аж жаль було на них глядіть,
Чорняві, повні, милолиці;
І сі тут мусили кипіть,
Що замуж за старих ходили
І мишаком їх поморили,
Щоб послі гарно погулять
І з парубками поводитись,
На світі весело нажитись
І не голодним умирать.

Якісь мучились там птахи
З куделями на головах;
Се чесні, не потіпахи ¹²¹,
Були тендітні при людях;
А без людей — не можна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Ім тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей.

Бо щоки терли манією ¹²²,
А блейвасом і ніс, і лоб,
Щоб краскою, хоч не своєю,
Причаровать к собі кого б;
Із ріпи підставляли зуби,
Ялозили все смальцем губи,
Щоб підвести на гріх людей;
Пиндючили якісь бочки,
Мостили в пазусі платочки,
В котрих не було грудей.

За сими по ряду шкварчали
В розпалених сковородах
Старі баби, що все ворчали,
Базікали о всіх ділах.
Все тільки старину хвалили,
А молодих товкли та били,
Не думали ж, які були,
Іще як сами дівовали,
Та з хлопцями як гарцювали,
Та й по дитинці привели.

Відьом же тут колесовали ¹²³
І всіх шептух і ворожок,
Там жили з них чорти мотали
І без ветушки на клубок;
На припідках щоб не орали,
У комини щоб не літали,
Не їздили б на упирях;
І щоб дощу не продавали,
Вночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бобах.

А зводницям таке робили,
Що шур йому вже і казати,
На гріх дівок що підводили
І сим учились промишлять;
Жінок од чоловіків крали
І волоцюгам помагали
Рогами людський лоб квітчать;
Щоб не своїм не торговали,
Того б на одкуп не давали,
Що треба про запас держати.

Еней там бачив щось немало
Кип'ящих мучениць в смолі,
Як з кабанів топилося сало,
Так шкварилися сі в огні;
Були і світські, і черниці,
Були дівки і молодичі,
Були і пань, й панночки;
Були в свитках, були в охвотах,
Були в дульетах і в капотах ¹²⁴,
Були всі грішні жіночки.

Но се були все осужденні,
Які померли не тепер;
Без суду ж не палив пекельний
Огонь, недавно хто умер.
Сі всі були в другім загоні,
Як би лошата або коні,
Не знали попадуть куда;
Еней, на перших подивившись
І о бідах їх пожурившись,
Пішов в другії ворота.

Еней, ввійшовши в сю кошару,
Побачив там багацько душ,
Вмішавшись між сю отару,
Як між гадюки чорний уж.
Тут розні душі походжали,
Все думали та все гадали,
Куди-то за гріхи їх впруть.
Чи в рай їх пустять веселитись,
Чи, може, в пекло пошмалитись
І за гріхи їм носа втруть.

Було їм вільно розмовляти
Про всякі свої діла,
І думати, і мізковати —
Яка душа, де, як жила;
Багатий тут на смерть гнівився,
Що він з грішми не розлічився,
Кому і кілька треба дати;
Скупий же тосковав, нудився,
Що він на світі не нажився
І що не вспів і погулять.

Сутяга толковав укази
І що то значить наш Статут ¹²⁵;
Розказовав свої прокази,
На світі що робив сей плут,
Мудрець же фізику провадив,
І толковав якихсь монадіє ¹²⁶,
І думав, відкіль взявся світ?
А мартопляс кричав, сміявся,
Розказовав і дивовався,
Як добре знав жінок дурить.

Суддя там признавався сміло,
Що з гудзиками за мундир
Таке переоначив діло,
Що, може б, навістив Сибір;
Та смерть ізбавила косою,
Що кат легенькою рукою
Плечей йому не покropив.
А лікар скрізь ходив з ланцетом,
З слабительним і спермацетом ¹²⁷
І чванивсь, як людей морив.

Ласошохлисти походжали ¹²⁸,
Всі фертики і паничі,
На пальцях ногтики кусали,
Розприндившись, як павичі;
Все очі взору піднімали,
По світу нашому вздыхали,
Що рано їх побрала смерть;
Що трохи слави учинили,
Не всіх на світі подурили,
Не всім успіли морду втерть.

Моти, картьожники, п'янюги
І весь проворний чесний род;
Лакеї, конюхи і слуги,
Всі кухарі і скороход ¹²⁹,
Побравшись за руки, ходили
І все о плутнях говорили,
Які робили, як жили,
Як паній і панів дурили,
Як по шинках вночі ходили
І як з кишень платки тягли.

Там придзигльованки журились ¹³⁰,
Що нікому вже підморгнуть,
За ними більш не волочились,
Тут їх заклекотіла пугь;
Баби тут більш не ворожили
І простодушних не дурили.
Які ж дівок охочі бить,
Зубами з серця скреготали,
Що наймички їх не вважали
І не хотіли їм годить.

Еней уздрів свою Дідону,
Ошмалену, мов головня,
Якраз по нашому закону
Пред нею шапочку ізняв:
«Здорова! Глянь... де ти взялася?
І ти, сердешна, приплелася
Із Карфагена аж сюда?
Якого біса ти спеклася,
Хіба на світі нажилася?
Чорт мав тобі десь і стида.

Така смачная молодиця,
І глянє! Умерла залюбки...
Рум'яна, повна, білолиця,
Хто глянє, то лизне губки;
Тепер з тебе яка утіха?
Ніхто не глянє і для сміха,
Навік тепер пропала ти!
Я, далебі, в тім не виною,
Що так роз'їхався з тобою,
Мені приказано втекти.

Тепер же, коли хоч, злигаємось
І нумо жити так, як жили,
Тут закурім, заженіхайдимось,
Не розлучаймось ніколи;
Ходи, тебе я помилую,
Прижму до серця — поцілую...»
Йому ж Дідона наодріз
Сказала: «К чорту убирайся,
На мене більш не женихайся...
Не лізь! Бо розібію і нісі!»

Сказавши, чортзна-де пропала,
Еней не знав, що і робить,
Коли б яга не закричала,
Що довго годі говорить,
То, може б, там і застоявся,
І, може, той пори дождався,
Щоб хто і ребра полічив:
Щоб з вдовами не женихався,
Над мертвими не наглумлявся,
Жінок любов'ю не морив.

Еней з Сівіллою попхався
В пекельну подалі глуш;
Як по дорозі повстрічався
З громадою знайомих душ.
Тут всі з Енеєм обнімались,
Чоломкались і цілувались,
Побачивши князька свого;
Тут всяк сміявся, реготався,
Еней до всіх їх доглядався,
Знайшов з троянців ось кого:

Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізьона,
Пархома, Іська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса,
Були Денис, Остап, Овсій
І всі троянці, що втопились,
Як на човнах з ним волочились,
Тут був Вернигора Мусій.

Жидівська школа завелася,
Великий крик всі підняли,
І реготня де не взялася,
Тут всяку всячину верзли;
Зідали чорт знає колишне,
Балакали уже і лишне,
І сам Еней тут розходивсь;
Щось балагурили довгенько,
Хоч ізійшлися і раненько,
Та пан Еней наш опізнився.

Сівіллі се не показалося,
Що так пахолок застоявся¹³¹,
Що дитятко так розбрехалося,
Уже і о світі не знався;
На його грізно закричала,
Залаяла, запорошала,
Що аж Еней весь затрусивсь.
Троянці також всі здригнули
І врозтіч, хто куди, махнули,
Еней за бабою пустивсь.

Ішли, і як би не збрехати,
Трохи не з пару добрих гін,
Як ось побачили і хати,
І весь Плутонів царський дім.
Сівілла пальцем указала
І так Енееві сказала:
«От тут і пан Плутон живе
Із Прозерпіною своєю.
До їх-то на поклон з гіллею
Тепер я поведу тебе».

І тільки що прийшли к воротам
І в двір пустилися чвалать,
Як баба бридка, криворота ¹³²:
«Хто йде?» — їх стала окликать.
Мерзенне чудо се стояло
І било під двором в клепало,
Як в панських водиться дворах;
Обмотана вся ланцюгами,
Гадюки вилися клубками
На голові і на плечах.

Вона без всякого обману
І щиро без обиняків
Робила грішним добру шану,
Ремнями драла, мов биків;
Кусала, гризла, бичувала,
Кришила, шкварила, щипала,
Топтала, дряпала, пекла,
Порола, корчила, пиляла,
Вертіла, рвала, шпигувала
І кров із тіла їх пила.

Еней, бідняжка, ізлякався,
І звесь, як крейда, побілів,
І зараз у яги спитався,
Хто їй так мучити велів?
Вона йому все розказала
Так, як сама здорова знала,
Що в пеклі є суддя Еак ¹³³:
Хоть він на смерть не осуждає,
Та мучити повеліває,
І як звелить — і мучать так.

Ворота сами одчинились —
Не смів ніхто їх задержать,
Еней з Сівіллою пустились,
Щоб Прозерпіні честь оддать;
І піднесли їй на болячку
Ту суто золоту гіллячку,
Що сильно так вона бажа.
Но к ній Енея не пустили,
Прогнали, трохи і не били,
Бо хиріла їх госпожа.

А далі вперлися в будинки
Підземного сього царя,
Ні гич, ні гаріля пилінки ¹³⁴,
Було все чисто, як зоря;
Цвяховані були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха, оливо, свинець,
Блищали міді там і криці,
Всі убрані були світлиці;
По правді, панський був дворець.

Еней з яго розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пороззяляли
І очі на лоби п'яли;
Проміж собою все зглядались,—
Всьому дивились, осміхались.
Еней то умовав, то свистав.
От тут-то душі ликовали,
Що праведно в миру живали,
Еней і сих тут навіщав.

Сиділи, руки поскладавши,
Для них все празники були;
Люльки курили, полягавши,
Або горілочку пили,
Не тютюнкову і не пінну ¹³⁵,
Но третьопробну, перегінну,
Настоянцю на бодян;
Під челюстями запікану,
І з ганусом, і до калгану,
В ній був і перець, і шапран.

І ласощі все тільки їли,
Сластьони, коржики, стовпці ¹³⁶,
Варенички пшеничні, білі,
Пухкі з кав'яром буханці;
Часник, розіз, паслін, кислиці,
Козельці, терн, глід, полуниці,
Круті яйця з сирівцем
І дуже вкусною яешню,
Якусь німецьку, не тутешню,
А запивали все пивцем.

Велике тут було роздолля
Тому, хто праведно живе,
Так, як велике безголов'я
Тому, хто грішну жизнь веде;
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утішався тим до поту;
Тут чистий був розгартіяш:
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Кричи, мовчи, співай, крутись;
Рубайсь — так і дадуть палаш.

Ні чванились, ні величались,
Ніхто не знав тут мудровать,
Крий боже, щоб не догадались
Брат з брата в чім покепковують;
Ні сердилися, ні гнівилися,
Ні лаялися і не билися,
А всі жили тут люб'язно;
Тут всякий гласно женихався,
Ревнивих ябед не боявся,
Було вобше все заодно.

Ні холодно було, ні душно,
А саме так, як в сіряках,
І весело, і так не скучно,
На великодніх як святках;
Коли кому що захотілось,
То тут як з неба і вродилось;
От так-то добрі тут жили.
Еней, се зрівши, дивовався
І тут яги своєї спитався,
Які се праведні були.

«Не думай, що були чиновні,—
Сівілла сей дала одвіт,—
Або що грошей скрині повні,
Або в яких товстий живіт;
Не ті се, що в цвітних жупанах¹³⁷,
В кармазинах або сап'янах;
Не ті ж, що з книгами в руках,
Не рицарі, не розбишаки;
Не ті се, що кричать «і паки»,
Не ті, що в золотих шапках.

Се бідні нищі, навіжені,
Що дурнями зчисляли їх,
Старці, хромі, сліпорожденні,
З яких був людський глум і сміх:
Се, що з порожніми сумками
Жили голодні під тинами,
Собак дражили по дворах;
Се ті, що біг дасть получали,
Се ті, яких випроваджали
В потилицю і по плечах.

Се вдови бідні, безпомічні,
Яким приюту не було;
Се діви чесні, непорочні,
Яким спідниці не було;
Се, що без родичів остались...
І сиротами називались,
А послі вбгались і в оклад ¹³⁸;
Се, що проценту не лупили,
Що людям помагати любили,
Хто чим багат, то тим і рад.

Тут также старшина правдива,—
Бувають всякі пани;
Но тільки трохи сього дива,
Не квапляться на се вони!
Бувають військові, значкові ¹³⁹,
І сотники, і бунчукові,
Які правдиву жизнь вели;
Тут люде всякого завіту,
По білому єсть кілька світу,
Которі праведно жили».

«Скажи ж, моя голубко сиза,—
Іще Еней яги спитав,—
Чом батька я свого Анхіза
І досі в вічі не видав?
Ні з грішними, ні у Плутона,
Хіба йому нема закона,
Куда його щоб засадить?»
«Він божої,— сказала,— крові
І по Венериній любові,
Де схоче, буде там і жить».

Базікавши, зійшли на гору,
На землю сіли оддыхать
І, попотівши саме впору,
Тут прийнялися розглядать,
Анхіза щоб не прогуляти,
Обридло-бо і так шукати;
Анхіз же був тоді внизу
І, походжавши по долині,
Об миленькій своїй дитині
Водив по мізку коверзу.

Як глядь нагору ненароком,
І там свого синка уздрів,
Побіг старий не просто — боком
І ввесь од радості згорів.
Хватався з синком поговорити,
О всіх спитатись, розпросити
І повідатись хоч часок,
Енеєчка свого обняти,
По-батьківській поціловати,
Його почути голосок.

«Здоров, синашу, ма дитятко! —
Анхіз Енеєві сказав. —
Чи се ж тобі таки не стидно,
Що довго я тебе тут ждав?
Ходім лишень к моїй господі,
Там поговорим на свободі,
За тебе будем мірковать».
Еней стояв так, мов дубина,
Котилась з рота тільки слина,
Не смів мерця поціловать.

Анхіз, сю бачивши причину,
Чого синочок сумовав,
І сам хотів обнять дитину —
Та ба! уже не в ту попав;
Прийнявся, його щоб научати
І тайності йому сказати,
Який Енеїв буде плід,
Які діти будуть жваві,
На світі зроблять скільки слави,
Яким-то хлопцям буде дід.

Тоді-то в пеклі вечерниці¹⁴⁰
Лучились, бачиш, як на те,
Були дівки та молодиці
І там робили не пусте;
У ворона собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили клоччя, ворожили,
По спині лещатами били,
Загадали загадок.

Тут заплітали джерегелі,
Дробушечки на головах;
Скакали по полу вегері,
В тісній баби по лавках:
А в комин суджених питали,
У хатніх вікон підслухали,
Ходили в північ по пусткам;
До свічки ложечки палили,
Щетину із свині шмалили
Або жмурились по куткам.

Сюди привів Анхіз Енея
І між дівок сих посадив;
Як неuka і дуралєя,
Прийнять до гурту їх просив;
І щоб обом ім услужили,
Як знають, так поворожили,
Що стрінеться з його синком:
Чи він хоть трохи уродливий,
К чому і як Еней щасливий,
Щоб всіх спитались ворожок.

Одна дівча була гостренька
І саме уxo прехихе¹⁴¹,
Швидка, гнучка, хвистка, порскенька,
Було з диявола лихе.
Вона тут тільки і робила,
Що всім гадала, ворожила,
Могуща в ділі тім була;
Чи брехеньки які сточити,
Кому імення приложити,
То так якраз і додала.

Привіддя зараз ся шептуха
І примостилась к старику,
Йому шепнула біля уха
І завела з ним річ таку:
«Ось я синкові загадаю,
Поворожу і попитаю,
Йому що буде, розкажу;
Я ворожбу такую знаю,
Хоть що, по правді одгадаю
І вже ніколи не збрешу».

І зараз в горщечок наклала
Відьомських різних-всяких трав,
Які на Костянтина рвала,
І те гніздо, що ремез клав:
Васильки, папороть, шевлію,
Петрів батіг і конвалію,
Любисток, просерень, чебрець;
І все се налила водою
Погожою, непочатою,
Сказавши скількось і словець.

Горщок сей черепком накрила,
Поставила його на жар
І тут Енея присадила,
Щоб огоньок він роздував;
Як розігрілось, зашипіло,
Запарилось, заклекотіло,
Ворочалося зверху вниз;
Еней наш насторочив уха,
Мов чоловічий голос слуха,
Те чує і старий Анхіз.

Як стали роздувать пильніше,
Горщок той дуже клекотав,
Почули голос виразніше,
І він Енею так сказав:
«Енею годі вже журитись,
Од його має розплодитись
Великий і завзятий рід;
Всім світом буде управляти,
По всіх усядах воювати,
Підверне всіх собі під спід.

І Римській поставить стіни,
В них буде жити, як в раю;
Великі зробить переміни
Во всім окружнім там краю;
Там буде жить та поживати,
Покіль не будуть ціловати
Ночи чиєїсь постоло...¹⁴²
Но відсіль час тобі вбираться
І з панотцем своїм прощаться,
Щоб голова тут не лягла».

Сього Анхізу не бажалось,
Щоб попрощатися з синком,
І в голову йому не клалось,
Щоб з ним так бачитись мельком,
Та ба! вже нічим пособити,

Енея треба відпустити,
Із пекла вивести на світ.
Прощалися і обнімалися,
Слізьми гіркими обливалися,—
Анхіз кричав, як в марті кіт.

Еней з Сівіллою старою
Із пекла бігли навпростець;
Синок ворочав головою,
Поки аж не сховався отець;
Прийшов к троянцям помаленьку
І крався нишком, потихеньку,
Де їм велів себе пождать.
Троянці покотом лежали
І на дозвіллі добре спали —
Еней і сам уклався спать.

Ч А С Т И Н А Ч Е Т В Е Р Т А

Борщів як три не поденькуєш¹⁴³,
На моторошні засердчить;
І зараз тяглом закишкуєш,
І в буркоті закендьюшиць.
Коли ж що напхом з'ясикаєш
І в тереб добре зживотаєш,
То на веселі занутрить;
Об лиху вдаром заземлюєш,
І весь забуд свій зголодуєш,
І біг до горя зачортить.

Та що абищоти верзлядом,
Не казку кормом солов'ять:
Ось ну, закалиткуй брязкалом,
То радощі заденежать.
Коли давало сп'ятакуєш,
То, може, чуло зновинуєш,
Якщо з тобою спередить:
Куди на плавах човновати,
Як угодили Юонати
І як Еней замінервить.

Мене за сю не лайте мову,
Не я її скомпоновав:
Сівіллу лайте безтолкову,
І се мізок змусовав.
Се так вона коверзовала,
Енееві пророковала,
Йому де поступатись як;
Хотіла мізок закрутити,
Щоб грошей більше улупити,
Хоть бідний був Еней і так.

Та треба з лиха догадаться,
Як прийде узлом до чогось;
А з відьмою не торговаться,
Щоб хлипати не довелось.
Подяковав старую сукку
Еней за добрую науку,
Шагів з дванадцять в руку дав¹⁴⁴.
Сівілла грошики в калитку,
Піднявши пелену і свитку,—
І сльизла, мов лихий злигав.

Еней, ізбувши сучу бабу,
Якмога швидше на човни,
Щоб не дала Юона швабу¹⁴⁵,
Що опинився б в сатани.
Троянці, в човни посідавши
І швидко їх поодпихавши,
По вітру гарно поплили;
Гребли з диявола всі дружно,
Що деяким аж стало душно,
По хвилі весельця гули.

Пливуть — аж вітри забурчали
І закрутили не шутя,
Завили різно, засвистали,
Нема Енееві пугтя!
І зачало човни бурхати,
То сторч, то набік колихати,
Що враг устоїть на ногах;
Троянці з ляку задрожали,
Як лиху помощи — не знали;
Іграли тільки на зубах.

Як ось став вітер ушухати,
І хвилі трохи уляглись;
Став місяць з хмари виглядати,
І звізди на небі блись-блись!
Агу! Троянцям легше стало,
І тяжке горе з серця спало,
Уже-бо думали пропасть.
З людьми на світі так буває:
Коли кого міх налякає,
То послі торба спаті не дасть.

Уже троянці вгамовались,
Могоричу всі потягли;
І, мов меньки, повивертались ¹⁴⁶,
Безпечно спати залягли;
Аж ось поромщик їх, проноза,
На землю впав, як міх із воза,
І, мов на пуп, репетовав:
«Пропали всі ми з головами,
Прощаймось з тілом і душами,
Остатній наш народ пропав.

Заклятий острів перед нами ¹⁴⁷,
І ми його не минемо,
Не пропливем нігде човнами,
А на йому пропадемо;
Живе на острові цариця
Цірцея, люта царівниця
І дуже злая до людей:
Які лиш не остережуться,
А їй на острів попадуться,
Тих переверне на звірей.

Не будеш тут ходити на парі,
А підеш зараз чотирма.
Пропали! Як сірко в базарі!
Готовте шиї до ярма!
По нашому хохлацьку строю
Не будеш цапом, ні козою,
А вже запевне що волом:
І будеш в плузі походжати,
До броваря дрова таскати ¹⁴⁸,
А може, підеш бовкуном.

Лях увенькати уже не буде,
Затубить чуйку і жупан,
І «не дозволяю» там забуде ¹⁴⁹,
А заблеще так, як баран.
Москаль — бодай би не козою
Замекекекав з бородою;
А прус хвостом не завиляв.
Як, знаєш, лис хвостом виляє,
Як дуже Дойда налягає
І як Чухрай угонку дав.

Цесарці ходять журавлями ¹⁵⁰,
Цірцеї служать за гусар
І в острові тім сторожами.
Італіанець же маляр,
Іскавпніший на всякі штуки,
Співак, танцюра на всі руки,
Уміє і чижів ловити;
Сей переряжен в обезьяну,
Ошиїтник носить із сап'яну
І осуужден людей смішить.

Французи ж, давнії сіпаки ¹⁵¹,
Головорізи-різники,
Сі перевернуті в собаки,
Чужі щоб гризли маслаки.
Вони і на владику лають,
За горло всякого хватають,
Гризуться і проміж себе:
У них хто хитрий, то і старший,
І, знай, всім наминає парші,
Чуприну всякому скубе.

Повзуть швейцарці черв'яками,
Голландці квакають в багні,
Чухонці лаять мурав'ями,
Пізнаєш жида там в свині.
Індіком ходить там гіспанець,
Кротом же лазить португалець,
Звіркує шведин вовком там,
Датчанин добре жеребцює,
Ведмедем турчин там танцює;
Побачите, що буде нам».

Біду побачив неминучу,
Троянці всі і пан Еней
Зібралися в одну всі кучу
Подумать о біді своїй
І миттю тут уговорились,
Щоб всі хрестились і молились
Щоб тільки острів їм минуть.
Молебень же втяли Еолу,
Щоб вітрам, по його ізволу,
В другий бік повелів дмухнуть.

Еол молебнем вдовольнився
І вітрів зараз одвернув,
Троянський плав перемінився,
Еней буть звірем увильнув.
Ватага вся повеселіла,
Горілка з пляшок булькотіла,
Ніхто ні каплі не пролив;
Потім взялися за веселля
І пригребнули всі од серця,
Мовби Еней по пошті плив.

Еней, по човну походжая,
Роменський тютюнець кутив;
На всі чотири розглядая,
Коли б чого не пропустив.
«Хваліте,— крикнув,— братця, бога!
Гребіте дужче якомога,
От Тібр перед носом у нас ¹⁵²,
Ся річка Зевсом обіщана
І з берегами нам оддана.
Греби! — от закричу шабас!»

Гребнули раз, два, три, чотири,
Як на! — у берега човни;
Троянці наші цуприндири
На землю скіць — як там були!
І зараз стали розкладатись,
Копати, строїть, ташоватись,
Мов їм під лагерь суд одвів.
Еней кричить: «Моя тут воля,
І кілька оком скинеш поля,
Скрізь геть настрою городів».

Земелька ся була Латинська ¹⁵³,
Завзятий цар в ній був Латин;
Старий скупиндя — скурвасинська,
Дрижав, як Каїн, за алтин.
А также всі його підданці
Носили латані галанці,
Дивившись на свого царя;
На гроші там не козирили,
А в кітьки крашанками грали,
Не візьмеш даром сухаря.

Латин сей, хоть не дуже близько,
А все олімпським був рідня,
Не кланявся нікому низько,
Для його все була бридня.
Мерика, кажуть, його мати ¹⁵⁴,
До Фавна стала учащати
Та і Латина добула.
Латин дочку мав чепуруху,
Проворну, гарну і моргуху,
Одна у нього і була.

101

Дочка була зальотна птиця
І ззаду, спереду, кругом;
Червона, свіжа, як кислця,
І все ходила навичом.
Дородна, росла і красива,
Пристапна, добра, не спесива,
Гнучка, юрлива, молода;
Хоть хто на неї ненароком
Закине молодецьким оком,
То так її вподоба.

Така дівча — кусочок ласий,
Заслинишся, як глянеш раз;
Що ваші гречеські ковбаси!
Що ваш первак, грушевий квас!
Завійниця од неї вхопить,
На голову насяде клопіт;
А може, тьохне і не там.
Поставить рогом ясні очі,
Що не доспиш петрівської ночі;
Те по собі я знаю сам.

Сусідні хлопці женихались
На гарну дівчину таку,
І сватать деякі питались,
Які хотіли, щоб смаку
В Латиновій дочці добитись,
Царя приданим поживиться,
Геть, геть — і царство за чуб взять.
Но ненечка її Амата
В душі своїй була строката,
Не всякий їй любився зять.

Один був Турн, царьок нешпетний¹⁵⁵,
З Латином у сусідстві жив,
Дочці і матері прикметний,
І батько дуже з ним дружив.
Не в шутку молодець був жвавий,
Товстий, високий, курчавий,
Обточений, як огірок;
І війська мав свого чимало,
І грошків таки бряжчало,
Куди не кинь, був Турн царьок.

Пан Турн щось дуже підсилався
Царя Латина до дочки,
Як з нею був, то виправлявся
І піднімався на каблучки.
Латин, дочка, стара Амата
Щодень від Турна ждали свата,
Уже нашили рушників
І всяких всячин напридбали,
Які на сватанні давали,
Все сподівались старостів.

Коли чого в руках не маєш,
То не хвалися, що твоє;
Що буде, ти того не знаєш,
Утрапиш, може, і своє.
Не розгледівши, кажуть, броду,
Не лізь прожогом перший в воду,
Бо щоб не насмішив людей.
І перше в волок подивися,
Тоді і рибою хвалися;
Бо будеш йолоп, дуралей.

Як пахло сватанням в Латина
І ждали тільки четверга,
Аж тут Анхізова дитина
Припленталась на берега
Зо всім своїм троянським плем'ям.
Еней немарно тратив врем'я,
По-молодецьку закурив:
Горілку, пиво, мед і брагу
Поставивши перед ватагу,
Для збору в труби засурмив.

Троянство, знаєш, все голодне
Сипнуло ристю на той клик;
Як галич в врем'я непогодне,
Всі підняли великий крик.
Сивушки зараз ковтонули
По ківшику, і не здригнули,
І докосились до потрав.
Все війсьکو добре убирало,
Аж поза ухами лящало,
Один перед другим хватав.

Вбирали січену капусту,
Шатковану, і огірки
(Хоть се було в час м'ясопусту),
Хрін з квасом, редьку, буряки;
Рябка, тетерю, саламаху¹⁵⁶ —
Як не було: поїли з маху
І всі строжили сухарі,
Що не було, все поз'їдали,
Горілку всю повипивали,
Як на вечері косарі.

Еней оставив із носатку¹⁵⁷
Було горілки про запас,
Но клюкнув добре по порядку,
Розщедривсь, як бува у нас,
Хотів посліднім поділитись,
Щоб до кінця уже напитись,
І добре цівкою смикнув;
За ним і вся його голота
Тягла, поки була охота,
Що деякий і хвіст надув.

Барильця, пляшечки, носатку,
Сулії, тикви, баклажки,
Все висушили без остатку,
Посуду потовкли в шматки.
Троянці з хмелю просипались,
Скучали, що не похмелялись;
Пішли, щоб землю озирать,
Де їм показано селитись,
Жити, будоватися, женитись,
І щоб латинців розпізнати.

Ходили там чи не ходили,
Як ось вернулись і назад
І чепухи нагородили,
Що пан Еней не був і рад.
Сказали: «Люди тут бурмочуть,
Язиком дивним нам сокочуть.
І ми їх мови не втнемо;
Слова свої на ус кончають,
Як ми що-кажем їм,— не знають,
Між ними ми пропадемо».

Еней тут зараз взяв догадку,
Велів побігти до дяків,
Купить піярську граматку¹⁵⁸,
Полуставців, октоїхів;
І всіх зачав сам мордовати,
Поверх, по словам складати
Латинську тму, мну, здо, тло;
Троянське плем'я все засіло
Коло книжок, що аж потіло,
І по-латинському гуло.

Еней від них не одступався,
Тройчаткою всіх приганяв¹⁵⁹;
І хто хотів трохи ліновався,
Тому субітки і давав.
За тиждень так лащину взнали,
Що вже з Енеєм розмовляли
І говорили все на ус:
Енея звали Енеусом,
Уже не паном — домінусом,
Себе ж то звали — троянус.

Еней троянців похваливши,
Що так латину поняли,
Сивушки в кубочки наливши,
І могорич всі запили.
Потім з десяток щомудрійших,
В латині щонайрозумнійших,
З ватаги вибравши якраз,
Послав послами до Латина
Од імені свого і чина,
А з чим послав, то дав приказ.

Посли, прийшовши до столиці,
Послали до царя сказати,
Що до його і до цариці
Еней прислав поклон оддати
І з хлібом, з сіллю і з другими
Подарками предорогими,
Щоб познакомитись з царем;
І як доб'ється панської ласки
Еней-сподар і князь троянський,
То прийде сам в царський терем.

Латину тільки що сказали,
Що од Енея єсть послы,
І з хлібом, з сіллю причвалали,
Та і подарки принесли,
Хотять Латину поклониться,
Знакомитись і подружитись,
Як тут Латин і закричав:
«Впусти! Я хліба не шураюсь
І з добрими людьми братаюсь.
От на ловця звір наскакав!»

Велів тут зараз прибирати
Світлиці, сіни, двір мести;
Клечання по двору саджати ¹⁶⁰,
Шпалерів різних нанести
І вибивать царську хату,
Либонь, покликав і Амагу,
Щоб і вона дала совіт,
Як лучче, краще прибирати,
Де, як коврами застилати
І підбирати до цвіту цвіт.

Послав гінця до богомаза,
Щоб мальовання накупить
І так же розного припаса,
Щоб що було і їсть, і пить.
Вродилось ренське з курдимомом
І пиво чорнее з лимоном,
Сивушки же трохи не з спуст;
Де не взялись воли, телята,
Барани, вівці, поросята;
Латин прибравсь, мов на запуст.

Ось привезли і мальовання¹⁶¹
Роботи первішних майстрів,
Царя Гороха пановання,
Патрети всіх багатирів:
Як Александр цареві Пору
Давав із військом добру хльору;
Чернець Мамає як побив;
Як Муромець Ілля гуляє,
Як б'є половців, проганяє,—
Як Переяслав боронив;

Бова з Полканом як водився,
Один другого як вихрив;
Як Соловей Харциз женився,
Як в Польщі Желізняк ходив.
Патрет був француза Картуша,
Против його стояв Гаркуша,
А Ванька Каїн впереди.
І всяких всячин накупили;
Всі стіни ними обліпили;
Латин дививсь їх красоти!

Латин, так дома спорядивши,
Кругом все в хатах оглядав,
Світелки, сіни обходивши,
Собі убори добирав:
Плащем з клейонки обвернувся,
Циновим гудзем застебнувся,
На голову взяв капелюх;
Набув на ноги кинді нові¹⁶²
І рукавиці взяв шкапові,
Надувсь, мов на огні лопух.

Латин, як цар, в своїм наряді
Ішов в кругу своїх вельмож,
Которі всі були в параді,
Надувшись всякий з них, як йорж.
Царя на дзиглик посадили¹⁶³,
А сами мовчки одступили
Від покутя аж до дверей.
Цариця ж сіла на ослоні,
В єдамашковому шушоні¹⁶⁴,
В караблицу із соболей.

Дочка Лавися-чепуруха
В німецькім фуркальці була¹⁶⁵,
Вертілась, як в окропі муха,
В верцадло очі все п'яла.
Од дзиглика ж царя Латина
Скрізь прослана була ряднина
До самої хвіртки і воріт;
Стояло військо тут зальотне,
Волове, кінне і піхотне,
І весь був зібраний повіт.

Послів ввели к царю з пихою,
Як водилося у латин;
Несли подарки пред собою:
Пиріг завдовжки із аршин
І солі кримки і бахмутки,
Лахміття розного три жмутки,
Еней Латину що прислав.
Посли к Латину приступились,
Три рази низько поклонились,
А старший рацію сказав¹⁶⁶:

«Енеус ностер магнус панус¹⁶⁷
І славний троянорум князь,
Шмигляв по морю як циганус,
Ад те, о рекс! прислав нунк нас.
Рогабус, доміне Латине,
Нехай наш капут не загине,
Пермітте жить в землі своєї,
Хоть за пекунії, хоть гратіс,
Ми дяковати будем сатіс
Бенефіценції твоєї.

О рекс! будь нашим Меценатом ¹⁶⁸,
І ласкам туам покажи,
Енеусу зробися братом,
О оптіме! не одкажи:
Енеус принцепс єсть моторний,
Формозус, гарний і проворний,
Побачиш сам інноміне!
Вели акціпере подарки
З ласкавим видом і без сварки,
Що прислані через мене:

Се килим-самольот чудесний,
За Хмеля виткався царя,
Літа під облака небесні,
До місяця і де зоря;
Но можна стіл ним застилати,
І перед ліжком простилати,
І тарадайку закривать.
Царівні буде він в пригоду,
І то найбільш для того году,
Як замуж прийдеться давать.

Ось скатерть шльонська нешпетна,
Її у Липську добули;
Найбільше в тім вона прикметна,
На стіл як тільки настели
І загадай якої страви,
То всякі вродяться потрави,
Які на світі тільки єсть:
Пивце, винце, медок, горілка,
Рушник, ніж, ложка і тарілка.
Цариці мусим сю піднести.

А се сап'янці-самоходи,
Що в них ходив іще Адам;
В старинній пошиті годи,
Не знаю, як достались нам;
Либонь, достались од пендосів,
Що в Трої нам утерли носів,
Про те Еней зна молодець;
Сю вещь, як рідку і старинну,
Підносимо царю Латину
З поклоном низьким на ралець».

Цариця, цар, дочка Лавина
Зглядалися проміж себе.
Із рота покотилась слина,
До себе всякий і гребе,
Які достались їм подарки,
Насилу обійшлось без сварки;
Як ось Латин сказав послам:
«Скажіте вашому Енею,
Латин із цілою сім'єю,
Крий боже, як всі раді вам.

І вся моя маєтність рада,
Що бог вас навернув сюди;
Мні мила ваша вся громада,
Я не пушу вас нікуди;
Прошу Енею поклонятись
І хліба-солі не цуратись,
Кусок останній розділю.
Дочка у мене одначка,
Хазяйка добра, пряха, швачка,
То, може, і в рідню вступлю».

І зараз попросив до столу
Латин Енеевих бояр,
Пили горілку до ізволу
І їли бублики, кав'яр;
Був борщ до шпундрів з буряками ¹⁶⁹,
А в юшці потрух з галушками,
Потім до соку каплуни;
З отрібки баба-шарпанина,
Печена з часником свинина,
Крохмаль, який їдять пани.

В обід пили заморські вина,
Не можна всіх їх розказать,
Бо потече із рота слина
У декого, як описать;
Пили сикизку, деревівку ¹⁷⁰,
І кримську вкусную дулівку,
Що то айвовкою зовуть.
На віват — з мушкитів стріляли,
Туш — грімко трубачі іграли,
А многоліт — дяки ревуть.

Латин по царському звичаю
Енею дари одрядив:
Лубенського шмат короваю,
Корито опішнянських слив¹⁷¹,
Горіхів київських смажених,
Полтавських пундиків пряжених
І гусячих п'ять кіп яець;
Рогатого скота з Лип'янки,
Сивухи відер з п'ять Будянки,
Сто решетилівських овець.

Латин старий і полигався
З Енеєм нашим молодцем,
Еней і зятем називався,—
Но діло краситься кінцем!
Еней по щастю без поміхи
Вдавався в жарти, ігри, сміхи,
А о Юноні і забув,
Його катора не любила
І скрізь за ним, де був, слідила,
Нігде од неї не звильнував.

Ірися, цюхля проклятуша¹⁷²,
Завзятійша од всіх брехух,
Олімпська мчалка невсипуша,
Крикливійша із щебетух,
Прийшла, Юноні розказала,
Енея як Латинь приймала,
Який між ними єсть уклад:
Еней за тестя мав Латина,
А сей Енея як за сина,
І у дочки з Енеєм лад.

«Еге! — Юнона закричала.—
Поганець, як же розібрав!
Я нарошно йому спускала,
А він і ноги розіклав!
Ого! провчу я висікаку¹⁷³
І перцю дам йому і маку,
Потямить, якова-то я.
Проллю троянську кров, латинську,
Вмішаю Турна скурвасинську,
Я наварю ім киселя».

І на! через штафет к Плутону¹⁷⁴
За підписом своїм приказ,
Щоб фурію він Тезіфону
Послав к Юноні той же час;
Щоб ні в берліні, ні в дормезі,
І ні в ридвані, ні в портшезі,
А бігла б на перекладних;
Щоб не було в путі препони,
То б заплатив на три прогони,
Щоб на Олімп вродилась вмиг.

Прибігла фурія із пекла,
Яхднійша од всіх відьом,
Зла, хитра, злобная, запекла,
Робила з себе скрізь содом.
Ввійшла к Юноні з ревом, стуком,
З великим треском, свистом, гуком,
Зробила об собі лепорт¹⁷⁵.
Якраз її взяли гайдуки
І повели в терем під руки,
Хоть так страшна була, як чорт.

«Здорова, любя, мила доню,—
Юнона в radoшах кричить,—
До мене швидше, Тезіфоню! —
І ціловать її біжить.—
Сідай, голубко! Як ся маєш?
Чи пса троянського ти знаєш?
Тепер к Латину завітав
І крутить там, як в Карфагені;
Достанеться дочці і нені,
Латин щоб в дурні не попав.

Ввесь знаєть світ, що я не злобна,
Людей губити не люблю;
Но річ така богоугодна,
Коли Енея погублю.
Зроби ти похорон в весілля,
Задай ти добре всім похмілля,
Хоть би побрали всіх чорти:
Амату, Турна і Латина,
Енея, гадового сина,
Пужни по-своєму їх ти!»

«Я наймичка твоя покорна,—
Ревнула фурія, як грім,—
На всяку хіть твою неспорна,
Сама троянців всіх поїм;
Амату з Турном я з'єднаю
І сим Енея укараю,
Латину ж в тім'я дур пушу;
Побачать то боги і люде,
Що з сватання добра не буде,
Всіх, всіх в шматочки потрощу».

І перекинулась клубочком,
Кіть-кіть з Олімпа, як стріла;
Як йшла черідка вечерочком,
К Аматі шусть — як там була!
Смутна Амата пір'я драла,
Слізки ронила і vzdихала,
Що Турн-князьок не буде зять;
Кляла Лавинії родини,
Кляла кумів, кляла хрестини,
Та що ж? — против ріжна не прать.

Яга, під пелену підкравшись,
Гадюкою в серце поповзла,
По всіх куточках позвивавшись,
В Аматі рай собі найшла.
В отравлену її утробу
Наклала злості, мовби бобу;
Амата стала не своя;
Сердита лаяла, кричала,
Себе, Латина проклинала
І всім давала тришия.

Потім і Турна навістила
Пресуча, лютая яга;
І із свого князька зробила
Енею лишнього врага.
Турн, по воєнному звичаю
З горілкою напившись чаю,
Скажуть попросту, п'яний спав,
Яга тихенько підступила
І люте сницце підпустила,
Що Турн о тім не помишляв.

Йому, бач, сонному верзлося,
Буїм Анхізове дитя
З Лавинією десь зійшлося
І женихалось не шутя:
Буїм з Лависей обнімався,
Буїм до пазухи добрався,
Буїм і перстень з пальця зняв;
Лавися перше мов пручалась,
А послі мов угамовалась,
І їй буїм Еней сказав:

«Лависю, милее кохання!
Ти бачиш, як тебе люблю;
Нащо се наше женихання,
Коли тебе навек гублю?
Рутулець Турн тебе вже свата,
За ним, бач, тягне і Амата,
І ти в йому находиш смак.
До кого хіть ти більшу маєш,
Скажи, кого з нас вибираєш?
Нехай я згину, неборак!»

«Живи, Енеєчку мій милий,—
Царівна сей дала одвіт,—
Для мене завжди Турн остилий,
Очам моїм один ти світ!
Тебе коли я не побачу,
То день той і годину трачу,
Мое ти щастя, животу;
Турн швидше нагло околиє,
Ніж, дурень, мною завладіє,
Я вся — твоя, і пан мій — ти!»

Тут Турн без пам'яті схватився,
Стояв, як в землю вритий стовп;
Од злості з хмелю весь трусився
І сна од яву не розчовп:
«Кого? — мене! і хто? — троянець!
Голяк, втікач, приплентач, ланець!
Звести? Лавинію однять?
Не князь я! — гірше шмаровоза,
І дам собі урізати носа,
Коли Еней Латину зять.

Лавися шмат не для харциза,
Який пройдисвіт єсть Еней;
А то — і ти, голубко сиза,
Ізгинеш од руки моєї!
Я всіх поставлю вверх ногами,
Не подарую вас душами,
А більш Енею докажу.
Латина же, старого діда,
Прижму незгірше, як сусіда,
На кіл Амату посаджу».

І зараз лист послав к Енею,
Щоб вийшов битись сам на сам,
Помірявсь силою своєю,
Достав од Турна по усам;
Хоть на кий, хоть кулаками
Поштурхатись попід боками
Або побитись і на смерть.
А також пхнув він драгомана ¹⁷⁶
І до латинського султана,
Щоб і сьому мордаси втерть.

Яхидна фурія раденька,
Що по її все діло йшло;
До людських бід вона швиденька,
І горе миле їй було.
Махнула швидко до троянців,
Щоб сих латинських постоянців
По-своєму осатанить.
Тоді троянці всі з хортами
Збирались їхать за зайцями,
Князька свого повеселить.

Но «горе грішникові сушу» ¹⁷⁷, —
Так київський скубент сказав, —
Благих діл вовся не їмущу!»
Хто божії судьби пізнав?
Хто де не дума — там ночує,
Хотів де бігти — там гальмує.
Так грішними судьба вертить!
Троянці сами то пізнали,
З малої речі пострадали,
Як то читатель сам уздрить.

Поблизь троянська кочовання
Був на одльоті хуторок,
Було в нім щупле будовання,
Ставок був, гребля і садок.
Жила Амата там нянька,
Не знаю, жінка чи панянка,
А знаю, що була стара,
Скупа, і зла, і воркотуха,
Наушниця і щебетуха,
Давала чиншу до двора ¹⁷⁸.

Ковбас десятків з три Латину,
Лавинії к Петру мандрик ¹⁷⁹,
Аматі в тиждень по алтину,
Три хунти воску на ставник;
Льняної пряжі три півмітки,
Серпанків вісім на намітки
І двісті валяних гнотів.
Латин од няньки наживався,
Зате ж за няньку і вступався,
За няньку хоть на ніж готів.

У няньки був біленький цуцик,
І він завжди забавляв;
Не дуже простий — родом муцик ¹⁸⁰,
Носив поноску, танцював,
І панії лизав од скуки
Частенько ноги скрізь і руки,
І тімениці вигризав.
Царівна часто з ним ігралась,
Сама цариця любовалась,
А цар то часто годував.

Троянці, в роги затрубивши,
Пустили гончих в чагарі,
Кругом болото обступивши,
Бичами ляскали псарі;
Як тільки гончі заганяли,
Загавкали, заскавували,
То муцик, вирвавшись надвір,
На голос гончих одізвався.
Чмихнув, завив, до них помчався. ¹⁸¹
Стременний думав, що то звір

«Атю його! гуджа! — і крикнув,
І з свори попускав хортів;
Тут музик до землі прилипнув
І дух від ляку затаїв;
Но пси, донюхавшись, доспіли,
Шарпнули музика, із'їли
І посмоктали кісточки.
Як вість така дійшла до няньки,
То очі вип'яла, як баньки,
А з носа спали і очки.

Осатаніла вража баба
І крикнула, як на живіт,
Зробилась зараз дуже слаба,
Холодний показався піт,
Порвали маточні припадки,
Істерика і лихорадки,
І спазми жили потягли;
Під ніс їй клали асафету¹⁸²
І теплу на пуп сервету,
Іще клістир з ромну дали.

Як тільки к пам'яті вернулась,
То зараз галас підняла;
До неї челядь вся сунулась
Для дива, як ввесь світ кляла;
Потім, схвативши головошку
І вибравшись на добру стежку,
Чкурнула просто до троян;
Всі курені їх попалити,
Енея заколоть, побити
І всіх троянських бусурман.

За нею челядь покотила,
Схвативши хто що запопав:
Кухарка чаплію вхопила,
Лакей тарілками шпурляв;
З рублем там прачка храбрвала,
З дійницею ричка наступала¹⁸³,
Гуменний з ціпом скрізь совавсь,
Тут рота косарів з гребцями
Йшла битись з косами, з граблями,
Ніхто од бою не цуравсь.

Но у троянського народу
За шаг алтина не проси;
Хто москаля об'їхав зроду?
А займеш — ноги уноси.
Завзятого троянці кшталту,
Не струсять нічийого гвалту
І носа хоть кому утруть;
І няньчину всю рать розбили —
Скалічили, розпотрошили
І всіх в тісний загнали кут.

В сіє-то нещасливе врем'я
І в самий штурхобочний бой,
Троянське і латинське плем'я
Як умивалося мазкою¹⁸⁴,
Прибіг гінець з письмом к Латину,
Нерадосну привіз новину,
Князь Турн йому війну писав;
Не в пир, бач, запрошав напитись,
А в поле визивав побитись;
Гінець і на словах додав:

«Царю Латине неправдивий!
Ти слово царськеє зламав;
Зате узол дружлюбивий
Навіки з Турном розірвав.
Од Турна шмат той однімаєш
І в рот Енеєві соваєш,
Що Турнові сам обіщав.
Виходь же завтра навкулачки,
Відтіть полізеш, мабуть, рачки,
Бодай і лунь щоб не злизав».

Не так розсердиться добродій,
Коли пан возний позов дасть¹⁸⁵,
Не так лютує голий злодій,
Коли немає що украсть;
Як наш Латин тут розгнінівся,
І на гінюя сього озлився,
Що губи з серця покусав.
І тільки одповідь мав дати
І гнів царський свій показати,
Посол щоб Турнові сказав,

Як виглянув в вікно зненацька,
Прийшов Латин в великий страх;
Побачив люду скрізь багацько
По улицах і всіх кутках.
Латинці перлися товпами,
Шпурляли вгору всі шапками,
Кричали вголос на весь рот:
«Війна! Війна! Проти троянців!
Ми всіх Енеевих поганців
Поб'єм,— іскореним їх род».

Латин старий був не рубака
І воюватись не любив.
Од слова «смерть» він, неборака,
Був без душі і мов не жив.
Він стичку тільки мав на ліжку,
Аматі як не грав під ніжку,
І то тогді, як підтоптався;
Без того ж завжди був тихенький,
Як всякий дід старий, слабенький,
В чужее діло не мішався.

Латин, і серцем, і душею
Далекий бувши од війни,
Зібравшись з мудростю своєю,
Щоб не потрапити в кайдани,
Зізвав к собі панів вельможних,
Старих, чиновних і заможних,
Которих ради слухав сам;
І вислави геть-преч Амату,
Завів їх всіх в свою кімнату,
Таку сказав річ старшинам:

«Чи ви од чаду, чи з похмілля?
Чи чорт за душу удряпнув?
Чи напились дурного зілля,
Чи глузд за розум завернув?
Скажіть, з чого війна взялася?
З чого ся мисль вам приплелася?
Коли я тишився війною?
Не звір я — людську кров пролити,
І не хариз, людей щоб бити,
Для мене гидкий всякий бой.

І як війну вести без зброї,
Без війська, хліба, без гармат,
Без грошей?.. Голови ви буї!
Який вас обезглуздив кат?
Хто буде з вас провіянтмейстер¹⁸⁶
Або хто буде кригсцальмейстер¹⁸⁷,
Кому казну повірю я?
Не дуже хочете ви битись,
А тільки хочете нажитись,
І буде все біда моя.

Коли сверблять із вас у кого
Чи спина, ребра чи боки;
Нащо просити вам чужого?
Мої великі кулаки
Почешуть ребра вам і спину;
Коли ж то мало, я дубину
Готов на ребрах сокрушити.¹⁸⁸
Служить вам рад малахаями,¹⁸⁸
Різками, кнуттям і киями,
Щоб жар военний потушить.

Покиньте ж се дурне юнацтво
І розійдіться по домах,
Панове виборне боярство;
А про війну і в головах
Собі ніколи не кладіте,
А мовчки в запічках сидіте,
Розгадуйте, що їсть і пить.
Хто ж о війні проговориться
Або кому війна присниться,
Тому дам чортзна-що робить».

Сказавши се, махнув рукою
І зараз сам пішов з кімнат
Бундючно-грізною ходою,
Що всякий був собі не рад.
Пристиджені його вельможі
На йолопів були похожі,
Ніхто з уст пари не пустив.
Не швидко бідні схаменулись
І в ратуш підтюпцем-сунулись,
Уже як вечір наступив.

Тут думу довгую держали,
І всяк комповав своє,
І вголос грімко закричали,
Що на Латина всяк плює
І на грозьбу не уважає,
Війну з Енеєм починає,
Щоб некрут зараз набирать;
І не просить щоб у Латина
З казни його ані алтина,
Боярські гроші шафовать ¹⁸⁹.

І так Латинь заворушилась,
Задумав всяк побить троян;
Відкіль та храбрість уродилась
Против Енеевих прочан?
Вельможі царство збунтовали,
Против царя всіх наушали;
Вельможі! лихо буде вам.
Вельможі! хто царя не слуха,
Таким обрізать ніс і уха
І в руки всіх оддять катам.

О музо, панночко Парнаська! ¹⁹⁰
Спустись до мене на часок;
Нехай твоя научить ласка,
Нехай твій шепчесть голосок,
Латинь к війні як знаряджалась,
Як армія їх набиралась,
Який порядок в війську був;
Всі опиши мундири, зброю
І казку мні скажи такую,
Якої іще ніхто не чув.

Бояри вмиг скомпоновали,
На аркуш маніхвест, кругом,
По всіх повітах розіслали,
Щоб військо йшло під коругов;
Щоб голови всі обголяли,
Чуприни довгі оставляли,
А ус в півлокоть би тирчав;
Щоб сала і пшона набрали,
Щоб сухарів понапікали,
Щоб ложку, казанок всяк мав.

Все військо зараз розписали
По разним сотням, по полкам,
Полковників понаставляли,
Дали патенти сотникам.
По городам всяк полк назвався,
По шапці всякий розличався,
Вписали військо під ранжир;
Пошили сині всім жупани,
Наспід же білії каптани,—
Щоб був козак, а не мугир.

В полки людей розподіливши,
І по кватирям розвели,
І всіх в мундири нарядивши,
К присязі зараз привели,
На конях сотники финтили ¹⁹¹,
Хорунжі усики крутили,
Кабакну нюхав асаул;
Урядники з атаманами
Новими чванились шапками,
І ратник всякий губу дув.

Так вічної пам'яті бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шикovalo,
Не знавши: стій, не шевелись;
Так славнії полки козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтавський ¹⁹²
В шапках, було, як мак, цвітуть.
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То мов мітлою все метуть.

Було тут військо волонтирі ¹⁹³,
То всяких юрбиця людей,
Мов запорожці-чуприндири,
Що їх не втне і Асмодей.
Воно так, бачиш, і негарне,
Як кажуть-то — не регулярне,
Та до війни самий злий гад:
Чи вкрасти що, язик достати,
Кого живцем чи обідрати,
Ні сто не вдержить їх гармат.

Для сильної армії своєї
Пушницю, мушкетів, оружжін
Наклали повні гамазей,
Гвинтівок, фузій без пружин¹⁹⁴,
Булдимок, флінт і яничарок.
А в особливий закамарок
Списів, пік, ратищ, гаківниць.
Були тут страшні гармати,
Од вистрілу дрижали хати,
А пушкарі то клались ниць.

Жлукта і улики на пушки
Робить галили на захват;
Днища, оснівниці, ветушки¹⁹⁵
На принадлежность приправлять.
Нужда перемінить закони!
Квачі, помела, макогони
В пушкарське відомство пішли;
Колеса, бендюги і карі
І самі церковні мари
В депо пушкарське тягли.

Держась воєнного обряду,
Готовили заздалегідь
Багацько всякого снаряду,
Що сумно аж було глядїть.
Для куль — то галушки сушили,
А бомб — то з глини наліпили,
А слив солоних — для картеч;
Для щитів ночви припасали,
І дна із діжок вибивали,
І приправляли всім до плеч.

Не мали палахів, ні шабель¹⁹⁶,
У них, бач, Тули не було;
Не шаблею ж убит і Авель,
Полюно смерть йому дало.
Соснові копистки стругали
І до боків поначепляли
На валяних вірьовочках;
Із лик плетені козубеньки,
З якими ходять по опеньки,
Були, мов суми, на плечах.

Як амуницю спорядили
І насушили сухарів,
На сало кабанів набили,
Взяли подимне од дворів¹⁹⁷;
Як підсусідків розписали
І виборних поназначали,
Хто тяглий, кінний, хто же піш,
За себе хто, хто на підставу.
В якое військо, сотню, лаву,
Порядок як завівсь незгірш:

Тоді ну військо муштровати,
Учить мушкетний артикул,
Вперед як ногу викидати,
Ушкварить як на калавур.
Коли пішком — то марш шульгою¹⁹⁸,
Коли верхом — гляди ж, правою,
Щоб шкапа скочила вперед.
Такее ратнее фіглярство
Було у них за регулярство
І все Енееві на вред.

Мов посполитее рушення¹⁹⁹
Латина в царстві началось,
Повсюдна муштра та учення,
Все за жолнірство прийнялось.
Дівки на прутах роз'їжджали,
Ціпками хлопців муштровали,
Старі ж учились кидать в ціль.
А баб старих на піч саджали
І на печі їх штурмовали,
Бач, для баталії в примір.

Були латинці дружні люди
І воюватись мали хіть,
Не всі з добра, хто од причуди,
Щоб битися, то рад летіть.
З гаряча часу, перші три дні,
Зносили всяке збіжжя, злидні²⁰⁰
І оддавали все на рать:
Посуду, хліб, одежу, гроші
Своєї отчизни для сторожі,
Що не було де і дівать.

Се поралася так Амата,
К війні латинців підвела;
Смутна була для неї хата,
На улиці все і жила.
Жінки з Аматою з'єднались,
По всьому городу таскались
І підмовляли воювать.
Робили з Турном шури-мури
І зятались, хоть вон із шури,
Енеєві дочки не дасть.

Коли жінки де замішались,
І їм ворочати дадуть;
Коли з розказами втаскались
Та пхикання ще додадуть,
Прощайсь навек тогді з порядком,
Пішло все к чорту неоглядом,
Жінки поставлять на своє!
Жінки! Коли б ви більше їли,
А менш пащиковать уміли,
Були б в раю ви за сіє.

Як Турн біснується, лютує,
В сусідні царства шле послів,
Чи хто із них не порятує
Против троянських злих синів;
Коли Латин од поединків
Сховався під спід своїх будинків
І ждав, що буде за кінець;
Коли Юнона скрізь літає,
Всіх на Енея навертає
Весільний збить з його вінець,—

Гуде в Латії дзвін віщовий²⁰¹
І гасло всім к війні дає,
Щоб всяк латинець був готовий
К війні, в яку їх злость веде.
Там крик, тут галас, там клепало,
Тісниться люд, і все трішало.
Війна в кровавих ризах тут;
За нею рани, смерть, увіччя,
Безбожність і безчоловіччя
Хвіст мантиї її несуть.

Була в Латії синагога,
Збудована за давніх літ
Для Януса, сердита бога²⁰²,
Которий дивних був приміт:
Він мав на голові дві тварі,
Чи гарнії були, чи харі,
Об тім Вергілій сам мовчить;
Но в мирне врем'я запирався,
Коли ж із храма показався,
Якраз війна і закипить.

По дзвону вся латинь сунула,
До храма з криком всі неслись,
І навстяж двері одімкнула,
І Янус вибіг, як харуиз.
Военна буря закрутила,
Латинське серце замутила,
Завязтось всякого бере;
«Війни, війни!» — кричать, бажають,
Пекельним пламенем палають
І молодее, і старе.

Латинці військо хоть зібрали,
Та треба ж війську должносних,
Які б на щотах класти знали,
Які письменніші із них.
Уже ж се мусить всякий знати,
Що військо треба харчовати
І воїн без вина — хом'як.
Без битой голої копійки,
Без сей прелесниці-зłodійки
Не можна воювать ніяк.

Були златії дні Астреї²⁰³,
І славний був тогді народ;
Мінйялів брали в казначей,
А філіярі писали щот,
К роздачі порції — обтекар;
Картюжник — хлібний добрий пекар,
Гевальдигером — був шинкар,
Вожатими — сліпці, каліки,
Ораторами — недоріки,
Шпигоном — з церкви паламар.

Всього не можна описати,
В Латії що тогді було,
Уже зволялися читати,
Що в голові у них гуло.
К війні хватались, поспішались,
І сами о світі не знались,
І все робили назворот;
Що строїть треба, те ламали,
Що треба кинуть, те ховали,
Що класть в кишеню, клали в рот.

Нехай турбуються латинці,
Готовляться против троян,
Нехай видумують гостинці
Енею нашому в із'ян.
Загляньмо, Турн що коверзує,
Троянцям рать яку готує,
Бо Турн і сам дзіндзівер-зух! ²⁰⁴
Коли чи п'є — не проливає,
Коли чи б'є — то вже влучає,
Йому людей давить, як мух!

Та й видно, що не був в зневазі,
Бо всі сусідні корольки
По просьбі, мовби по приказі,
Позапаляючи люльки,
Пішли в поход з своїм народом,
З начинням, потрухом і плодом,
Щоб Турнові допомагати:
Не дасть Енеєві женитись,
Не дасть в Латії поселитись,
К чортам енейців всіх послать.

Не хмара сонце заступила,
Не вихор порохом вертить,
Не галич чорна поле вкрила,
Не буйний вітер се шумить:
Се військо йде всіма шляхами,
Се ратне брязкотить зброями,
В Ардею-город поспіша ²⁰⁵.
Стовп пороху під небо в'ється,
Сама земля, здається, гнеться;
Енею! Де тепер душа?

Мезентій наперед тірренський ²⁰⁶
Пред страшним війством гряде,—
Було, полковник так Лубенський
Колись к Полтаві полк веде,
Під земляні полтавські вали
(Де шведи голови поклали),
Полтаву-матушку спасать;
Пропали шведи тут, прочвари,
Пропав і вал — а булевари
Досталось нам тепер топтати.

За сим на бендюгах плететься
Байстрюк Авентій-попадич ²⁰⁷,
З своєю челяддю ведеться,
Як з блюдолизами панич.
Знакомого він пана внучок,
Добродій песиків і сучок
І лошаків мінять охоч.
Авентій був розбійник з пупку,
Всіх тормошив, валяв на купку,
Дивився бісом, гадом, сторч.

Тут військо кіннєе валилось
І дуже руччєе було;
Отаман звався Покотилос ²⁰⁸,
А асаул Караспуло.
Се гречеській проскіноси,
Із Біломор'я все пендоси,
З Мореа, Дельта, Кефалос;
Везли з собою лагомини,
Оливу, мило, риж, маслини,
І капама, кебаб калос.

Цекул, пренестський коваленко ²⁰⁹,
В Латію з військом также пхавсь,
Так Сагайдачний з Дорошенком
Козацьким військом величавсь.
Один з бунчуком перед раттю,
Позаду другий п'яну браттю
Донським нагаєм підганяв.
Рядочком їхали гарненько,
З люльок тютюн-тягли смачненько,
А хто на конику куняв.

За сими плентався розбишака,
Нептунів син, сподар Мезап,
До бою був самий собака
І лобом бився так, мов цап.
Боець, ярун і задирака,
Стрілець, кулачник і рубака,
І дужий був з його хлопак;
В виски, було, кому як впнеться,
Той насухо не оддереться;
Такий ляхам був Желізняк.

Другим шляхом, з другого боку,
Агамемноненко Галес²¹⁰
Летить, мов поспіша до строку
Або к воді гарячий пес;
Веде орду велику, многу
Рутульцеві на підпомогу;
Тут люд був різних язиків:
Були аврунці, сидицяне,
Калесці і ситикуляне
І всяких-разних козаків.

За сими панська дитина,
Тезейович пан Іполит²¹¹, —
Надута, горда, зла личина,
З великим війнством валить.
Се був панич хороший, повний,
Чорнявий, красний, сладкомовний,
Що й мачуху був підкусив.
Він не давав нікому спуску,
Одних богинь мав на закуску,
Брав часто там, де не просив.

Не можна, далєбі, злічити,
Які народи тут плелись,
І на папір сей положити,
Як, з ким, коли, відкіль взялись.
Вергілій, бач, не нам був рівня,
А видно, що начухав тім я,
Поки дрібненько описав.
Були рутульці і сіканці,
Аргавці, лабики, сакранці,
Були такі, що враг їх зна.

Тут ще наїзниця скакала
І військо немале вела,
Собою всіх людей лякала
І все, мов помелом, мела;
Ся звалась діва-цар Камілла²¹²,
До пупа жінка, там — кобила,
Кобилячу всю мала стать:
Чотири ноги, хвіст з прикладом,
Хвостом моргала, біла задом,
Могла і говорить, і ржать.

Коли чував хто о Полкані,
То це була його сестра;
Найбільш блукали по Кубані,
А рід їх вийшов з-за Дністра.
Камілла — страшна войовниця,

І знахурка, і чарівниця,
І скоро на бігу була;
Чрез гори і річки плізала,
Із лука мітко в ціль стріляла,
Багацько крові пролила.

Така-то збірниця валилась,
Енея щоб побити в пух;
Уже Юнона де озлилась,
То там запри кріпкенько дух.
Жаль, жаль Енея-неборака,
Коли його на міль, як рака,
Зевес допустить посадить.
Чи він звільне од сей напасті,
Побачимо те в п'ятій часті,
Коли удасться змайстерить.

Ч А С Т И Н А П' Я Т А

Біда не по дерев'ях ходить,
І хто ж її не скуштовав?
Біда біду, говорять, родить,
Біда для нас — судьби устав!
Еней в біді, як птичка в клітці;
Запугався, мов рибка в сітці;
Терявся в думках молодець.
Ввесь світ, здавалось, зговорився,
Ввесь мир на його напустився,
Щоб розорить його вкінцець.

136

Еней ту бачив страшну тучу,
Що на його війна несла;
В ній бачив гибель неминучу
І мучивсь страшно, без числа.
Як хвиля хвилю проганяла,
Так думка думку пошибала;
К олімпським руки протягав,
Надеждою хоть підкреплявся,
Но переміни він боявся,
І дух його ізнемогав.

Ні ніч його не вгамовала,
Він о війні все сумовав;
І вся коли ватага спала,
То він по березу гуляв,
Хоть з горя сильно ізнемігся;
Мов простий, на піску улігся,
Та думка спати не дала.
Скажіть, тоді чи дуже спитьсся,
Як доля против нас яриться
І як для нас фортуна зла?

О сон! З тобою забуваєм
Все горе і свою напасть;
Чрез тебе сили набираєм,
Без тебе ж мусили б пропасть.
Ти ослабівших укріпляєш,
В тюрмі невинних утішаєш,
Злодіїв снитцями страшиш;
Влюблених ти до купи зводиш,
Злі замисли к добру приводиш,
Пропав — од кого ти біжиш.

137

Еней мислі турбовали,
Но сон таки своє бере;
Тілесні сили в кім охляли,
В тім дух не швидко, та замре.
Еней заснув і бачить снище:
Пред ним стоїть старий дідище²¹³,
Обшитий весь очеретом;
Він був собі ковтуноватий,
Сідай, в космах і пелехатий,
Зігнувсь, підпершися ціпком.

«Венерин сину! Не жахайся,—
Дід очеретаний сказав,—
І в смуток дуже не вдавайся,
Ти гірші біди видав;
Війни кривавой не страшися,
А на олімпських положися,
Вони все злее оддалять.
А що мої слова до діла,
Лежить свиня під дубом біла
І тридцять білих поросят.

На тім-то берлозі свиноти
Іул постройть Альбу-град²¹⁴,
Як тридесять промчатся годи,
З Юноною як зробить лад.
Єднаково ж сам не плошайся,
З аркадянами побратайся,
Вони латинцям вороги:
Троянців з ними як з'єднаєш,
Тоді і Турна осідлаєш,
Все військо виб'єш до ноги.

Вставай, Енею! Годі спати,
Вставай і богу помолись,
Мене ти мусиш также знати:
Я Тібр старий! — ось придивись.
Я тут водою управляю,
Тобі я вірно помагаю,
Я не прочвара, не упир,
Тут будець град над городами,
Поставлено так між богами...»
Сказавши се, дід в воду — нир.

Еней пробуркався, схопився
І духом моторнійший став;
Водою тібрською умився,
Богам молитви прочитав.
Велів два човни знаряджати,
І сухарями запасати,
І воїнів туди саджати.
Як млось пішла по всьому тілу:
Свиню уздрів під дубом білу
І тридцять білих поросят.

Звелів їх зараз поколоти
І дати Юноні на обід.
Щоб сею жертвою свиноти
Себе ізбавити од бід.
Потім в човни метнувся хутенько,
Поплив по Тібру вниз гарненько
К Евандру помочи просить²¹⁵,
Ліси, вода, піски зумились,
Які се два човни пустились
З одвагою по Тібру плить.

Чи довго плив Еней, — не знаю,
А до Евандра він доплив;
Евандр, по давньому звичаю,
Тоді для празника куриє,
З аркадянами веселився,
Над варенухою трудився,
І хміль в їх головах бродив;
І тільки що човни уздріли,
То всі злякалися без міри,
Один к троянцям підступив.

«Чи по неволі, чи по волі? —
Кричить аркадський ім горлань. —
Родились в небі ви — чи долі?
Чи мир нам везете, чи брань?»
«Троянець я, Еней одважний,
Латинців ворог я присяжний! —
Еней так з човна закричав. —
Іду к Евандру погостити,
На перепутті одпочити,
Евандр цар добрий, я чував».

Евандра син, Паллант вродливий,
К Енею зараз підступив;
Оддав поклон дружелюбивий,
До батька в гості попросив.
Еней з Паллантом обнімався
І в його приятель застелявся.
Потім до лісу почвалав,
Де гардовав Евандр з попами²¹⁶,
Зо старшиною і панами.
Еней Евандрові сказав:

«Хоть ти і грек, та цар правдивий,
Тобі латинці вороги;
Я твій товариш буду щирий,
Латинці і мені враги.
Тепер тебе я суплікую²¹⁷
Мою уважить долю злую
І постояти за троян.
Я кошовий Еней-троянець,
Скитаюсь по миру, мов ланець,
По всіх товчуся берегам».

Прийшов до тебе на одвагу,
 Не думавши, як приймеш ти;
 Чи буду пити мед, чи брагу?
 Чи будем ми собі брати?
 Скажи, і руку на — в завдаток,
 Котора, бач, не трусить схваток
 І самих злійших нам врагів.
 Я маю храбрую дружину,
 Терпівших гірку годину
 Од злих людей і од богів.

Мені найбільше доідає
 Ругульський Турн, собачий син;
 І лиш гляди, то і влучає,
 Щоб згамкати мене, як блин.
 Так лучче в сажівці втоплюся
 І лучче очкуром вдавлюся,
 Ніж Турнові я покорюся.
 Фортуна не в його кишені;
 Турн побува у мене в жмені!
 Дай поміч! — я з ним потягнуся».

Евандр мовчав і прислухався,
 Слова Енеєві ковтав:
 То ус крутив, то осміхався,
 Енеєві одвіт сей дав:
 «Еней Анхізович, сідайте,
 Турбації не заживайте,
 Бог милостив для грішних всіх;
 Дамо вам війська в підмогу,
 І провіанту на дорогу,
 І грошеняток з якийсь міх.

Не поцурайтесь хліба-солі,
 Борщу скоштуйте, галушок;
 Годуйтеся, кушайте доволі,
 А там з труда до подушок.
 А завтра, як начне світати,
 Готово військо виступати,
 Куди ви скажете, в поход;
 За мной не буде остановки;
 Я з вами не роблю умовки,
 Люблю я дуже ваш народ».

Готова страва вся стояла,
Спішили всі за стіл сідають;
Хоть деяка позастивала,
Що мусили підогрівать.
Просідне з ушками, з грінками ²¹⁸
І юшка з хляками, з кишками,
Телячий лизень тут лежав;
Ягни і до софору кури,
Печені разної три гури,
Багачко ласих тож потрав.

Де їсться смачно, там і п'ється,
Од земляків я так чував;
На ласее куток найдеться,
Еней з своїми не дрімав.
І, правда, гості доказали,
Що жить вони на світі знали:
Пили за жизнь — за упокой;
Пили здоров'я батька з сином.
І голь-голь-голь, мов клин за клином,
Кричать заставив на розстрой.

Троянці п'яні розбрехались
І чванилися без пуття,
З аркадянками женихались,
Хто так, а хто і не шутя.
Евандр точив гостям розкази,
Хвалив Іраклові прокази ²¹⁹,
Як злого Кака він убив;
Якій Как робив розбої,
І що для радості такої
Евандр і празник учредив.

Всі к ночі так перепилися,
Держались ледве на ногах;
І на ніч в город поплелися,
Які іти були в силах.
Еней в керее замотався ²²⁰,
На задвірку хропти уклався,
Евандр же в хату рачки ліз;
І там, під прилавком зігнувшись,
І цупко в бурку завернувшись,
Захріп старий во весь свій ніс.

Як ніч покрила пеленою
Тверезих, п'яних — всіх людей,
Як хрп Еней од перепою,
Забувши о біді своїй,
Венера без спідниці, боса,
В халатику, простоволоса,
К Вулкану підтюпцем ішла ²²¹;
Вона тайком к Вулкану кралась,
Неначе з ним і не вінчалась,
Мов жінкою не його була.

А все то хитрость єсть жіноча,
Новинкою щоб підмануть;
Хоть гарна як, а все охоча
Іще гарнійшою щоб буть.
Венера пазуху порвала
І так себе підперезала,
Що вся на виставці була;
Косинку нарощно згубила,
Груднину так собі відкрила,
Що всякого б з ума звела.

Вулкан-коваль тогді трудився,
Зевесу блискавку ковав.
Уздрів Венеру, затрусився,
Із рук і молоток упав.
Венера зараз одгадала,
Що в добрий час сюди попала,
Вулкана в губи зараз черк;
На шию вскочила, повисла,
Вся опустилась, мов окисла,
Білки під лоб, — і світ померк.

Уже Вулкан розм'як, як кваша,
Венера те собі на ус.
За діло, ну! — бере, бач, наша!
Тепер під його підоб'юсь:
«Вулкасю милий, уродливий!
Мій друже вірний, справедливий!
Чи дуже любиш ти мене?»
«Люблю, люблю, божусь кліщами,
Ковадлом, молотом, міхами,
Все рад робити для тебе».

І прилабузнивсь до Кіпріди ²²²,
Як до просителя писець.
Йй корчив разні милі види,
Щоби достать собі ралець.
Венера зачала благати
І за Енеечка прохати,
Вулкан йому щоб допоміг:
Енееві зробив би збрюю
Із сталі, міді, — золотую,
Таку, щоб ніхто не зміг.
«Для тебе? — ох, моя ти плітко! —
Вулкан задихавшись сказав. —
Зроблю не збрюю, чудо рідко,
Ніхто якого не видав;
Палаш, шишак, панцир зо щитом,
Все буде золотом покрито,
Як тульській кабатирки;
Насічка з черню з образками,
І з кунитиками, і з словами,
Скрізь будуть брязкальця, дзвінки».

А що ж, не так тепер буває
Проміж жінками і у нас?
Коли чого просити має,
То добрий одгадає час
І к чоловіку пригніздиться,
Прищупиться, приголубиться,
Цілує, гладить, ласкотить,
І всі сугави розширбує,
І мізком так завередує,
Що сей для жінки все творить.

Венера, в облако обвившись,
Махнула в Пафос оддыхать,
Од всіх в світелці зачинившись,
Себе там стала розглядать.
Краси пом'яті розправляла;
В волоссі кудрі завивала,
Ну п'ятна водами мочить.
Венера, як правдива мати,
Для сина рада все оддати,
З Вулканом рада в кузні жити.

Вулкан, до кузні дочвалавши,
Будить зачав всіх ковалів;
Свинець, залізо, мідь зібравши,
Все гріти зараз ізвелів.
Міхи престрашні надимають,
Огонь великий розпалюють,
Пішов тріск, стук од молотів.
Вулкан потіє і трудиться,
Всіх лає, б'є, пужа, яриться,
К роботі приганя майстрів.

І сонце злізло височенько,
Уже час сьомий ранку був;
Уже закушовав смачненько,
Хто добре пінної лигнув;
Уже онагри захрючали ²²³,
Ворони, горобці кричали,
Сиділи в лавках крамарі;
Картьожники же спать лягали,
Фіндюрки шоки підправляли,
В суди пішли секретарі.

А наші з хмелю потягались,
Вчорашній мордовав їх чад;
Стогнали, харкали, смаркались,
Ніхто не був і світу рад.
Не дуже рано повставали
І льодом очі протирали,
Щоб освіжитись на часок.
Потім взялись за оковиту
І скликали річ посполиту —
Поставить, як іти в поход.

Тут скільки сотень одлічили
Аркадських жвавих парубків
І в ратники їх назначили;
Дали їм в сотники панів.
Дали значки їм з хоругвою,
Бунчук і бубни з булавою,
Списів, мушкетів, палахів,
На тиждень сала з сухарями,
Барильце з срібними рублями,
Муки, пішона, ковбас, коржів.

Евандр, Палланта підозвавши,
Такі слова йому сказав:
«Я, рать Енею в поміч давши,
Тебе начальником назвав.
А доки в паці будеш грати?» ²²⁴
З дітками день і ніч гаяти
І красти голубів у всіх?
Одважний жид грішить і в школі,
Іди лиш послужи на полі;
Ледащо син — то батьків гріх.

Іди служи, годи Енею,
Він знає воєнне ремесло;
Умом і храбростю своєю
В опріччє попав число.
А ви, аркадці, — ви не труси,
Давайте всім і в ніс, і в уси,
Паллант мій ваш єсть атаман.
За його бийтесь, умирайте,
Енеевих врагів карайте,
Еней мій сват, — а ваш гетьман.

А вас, Анхізович, покорно
Прошу Палланта доглядать;
Воно хоть паруб'я, неспорно,
Уміє і склади читать;
Та дурень, молоде, одважне,
В бою як буде необачне,
То може згинуть неборак;
Тоді не буду жить чрез силу,
Живцем полізу я в могилу,
Ізгину, без води мов рак.

Беріте рать, ідіте з богом,
Нехай Зевес вам помага, —
Тут частовались за порогом,
Евандр додав такі слова: —
Зайдіть к лідійському народу,
Вони послужать вам в пригоду,
На Турна підуть воювать.
Мезентій їх тіснить, зжимає,
На чини нікого не пускає,
Готові зараз бунт піднять».

Пішли, розвивши короговку,
І сльози молодьож лила,
Хто жінку мав, сестру, ятровку,
У інших милая була.
Тоді найбільш нам допікає,
Коли зла доля однімає,
Що нам всього милише єсть.
За милу все терять готові:
Клейноди, животи, обнови,
Одна дороже милой — честь!

І так, питейним підкрепившись,
Утерли сльози із очей;
Пішли, марш сумно затрубивши;
Перед же вів сам пан Еней.
Іх перший марш був до байраку.
Прийшовши, стали на біваку;
Еней порядок учредив.
Паллант по армії діжури.
Трудивсь, всю ніч очей не жмури,
Еней тож по лісу бродив...

Як в північ самую глухую
Еней лиш тільки мав дрімать,
Побачив хмару золотую,
Свою на хмарі гарну мать.
Венера білолика, красна,
Курносенька, очима ясна
І вся, як з кров'ю молоко,
Духи од себе іспускала
І збрую чудну держала,
Явилась так перед синком.

Сказала: «Милий, на, Енею,
Ту збрую, що ковав Вулкан;
Коли себе устроиш нею,
То струсить Турн, Бова, Полкан;
До збруї що ні доторкнеться,
Все зараз ламнеться і гнеться,
Іі і куля не бере;
Устройсь, храбрый, коли, рубайся
І на Зевеса полагайся,
То носа вже ніхто не втре».

Сказавши, аромат пустила:
Васильки, м'яту і амбре;
На хмарі в Пафос покотила.
Еней же збрую і бере,
Іі очима пожирає,
На себе панцир натягає,
Палаш до бока прив'язав;
Насилу щит підняв чудесний,
Не легкий був презент небесний;
Еней роботу розглядав:

На щиті, в самій середині,
Під чернь, з насічкою золотою,
Конала муха в павутині,
Павук торкав її ногой.
Поодаль був малий Телешник²²⁵,
Він плакав і лигав кулеши,
До його кралася змія
Крилатая, з сім'ю главами,
З хвостом в верстеву, страшна, з рогами,
А звалася Жеретія.

Вокруг же щита на заламах
Найлуччі лицарські діла
Були бляховані в персонах
Іскусно, живо, без числа,
Котигорох, Іван Царевич,
Кухарнич, Сучич і Налетич,
Услужливий Кузьма-Дем'ян.
Кошій з прескверною ягою,
І дурень з ступою новою,
І славний лицар Марципан.

Так пан Еней наш зняряджався,
Щоб дружби Турну доказать;
Напасть на ворогів збирався,
Зненацька копоті їм дать.
Но зла Юнона не дрімає,
Навильот умисли всі знає,
Оп'ять Ірисю посила:
Як можна Турна роздрочити,
Против троянців насталити,
Щоб викоренив їх дотла.

Ірися виль, скользнула з неба,
 До Турна в північ шустъ в намет;
 Він дожидавсь тогді вертепа,
 Хлистав з нудьги охтирський мед.
 К Лависі од любові був в горі,
 Топив печаль в питейном морі,
 Так в армії колись велось:
 Коли влюбився чи програвся,
 То пуншту хлись — судьба поправся!
 Веселле в душу і влилось!

«А що? — Ірися щебетала.—
 Сидиш без діла і клюєш?
 Чи се на тебе лінъ напала?
 Чи все троянцям оддаєш?
 Коту гладкому не до мишки;
 Не втне, бачу, Панько Оришки!
 Хто б сподівавсь, що Турн бабак?
 Тобі не хист з Енеєм биться,
 Не хист з Лавинією любитись,
 Ти, бачу, здатний бить собак.

Правдивий воїн не дрімає;
 Без просипу же і не п'є;
 Мудрує, дума, розглядає,
 Такий і ворогів поб'є.
 Ну, к чорту! Швидше охмеляйся.
 Збирай союзних поспішайся,
 На нову Трою напади.
 Еней в чужих землях блукає,
 Дружину в поміч набирає,
 Не оплошай тепер: гляди!»

Сказавши, столик ізвалила,
 Шкереберть к чорту все пішло:
 Пляшки і чарочки побила,
 Пропало все, як не було.
 Зробився Турн несамовитий,
 Ярився, лютував неситий,
 Троянської крові забажав.
 Всі страсті в голову стовкнулись,
 Любов і ненависть прочнулись:
 «На штурм, на штурм!» — своїм кричав.

Зібрав і кінних, і піхотних
І всіх для битви шиковав;
І розбишак самих одборних
Під кріпость задирать послав.
Два корпуси докупив звівши,
А на зикратого сам сівши ²²⁶,
На штурм їх не веде, а мчить;
Мезап, Галес в другім отряді
Пішли од берега к ограді,
Побить троянців всяк спішить.

Троянці, в кріпості запершись,
Енея ждали вороття;
З нещастям тісно пообтершись,
Біду зустрічали, мов шутя.
Побачивши ж врагів напори,
У башт прибавили запори
І на валу всі залягли;
В віконця з будок виглядали
І носа вон не виставляли,
Шептались і люльки тягли.

У них поставлено в громаді,
Коли на їх пан Турн напре,
То всім сидить в своїй ограді,
Нехай же штурмом вал бере.
Троянці так і учинили;
На вал колоддя накопили
І разний приправляли вар;
Олію, дьоготь кип'ятили,
Живицю, оливо топили,
Хто лізтиме, щоб лити на твар.

Турн, в міру к валу приступивши,
Скрізь на зикратому гасав;
В розсипку кінних розпустивши,
Сам, як опарений, кричав:
«Сюди, трусливі троянці,
На бой, шкодливій поганці!
Зарились в землю, мов кроти;
Де ваш Еней — жіночий празник?
Пряде з бабами набалдашник!
Не лепсько виглянуть сюди?»

І всі його так підкомандні
Кричали, даяли троян;
Робили глузи їм досадні,
Гірш нівечили, як циган.
Пускали тучами к ним стріли,
А деякі були так смілі,
Що мали перескочить рів.
Троянці уха затикали,
Рутульців лайки не вважали,
Хоть битись всякий з них хотів.

Турн з серця скреготав зубами,
Що в кріпості всі ні гулу;
А стін не розіб'єш лобами,
З посилку гнися хоть в дугу.
Злость, кажуть, сатані сестриця,
Хоть, може, се і небиліця,
А я скажу, що, може, й так:
Од злості Турн те komponує,
Мов сатана йому диктує,
Сам чорт заліз в його кабак.

Од злості Турн осатанівши,
Велів багаття розводить.
І військо к берегу привівши,
Казав троянський флот спалить.
Всі прийнялися за роботу
(На злее всякий ма охоту),
Огні помчалися к водам.
Хто жар, хто губку з сірниками,
Хто з головней, хто з фітилями
Погибель мчали кораблям.

Розжеврилось і закурилось,
Блакитне полом'я взвилось;
Од диму сонце закоптилось,
Курище к небу донеслось,
Боги в Олімпі стали чхати;
Турн їм ізволив тимфи дати ²²⁷,
Богинь напав від чаду дур;
Дим очі їв, лилися сльози,
З нудьги скакали так, як кози;
Зевес сам був мов винокур.

Венеру ж за душу щипало,
Що з флотом поступили так;
Од жалю серце завмирало,
Що сяде син на міль, як рак.
В жалю, в сльозах і гіркім смутку
Богиня сіла в просту будку,
На передку сів Купідон;
Кобила їх везе кривая,
Цібелла де жила старая ²²⁸,
Щоб сій язі оддать поклон.

Цібелла, знають во всіх школах,
Що матір'ю була богів;
Ізмолоду була не промах,
Коли ж як стала без зубів,
То тільки на печі сиділа,
З кулешиком лемішку їла
І не мішлася в діла.
Зевес їй оддавав повагу
І посилав од столу бразу,
Яку Юнона лиш пила.

Венера часто докучала
Зевесу самою бридней,
За те в немилость і попала,
Що нільзя показать очей.
Прийшла Цібеллу умоляти
І мусила їй обіщати
Купити збитню за алтин,
Щоб тільки Зевса умолила,
Вступиться за троян просила,
Щоб флота не лишився син.

Цібелла же була ласуха,
Для збитню рада хоть на все;
До того ж страшна говоруха,
О всякій всячині несе.
Стягли її насилу з печі,
Взяв Купідон собі на плечі,
В будинки к Зевсу і поніс.
Зевес, свою уздрівши неню,
Убгав ввесь оселедець в жменю,
Насупив брови, зморщив ніс.

Цібелла перше закректала,
А послі кашлять начала,
Потім у пелену смаркала
І дух п'ять раз перевела:
«Сатурнович, змилосярдися,
За рідную свою вступиця! —
К Зевесу шокала стара²²⁹. —
Безсмертних смертні не вважають
І тільки що не б'ють, а лають:
Осрамлена моя гора!

Мою ти знаєш гору Іду²³⁰
І ліс, де з капищем олтар;
За них несучи таку обиду,
Якої не терпить твій свинар!
На зруб я продала троянцям,
Твоїм модельщикам, підданцям,
Дубків і сосен строїть флот.
Твої уста судьбам веліли,
Були щоб ідські бруся цілі,
Нетлінній од рода в род.

Зиркни ж тепер на тибрські води.
Дивись, як кораблі горять!
Їх палять Турнові уроди,
Тебе і всіх нас кобенять.
Спусти їм — то таке закоять,
І власть твою собі присвоять,
І всім дадуть нам киселя;
Сплондрують ліс, розриють Іду;
Мене ж, стару, уб'ють, мов гниду.
Тебе прогонять відсіля».

«Та не турбуйтеся, паніматко! —
Зевес з досадою сказав. —
Провчу я всіх — і буде гладко;
Анахтем вічний — Турн пропав!»
Зиркнув, мигнув, махнув рукою
Над Тібром, чудною рікою,
Всі врозтіч кораблі пішли;
Як гуси, в воду поринали,
Із кораблів — сирени стали
І різні пісні підняли.

Рутульське військо і союзне
Дрижало од таких чудес;
Злякалось плем'я все окружене,
Мезап дав драла і Галес.
Пороснули і рутуляни,
Як од дощу в шатер цигани,
А тільки Турн один оставсь.
Утікачів щоб перейняти,
Щоб чудо їм розтолковати
По всіх усядах сам совавсь.

«Реб'ятушки! — кричав. — Постійте!
Се ж ласка божая для нас;
Одкиньте страх і не робійте,
Прийшлося сказати Енею: пас.
Чого огнем ми не спалили,
То боги все те потопили,
Тепер троянці в западні.
Живцем в землі їх загромадим,
Разом на той світ одпровадим,
Боїв се воля! Вірте мні».

Великій у страха очі,
Вся рать неслась, хто швидше зміг.
Назад вертатись не охочі,
Всі бігли, аж не чули ніг.
Оставшись, Турн один маячив,
Нікого вкруг себе не бачив,
Стьогнув зикратого хлистом
І шапку на очі насунув,
Во всі лопатки в лагер дунув,
Що коник аж вертів хвостом.

Троянці із-за стін дивились,
Пан Турн як з військом тягу дав;
Перевертням морським чудились,
На добре всяк то толковав.
Но Турнові не довіряли;
Троянці правило се знали:
В війні з врагами не плошай;
Хоть утіка — не все женися;
Хоть мов і трусить — стережися;
Скисуєш раз — тоді прощай!

Для ночі вдвоє калавери
На всіх поставили баштах,
Ліхтарні віщали на шнури,
Ходили рунди по валах.
В обозі Турна тихо стало,
І тільки-тільки що блищало
Од слабих блідних огоньків.
Враги троянські почивали,
Од трусів вилазки не ждали;
Оставмо ж сих хропти соньків.

У glavной башти на сторожі
Стояли Евріал і Низ²³¹;
Хоть молоді були, та гожі
І кріпкі, хоробрі, як харциз.
В них кров текла хоть не троянська,
Якась чужая — бусурманська,
Та в службі вірні козаки.
Для бою їх спіткав прасунок;
Пішли к Енею на вербунок;
Були ж обидва земляки.

«А що, як, викравшись помалу,
Забратися в рутульський стан? —
Шептав Низ в ухо Евріалу. —
То каші наварили б там;
Тепер вони сплять з перепоею,
Не дригне ні один ногою,
Хоть всім їм горла переріж.
Я думаю туди пуститься,
Перед Енеем заслужиться
І сотню посадить на ніж».

«Як? Сам? Мене оставиш? —
Спитався Низа Евріал. —
Ні! Перше ти мене удавиш,
Щоб я од земляка одстав.
Від тебе не одстану зроду.
З тобою рад в огонь і в воду.
На сто смертей піду з тобою.
Мій батько був сердюк опрічний²³²,
Мовляв (нехай покой му вічний):
Умри на полі як герой».

«Пожди і пальцем в лоб торкнися,—
Товаришеві Низ сказав,—
Не все вперед — назад дивися,
Ти з лицарства глузд потеряв.
У тебе мати єсть старая,
Без сил і в бідності, слабая,
То і повинен жити для неї,
Одна оставшись без приюту,
Яку потерпить муку люту,
Таскавшись між чужих людей!

От я, так чисто сиротина,
росту, як при шляху горох;
Без нені, без отця дитина,
Еней — отець, а неня — бог.
Іду хоть за чужу отчизну,
Не жаль нікому, хоть ізслизну,
А пам'ять вічну заслужу,
Тебе ж до життя рідна в'яже,
Уб'ють тебе, вона в гріб ляже,
Живи для неї, я прошу».

«Розумно, Низ, ти розсуждаєш,
А о повинності мовчиш,
Которую сам добре знаєш,
Мені ж зовсім другу твердиш;
Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять;
Як ми Енею присягали,
Для його служби жизнь оддали,
Тепер не вільна в житні мати».

«Іноси!» — Низ сказав, обнявшись ²³³
Со Евріалом-земляком,
І, за руки любенько взявшись,
До ратуші пішли тишком.
Іул сидів тут з старшиною,
Змовлялись, завтра як до бою
Достанеться їм приступать.
Як ось ввійшли два парубійки,
У брам змінившись од стійки,
І Низ громаді став казати:

«Був на часах я з Евріалом,
Ми пильнували супостат,
Вони тепер всі сплять повалом,
Уже огні їх не горять.
Дорожку знаю я окромну,
В нічну добу, в годину сонну
Прокрастись можна поуз стан
І донести пану Енею,
Як Турн злий з челяддю своєю
На нас налазить, мов шайтан.

Коли зволяється — веліте
Нам з Евріалом попитаті,
Чкурнем — і поки сонце зійде,
Енея мусим повідаті».
«Яка ж одвага в смутне врем'я!
Так не пропало наше плем'я!» —
Троянці всі тут заревли.
Одважних стали обніматі,
Ім дякувати і ціловати
І красовулю піднесли²³⁴.

Іул, Енеїв як наслідник,
Похвальну рацію сказав;
І свій палаш, що звався побідник,
До боку Низа прив'язав.
Для милого же Евріала
Не пожалів того кинджала,
Що батько у Дідони вкрав.
І посулив за їх услугу
Землі, овець і даті по плугу,
В чиновні вивесті обіщав.

Сей Евріал був молоденький,
Так годів з дев'ятнадцять мав,
Де усу būtų, пушок м'якенький
Біленьку шкуру пробивав;
Та був одвага і завзятий,
Силач, козак лицарковатий,
Но пред Іулом прослезивсь.
Бо з матер'ю він розставався,
Ішов на смерть і не прощався;
Козак природі покоровсь.

«Іул Енейович, не дайте
Паньматці вмерти од нужди,
Ій будьте сином, помагайте
І заступаєте від вражди,
Од бід, напраснини, нападку;
Ви самі мали паніматку,
То в серці маєте і жаль;
Я вам старую поручаю,
За вас охотно умираю», —
Так мовив чулий Евріал.

«Не бійся, добрий Евріале, —
Іул йому сей дав одвіт, —
Ти служиш нам не за пропале,
На смерть несеш за нас живіт,
Твоїм būtų братом не стиджуся
І неню заступаті кленуся,
Тебе собою заплачу:
Пайок, одіж і кватиру,
Пишона, муки, яєць і сиру
По смерть в доволстві назначаю».

163

І так, одважна наша пара
Пустилася в рутульський стан.
На те і місяць вкрила хмара,
І поле вкрив густий туман.
Було се саме опівночі;
Рутульці спали, скільки мочі,
Сивуха сну їм піддала;
Розділилися, порозкладались,
В безпечності не сподівались
Ні од кого ніяка зла.

І часовії, на мушкетах
Поклавились, спали на заках;
Хропли всі п'яні на пікетах,
Тут їх застав послідній час!
Передню побивши стражу,
Полізли в стан варити кашу;
Низ тут товаришу сказав:
«Приляж к землі ти для підслуху,
А я задам рутульцям духу;
Гляди, щоб нас хто не спіткав».

Сказавши, першому Раменту
Головку буйну одяв,
Не дав зробити і тестаменту,
К чортам його навік послав.
Сей на руках знав ворожити,
Кому знав скільки віку жити,
Та не собі він був пророк.
Другим ми часто пророкуєм,
Як знахурі, чуже толкуєм,
Собі ж шукаєм циганок.

А послі Ремових він воїв
По одному всіх подушив
І блюдолизів, ложкомоїв
В прах, вдребезги переміжив.
Намацавши ж самого Рема,²³⁵
Потиснув, мов Хому Ярема,²³⁵
Що й очі вискочили преч;
Вхвативсь за бороду кудлату
І злому Трої супостату
Макітру одділив од плеч.

Вблизі тут був намет Серрана,
На сього Низ і наскакав;
Він тільки що роздягсь з каптана
І смачно по вечері спав.
Низ шаблею мазнув по пупу,
Зад з головою сплющив вкупу,
Що із Серрана вийшов рак;
Бо голова між ніг впелася,
А задня вгору піднялася;
Умер фігурно неборак!

І Евріал, як Низ возивсь,
То не гулявши простояв;
Він також к сонним докосився,
Врагів на той світ одправляв.
Колов і різав без розбору,
І як ніхто не мав з ним спору,
То поравсь, мов в кошарі вовк;
І виборних, і підпомощних,
І простих, і старших вельможних,
Хто ні попавсь, того і товк.

Попався Ретус Евріалу,
Сей не зовсім іще заснув;
Приїхавши од Турна з балу,
Пальонки дома ковтонув
І тільки-тільки забувався,
Як Евріал к йому підкрався,
І просто в рот кинджал уткнув,
І проколов його, як квітку,
Що баби колють на намітку,
Тут Ретус душу ізригнув.

Наш Евріал остервенився,
Забув, що на часок зайшов;
В намет к Мезапу був пустився,
Там, може б, смерть собі найшов;
Но повстрівся з другом Низом,
З запальчивим, як сам, харцизом,
Сей Евріала удержав.
«Покиньмо кров врагам пускати,
Пора нам відсіль уплатити»,—
Низ Евріалові сказав.

Як вовк овець смиренних душить,
Коли в кошару завіта,
Курчатам тхір головки сушить,
Без крику мізок висмокта.
Як, добре врем'я угодивши
І сіркою хлів накуривши,²³⁶
Без крику крадуть слимаки
Гусей, качок, курей, індиків
У гевалів і амаликів,
Що роблять часто і дяки,

Так наші смілії вояки
Тут мовча проливали кров;
Од ней краснілися, мов раки,
За честь і к князю за любов.
Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там груди сильніша од гармат,
Там жизнь — алтин, а смерть — копійка,
Там рицар — всякий парубійка,
Козак там чортові не брат.

Так порався Низ з Евріалом,
Дали рутульцям накарпас²³⁷;
Земля взялась од крові калом,
Поляк піднявся б по сам пас,
Но наші по крові бродили,
Мов на торгу музик водили,
І убирались на простор,
Щоб швидше поспішить к Енею
Похвастать храбростю своєю
І Турнів розказать задор.

Уже із лагерьа щасливо
Убрались наші смільчаки;
Раділо серце не трусливо,
Жвяхтіли мокрі личаки.
Із хмари місяць показався,
І од землі туман піднявся,
Все віщовало добрий путь.
Як ось Волсент гульк із долини
З полком латинської дружини.
Біда! Як нашим увільнуть?

Дали якраз до лісу тягу,
Бистрійше бігли од хортів;
Спасались бідні на одвагу
Від супостатів, ворогів.
Так пара горличок невинних
Летять спастись в лісах обширних
Од злого кібчика когтей.
Но зло, назначене судьбою,
Слідитиме скрізь за тобою,
Не утечеш за сто морей.

Латинці до лісу слідили
Одважних наших розбишак
І часовими окружили,
Що з лісу не шмигнеш ніяк;
А часть, розсипавшись по лісу,
Піймали одного зарізу,
То Евріала-молодія.
Тоді Низ на вербу збирався,
Як Евріал врагам попався,
Мов між вовків плоха вівця.

Низ глядь і бачить Евріала,
Що тішаться ним вороги;
Важка печаль на серце пала,
Кричить к Зевесу: «Помоги!»
Коп'є булатне направляє,
В латинців просто посилає,
Сульмону серце пробиває;
Як сніп, на землю повалився,
Не вспів і охнути, а скривився,
В останній раз Сульмон зіва.

Вслід за коп'єм стрілу пускає
І просто Тагові в висок;
Душа із тіла вилітає,
На жовтий пада труп пісок.
Волсент утратив воїв пару,
Кленеть невидимую кару
І в ярості, як віл, реве:
«За кров Сульмонову і Тага
Умреш, проклята упряга,
За ними вслід пошлю тебе».

І замахнувся на Евріала,
Щоб знять голову палашем;
Тут храбрість Низова пропала,
І серце стало кулішем.
Біжить, летить, кричить щосили:
«Пеккатум робиш, фратер милий»²³⁸
Невинному морс задаєш:
Я стультус, лятро, розбишака,
Неквіссімус і гайдамака;
Постій! Невинную кров ллеш».

Но, замахнувшись, не вдержався,
Волсент голову одчесав:
Головка — мов кавун качався,
Язик невнятно белькотав.
Уста коральні посиніли,
Рум'яні щоки поблідніли,
І білий цвіт в лиці пожовк;
Закрилися і ясні очі,
Покрилися тьмою вічної ночі,
Навіки милий глас умовк.

Уздівши Низ труп Евріала,
Од ярості осатанів;
Всіх злостей випустивши жала,
К Волсенту просто полетів.
Як блискавка проходить тучу,
Він так пробіг врагів між кучу
І до Волсента докосивсь:
Схватив його за чуб рукою,
Меч в серце засадив другою,
Волсент і духу тут пустивсь.

Як іскра, порох запаливши,
Сама з ним вкупі пропада;
Так Низ, Волсентія убивши,
І сам лишився живота;
Бо всі на його і напали,
На смерть звертіли і зім'яли
І голову зняли з плечей.
Так кончили жизнь козарлюги,
Зробивши славні услуги
На вічність пам'яті своєї.

Латинці зараз ізробили
Абияк мари із дрючків;
На них Волсента положили
І понесли до земляків.
А буйні голови поклали
В мішок і теж з собою помчали,
Мов пару гарних дубівок²³⁹.
Но в лагері найшли різниці,
Лежали битих м'яс копиці,
Печінок, легкого, кишок.

Як тільки що восток зардівся,
Світилка Фебова взійшла,
То Турн тогді уже наївся,
Оп'ять о битві помишляв.
Велів тривогу бити в клепало,
Щоб військо к бою виступало,
Оддять троянцям з баришком
За зроблену вночі потіху;
Для більшого ж з троянців сміху
Велів взяти голови з мішком.

Свого ж держася уговору,
Троянці в кріпості сидять,
Забилися, мов миші в нору,
Лукаву кішку як уздрять.
Но дати одпор були готові,
І до останньої каплі крові
Свою свободу боронить,
І нову Трою захищати,
Рутульцям перегону дати
І Турна лютость осрамить.

На перву рутулян попитку
Троянці так дали в одвіт,
Що Турн собі розчухав литку,
Од стиду скорчило живіт.
Звелів з досади, гніву, злості
На глум підняти мертві кості,
На щогли голови наткнути
Нещасних Низа з Евріалом
Перед самим троянським валом,
Щоб сим врагів своїх кольнуть.

Троянці зараз одгадали,
Чий то голови стримлять;
Од жалю сльози попускали,
Таких лишившись паруб'ят.
Об мертвих вість скрізь пронеслася,
Вся рать троянська потряслася,
І душі смутку предалися.
Як мати вість таку почула,
То тільки вічно не заснула,
Бо зуби у неї стялись.

А одійшовши, в груди билась,
Волосся рвала з голови,
Ревла, щипалася, дричалась,
Мов ум змішався у вдови:
Побігла з криком вокруг вала
І голову коли пізнала
Свого синочка Евруся,
То на валу і розплаталася,
Кричала, гедзалась, качалась²⁴⁰,
Кувікала, мов поросся.

І диким голосом завила:
«О сину! Світ моїх очей!
Чи я ж тебе на те родила,
Щоб згинув ти од злих людей?
Щоб ти мене — стару, слабую,
Завівши в землю сю чужую,
На вічний вік осиротив.
Моя ти радість і одрада,
Моя заслона і ограда,
Мене од всіх ти боронив.

Тепер до кого прихилися,
Хто злую долю облегчить?
Куди в біді я притулюся?
Слабу ніхто не приглядить!
Тепер прощайте всі поклони,
Що получала во дні они
Од вдов, дівчат і молодиць;
За дивні брови соболині,
За очі ясні соколині,
Що здатний був до вечерниць.

Коли б мені твоїй труп достати,
І тіло білеє обмить,
І з похороном поховати,
До ями з миром проводить.
О боги! Як ви допустили,
Щоб і одинчика убили
І настромили на віху
Його козацьку головку;
Деся світ вертиться сей без толку,
Що тут дають і добрим тьху.

А ви, що Евруся згубили,
Щоб ваш пропав собачий рід!
Щоб ваші ж діти вас побили,
Щоб з потрухом поциб ваш плід!
Ох! Чом не звір я, чом не лвиця?
Чом не скажена я вовчиця?
Щоб мні рутульців розідрать;
Щоб серце вирвать з требухою.
Умазать морду їх мазкою;
Щоб маслаки їх посмоктать».

Сей галас і репетовання
Троян всіх в смуток привело;
Плаксивее з синком прощання
У всіх з очей слізки тягло.
Асканій більше всіх тут хлипав
І зуби так собі задрипав,
Що мов на його сап напав.
К старій з поклоном підступивши,
На оберемок ухвативши,
В землянку з валу потаскав.

А тут кричать та в труби сурмлять,
Свистять в свистілки, дмуть в роги,
Квилять, брат брата в батька луплять,
В наскок яряться вороги.
Тут ржання кінське з тупотнею,
Там разний гомін з стукотнею,
Скрізь клопіт, халепа, сто лих!
Так в мідні клекотить гарячий,
Так в кабаді кричить піддячий,
Як кажуть, хоть винось святих.

Гей, музо, панночко цнотлива,
Ходи до мене погостить!
Будь ласкава, будь не спесива,
Дай поміч мні стишок зложить!
Дай поміч битву описати
І про війну так розказати,
Мов твій язик би говорив.
Ти, кажуть, дівка не бриклива,
Але од старості сварлива;
Прости! Я, може, досадив.

І в самій речі проступився —
Старою дівчину назвав,
Ніхто з якою не любився,
Не женихавсь, не жартовав.
Ох, скільки муз таких на світі!
Во всякім городі, в повіті!
Укрили б зверху вниз Парнас.
Я музу кличу не такую:
Веселу, гарну, молодую;
Старих нехай брика Пегас²⁴¹.

Рутульці дралися на стіни,
Карабкалися, як жуки.
Турн з ярості дрижав і пінив,
Кричить: «Дружненько, козаки!»
В свою троянці также чергу
В одбої поралися зверху,
Рутульців плющили, як мух.
Пускали колоддя, каміння
І враже так товкли насіння,
Що у рутульців хляв і дух.

Турн, бачивши троян роботу,
Як рать рутульськую трошчать,
Як б'ють їх, не жалія поту,
Рутульці, мов в'юни, пишчять,
Велів везти зо всіх олійниць,
Де тільки єсть, із воскобійниць,
Як можна швидше тарани²⁴².
Якраз і тарани вродились,
І воскобійники явилися,
Примчались духом сатани.

Приставив тарани до брами,
В ворота зачали гатить;
Одвірки затряслися, мов рами,
І снасть од бою вся тріщить.
Турн сили вдвоє прикладає,
І тарани сам направляє,
І браму рушити велить.
Упала!.. Стуком оглушила,
Троян багацько подушила,
Турн в кріпость впертись норовить.

Біда троянцям! Що робити?
А муза каже: «Не жахайсь,
Не хист їх Турну побідити,
В чужую казку не мішайсь».
Троянці нап'яли всі жили
Та вмиють пролом і заложили,
І груддю стали боронить;
Рутульці бісом увивались,
Но на пролом не насовались,
А Турн не знав, що і робить.

Троянець Геленор одважний
І, як буряк, червоний Лик,
Горлань, верлань, кулачник страшний²⁴³
І шириї кундель-степовик.
Сим двоєм безділля — всяке горе,
Здавалось по коліна море,
Потіха ж — голови зривать.
Давно їм в голові роїлось
І, мов на поступки, хотілось
Рутульцям перегону дати.

Так Геленор з червоним Ликом,
Роздягшись до сорочок,
Між вештаннєм, содомом, криком,
Пробралися подуть тічок²⁴⁴,
Рутульців добре тасовали
І од рутульців получали
Квітанцію в своїх долгах.
Лик тільки тим і одличився,
Що як до Турна примостився,
То з'їздив добре по зубах.

Но Турн і сам був розбишака
І Лика сплющив в один мах;
Із носа бризнула кабака,
У Турна околів в ногах.
А также пану Геленору
Смертельного дали затьору,
І сей без духа тут оставсь.
Рутульців се возвеселило
І так їх серце ободрило,
Що і негідний скрізь совавсь.

Натиснули і напустились,
Рутульці кинулись на вал,
Троянці, як чорти, озлились,
Рутульців били наповал.
Тріщали кості, ребра, боки,
Летіли зуби, пухли щоки,
З носів і уст юшила кров;
Хто рачки ліз, а хто простягся,
Хто був шкереберть, хто качався,
Хто бив, хто різав, хто колов.

Завзятість всіх опановала,
Тут всякий пінив і явивсь;
Тут лютость всіми управляла
І всякий до надсаду бивсь.
Лигар ударом макогона
Дух випустив із Емфіона
І сам навіки зуби стяв.
Лутецій б'є Іліонея,
Ціней Арефа, сей Цінея,
Один другого тасовав.

Ремул рутульської породи,
Троюридний був Турну сват,
Хвастун і дурень од природи,
Що він робив, то все невлад;
І тут начав щосил кричати,
Троянців лаять, укоряти,
Себе і Турна величать:
«Ага! прокляті поганці,
Недогарки троянські, ланці!
Тепер прийшлося вам погибать.

Ми вас одучим, супостати,
Морити вдов, дурить дівок,
Чужій землі однімати
І шкодити чужий садок.
Давайте вашого гульвісу,
Я вмиць його одправлю к бісу.
І вас подавимо, як мух;
Чого прийшли ви, голодрабці?
Лигать латинські потапці?²⁴⁵
Пождіть,— ваш витісним ми дух!»

Іул Енейович, дочувшись
До безтолкових сих річей,
Як шкурка на огні надувшись,
Злость запалала із очей.
Вхопив камінчик,— прицілився,
Зажмурих око,— приложився
І Ремула по лобу хвиць!
Хвастун бездушний повалився,
Іул сердечно звеселився,
А у троян дух ожививсь.

Пішли кулачні накарпаса,
В виски і в зуби стусани;
Полізли тельбухи, ковбаси,
Всі пінили, як кабани.
Всі роз'ярилися через міру,
По-сербськи величали віру²⁴⁶,
Хто чим попав, то тим локивав.
Піднявся писк, стогнання, охи.
Враг на врага скавав, мов блохи,
Кусався, гриз, щипав, душив.

Служили у троян два брати,
Із них був всякий Голіаф;
Широкоплечий і мордатий,
І по візці цілком глитав.
Один дражнивсь Битіасом,
Із Кочубейським він Тарасом
Коли б заввишки не рівнявсь;
Другий же брат Пандаром звався
І вищий од верстви здавався,
Та в'ялий, мов верблюд, тинявся.

Два брати, грізні ісполіни,
В бою стояли у ворот,
Дрючки держали з берестини
І боронили в кріпость вход.
Вони к землі поприсідали,
Троянці ж в город одступали,
К собі манили рутулян.
Рутульці зрять — навстяж ворота,
Прожогом в кріпость вся піхота
Спішить насісти на троян.

Но хто лиш в город показався,
Того в яєшню і поб'ють;
Битіас з братом управлявся,
Безщадно кров рутульську ллють.
Рутульці з криком в город пруться,
Як од серпа колосся жнуть.
Як над пашнею хурчать ціпи,
Так ісполинські дрючини
Мозчили голови і спина
І всіх молотять, мов снопи.

Побачив Турн таку проруху,
Од злості овесь осатанів;
Здригнувся, мов випив чепуруху,
К своїм на поміч полетів.
Як тільки в кріпость протаскався,
Тузити зараз і прийнявся,
Хто тільки під руку попавсь:
Убив він з Афідном Мерона
І зо всього побіг розгона,
Де Битіас в крові купавсь.

З наскоку тріснув булавою
По в'язах, великан упав,
Об землю вдаривсь головою
І кріпость всю поколихав.
Реветь, і душу іспускаєт,
І воздух грімом наповняєт;
На всіх напав великий страх!
Не спас ні рост, ні сила многа,
Пропав Битіас, мов стонога;
І ісполин єсть черв і прах.

Пандар погибель бачив брата.
Злякався, звомпив, замішавсь
І од рутульська стратилата
Якмога швидше убиравсь.
Проміж оселею хиявся,
Тини переступав, ховався,
І щоб од Турна увильнуть,
Ворота зачинив у брами
І завалив їх колоддями,
Хотів од бою оддохнуть.

Но як же сильно удивився,
Як Турна в кріпості уздрів;
Тоді із нужди прибудився
І злостію ввесь закипів.
«Ага! ти, шибеник, попався,
Без зву к нам в гості нав'язався,—
Пандар до Турна закричав.—
Пожди, от зараз почастую,
Із тебе виб'ю душу злюю,
До сього часу храбровав!»

«Ану прилізь! — Турн одвічає.—
Келебердянська верства!
Як б'ю я — брат твій тее знає,
Ходи, тобі вкручу хвоста».
Тут Пандар камінь піднімає,
І в Турна зо всіх жил пускає,
Нирнув би Турн навіки в ад!
Но де Юнона не взялася
І перед Турном розп'ялася,
Попав богиню камнем влад.

Незриму чує Турн заслону,
Бодриться, скачеть на врага.
На поміч призива Юнону,
Пандара по лобу стьоба,
І воєся з ніг його зшибає,
До мізку череп розбиває;
Пропав і другий великан!
Така потеря устарила
І серце бодрее смутила
У самих хоробріших троян.

Удачею Турн ободрився,
По всіх усядах смерть носив;
Як кнур свиріпий, роз'ярився
І без пощади всіх косив.
Розсік надвое Філаріса,
В яєшню розтоптав Галіса,
Кріфею голову одтяв,
Щолкав в виски, штурхав під боки.
І самії кулачні доки
Ховались, хто куди попав.

Троянці злеє умишляють,
Щоб преч із кріпості втікати;
Своє лахміття забирають,
Куди удасться тягу дати.
Но їх Обозний Генеральний²⁴⁷
Над всіми оставався начальний,
Серест вельможний обіззавсь:
«Куди? — Вам сорому немає!
Хто чув? Троянець утікає!
Чого наш славний рід доживсь!

Один паливода ярує,
А вас тут стілько, боїтесь;
В господі вашій вередує
Рутульський шолудивий пес!
Що скаже світ про нас, трояне?
Що ми шатерники-цигане,
Що ми трусливіші жидів!
А князь наш бідний що помислить?
Адже ж за воїнів нас числить,
За внуків славніших дідів.

Зберіться, Турна окружіте,
Не сто раз можна умирати;
Гуртом, гуртом його напруте,
Від вас він мусить пропадати».
Агу! Троянці схаменулись,
Та всі до Турна і сунулись;
Пан Турн тут на слизьку попав!
Виляв, хитрив і увивався
І тільки к Тібру що добрався,
То в воду стриб,— пустився вплав.

Ч А С Т И Н А Ш О С Т А

Зевес моргнув, як кріль усами,
Олімп, мов листик, затрусивсь;
Мигнула блискавка з громами,
Олімпський потрух взворушивсь.
Боги, богині і півбоги,
Простоволосі, босоногі,
Біжать в олімпську карвасар²⁴⁸.
Юпітер, гнівом розпалений,
Влетів до них мов навіжений
І крикнув, як на гончих псар:

«Чи довго будете казирись
І стид Олімпові робить?
Щодень проміж себе сварирись
І смертних з смертними травирь?
Поступки ваші всі не божі;
Ви на сутяжників похажі
І раді мордовать людей;
Я вас із неба поспихаю
І до того вас укараю,
Що пасти будете свиней.

А вам, олімпські зубоскалки,
Мортухи, дзиги, фіглярки,
Березові дам припарки,
Що довго буде вам втямки.
Ох, ви на смертних дуже ласі!
Як грек на ніжинські ковбаси,
Все лихо на землі од вас.
Чрез ваші зводні, женихання,
Не маю я ушановання;
Я намочу вас в шевський квас.

Або оддам вас на роботу,
Запру в смирительних домах,
Там виженуть із вас охоту
Содомить на землі в людях.
Або я луччу кару знаю,
Ось як богинь я укараю:
Пошлю вас в Запорозьку Січ;
Там ваших каверз не вважають,
Жінок там на тютюн міняють,
Вдень п'яні сплять, а крадуть вніч.

Не ви народ мій сотворили,
Не хист создати вам черв'яка;
Нашо ж людей ви роздрочили?
Вам нужда до чужих яка?..
Божусь моєю бородою
І Гебиною пеленою,
Що тих богів лишу чинів,
Які тепер в війну вплетуться;
Нехай Еней і Турн скубуться,
А ви глядіть своїх чубів».

Венера молодиця сміла,
Бо все з війсьними жила,
І бите з ними м'ясо їла,
І по трахтирах пунит пила;
Частенько на соломі спала,
В шинелі сірій щеголяла,
Походом на візку тряслась;
Манишки офіцерські прала,
З стрючком горілку продавала
І мерзла вніч, а вдень пеклась.

Венера по-драгунськи сміло
К Зевесу в витяжку іде,
Начавши говорити діло,
Очей з Зевеса не зведе:
«О тату сильний, величавий!
Ти всякий помисл зриш лукавий,
Тебе ніхто не проведе;
Ти оком землю назираєш,
Другим за нами приглядаєш,
Ти знаєш, що, і як, і де.

Ти знаєш, для чого троянців
Злим грекам попустив побить;
Еней з пригорщею ланців
Велів судьбам не потопить;
Ти знаєш лучче всіх причину,
Чого Еней приплив к Латину
І біля Тібра поселився?
Ти ж словом що опріділяєш,
Того вовік не одмінєш;
Відкіль же Турн тут притуливсь?

І що таке Турн за свято,
Що не вважає і тебе?
Фрігійське плем'я не проклято,
Що всякий єретик скубе;
Твої закони б ісповнялись,
Коли б олімпські не мішались
І не стравляли би людей.
Твоїх приказів не вважають,
Нарошно Турну помагають;
Бо, бач, Венерин син Еней.

Троянців бідних і Енея
Хто не хотів, той не пужав;
Терпіли гірше Прометей²⁴⁹,
На люльку що огню украв.
Нептун з Ееолом з перепросу
Дали такого перечосу,
Що й досі зашпори щемлять.
Другії ж боги... що казати?
Діла їх лучче мусиш знати,
Еней тільки не з'їдять.

О Зевс! О батечку мій рідний!
 Оглянься на плач дочки своєї;
 Спаси народ фрігійський бідний,
 Він діло єсть руки твоеї.
 Як маєш ти кого карати,
 Карай мене,— карай! Я мати,
 Я все стерплю ради дітей!
 Услух Венеру многогрішну!
 Скажи мні річ твою утішну:
 Щоб жив Іул, щоб жив Еней!»

«Мовчать! Прескверна пашекухо! —
 Юнона зловна пороштить.—
 Фіндюрко, ящірко, брехухо!
 Як дам — очіпок ізлетить!
 Ти смієш, кошеня мерзенне,
 Зевесу доносить на мене.
 Щоб тим нас привести в розлад.
 За кого ти мене приймаєш?
 Хіба ж ти, сучище, не знаєш,
 Що Зевс мій чоловік і брат?»

Тобі ж, Зевес, скажи, не соромно,
 Що пред тобою дрянь і прах
 Базіка о богах обидно,
 Мудрує о твоїх ділах?..
 Який ти світу повелитель
 І наш олімпський предводитель,
 Коли против фіндюрки пас?..
 Всесвітня волоцюга мерзька,
 Нікчемна зводниця цїтерська ²⁵⁰
 Для тебе луччая од нас.

А з Марсом чи давно піймавши ²⁵¹,
 Вулкан їй пелену відтяв;
 Різками добре одідравши,
 Як сучку, в ретязку держав.
 Но ти того буцім не знаєш,
 Як чесную її приймаєш
 І все робить для неї рад.
 Вона і Трою розорила,
 Вона Дідону погубила;
 Но все іде для неї влад.

Де ся підтіпанка вмішалась,
То верб'я золоте росло²⁵²;
Земля б щасливою назвалась,
Коли б таке пропало зло!
Чрез неї вся Латинь возстала
І на троян її напала,
І Турн зробивсь Енею враг.
Не можна бід всіх ізлічити,
Яких успіла наробити
На небі, на землі, в водах.

Тепер же на мене звертає,
Сама наброївши біди;
І так Зевеса умовляє,
Мов тільки вилізла з води.
Невинничаєть, мов Сусанна²⁵³,
Незаймана ніколи панна,
Що в хуторі зжила ввесь вік.
Не діждеш з бабкою своєю —
Я покажу твому Енею...
Богиня я! — він чоловік».

Венера лайки не стерпіла,
Юнону стала кобенить;
І перепалка закипіла,
Одна другу хотіла бить.
Богині в гніві также баби
І также на утори слабї,
З досади часом і брехнуть,
І, як перекупки, горланять,
Одна другу безчестять, ганять
І рід ввесь з потрухом кленуть.

«Та цитьте, чортові сороки! —
Юпітер ірізно закричав.—
Обом вам обіб'ю я шоки;
Щоб вас, бублейниць, враг побрав!
Не буду вас карать громами;
По п'ятах виб'ю чубуками,
Олімп заставлю вимітатъ;
Я вас умію усмирити,
Заставлю чесно в світі жити
І зараз дам себе вам знатъ.

Занишкніть, уха наставляйте
І саухайте, що я скажу,
Мовчіть! Роти пороззявляйте,
Хто писне,— морду розміжжу.
Проміж латинців і троянців
І всяких Турнових поганців
Не сікайся ніхто в війну;
Ніхто ніяк не помагайте,
Князьків їх також не займайте,
Побачим, здасться хто кому».

Замок Зевес, моргнув бровами,
І боги врозтіч всі пішли.
І я прощаюсь з небесами,
Пора спуститись до землі
І стать на Шведськую могилу²⁵⁴,
Щоб озирнуть военну силу
І битву вірно описать;
Купив би музі на охвоту,
Щоб кончить помогла роботу,
Бо нігде рифм уже достать.

Турн осушивсь після купання
І ганусною підкрепивсь,
З намету виїхав зарання,
На кріпость сентябрем дививсь.
Трубить в ріжок! — оп'ять тривога!
Кричать, біжать, спішать якмога;
Великая настала січ!
Троянці дуже славно бились,
Рутульці трохи поживились,
Насилу розвела їх ніч.

В сю ніч Еней уже зближався
До городка, що Турн обліг;
З Паллантом в човні частовався,
Поїв всю старшину, як міг.
В розказах чванився ділами,
Як храбровав з людьми, з богами,
Як без розбору всіх тузив.
Паллант і сам був зла брехачка,
Язик його тож не клесачка²⁵⁵,
В брехні Енею не вступив.

Ану, старая цар-дівце,
Сідай музо, схаменись!
Прокашляйсь, без зубів сестрице.
До мене ближче прихились!
Кажи: якії там прасунки
В Енееві пішли вербунки,
Щоб против Турна воювать.
Ти, музо, кажуть всі, письменна,
В полтавській школі наученна,
Всіх мусиш поіменно знать.

Читайте ж, муза що бормоче:
Що там з Енеем плив Массик,
Лінтяй, ледащо неробоче,
А сильний і товстий, мов бик.
Там правив каюком Тигренко,
Із Стехівки то шинкаренко²⁵⁶,
І вів з собою сто яриг.
Близ сих плили дуби Аванта,
Він був страшніший од сержанта,
Бо всіх за все по спині стриг.

Поодай плив байдак Астура,
Сей лежнем в винницях служив;
На нім була свиняча шкура,
Котору він як плащ носив.
За ним Азіллас плив на барці,
Се родич наший паламарці,—
Недавно з кошельком ходив;
Но, бач, безокая фортуна
Зробила паном із чупруна²⁵⁷.
Таких немало бачим див!

А то на легкому дубочку,
Що роззолочений ввесь в прах,
Сидить, розхриставши сорочку,
З турецьким чубуком в зубах?
То Цінарис, цехмістр картбожний,
Фігляр, обманщик, плут безбожний,
З собою всіх шахраїв веде;
Коли, бач, Турна не здоліють,
То картами уже подіють,
Що між старці Турн попаде.

А то сидить в брилі, в керей,
З товстою книжкою в руках,
І всім, бач, гонить ахинеї,
І спорить о своїх правах?
То родом з Глухова юриста,
Він має чин канцеляриста
І єсть добродій Купавон.
Щоб значкового дослужиться
І на війні чим поживиться,
Вступив в Енейв легіон.

А то — беззубий, говорливий,
Сухий, невірний, як шкелет,
І лисий, і брехун сварливий?
То вихрист із жидів, Авлет.
Недавно на другій женився,
Та, бач, в рахунку помилився,
Із жару в поломі'я попав;
Щоб од яги як одв'язатись,
То мусив в військо записатись
І за шпигона на год став.

Іще там єсть до півдесятка,
Но дріб'язок і гольтіна;
В таких не буде недостатка,
Хоть в день їх згине і копа.
А скільки ж всіх? — того не знаю,
Хоть муза я, — не одгадаю,
По пальцям тож не розлічу;
Бігме! На щотах не училась,
Над карбіжем тож не трудилась²⁵⁸,
Я, що було, те лепечу.

Уже Волосожар піднявся²⁵⁹,
Віз на небі вниз повертався,
І дехто спати укладався,
А хто під буркой витягався.
Онучі інші полоскали,
Другії лежа розмовляли,
А хто прудився у кабіць.
Старші, підпивши, розійшлися
І дома за люльки взялися,
Лежали боком, навзнич, ниць.

Еней один не роздягався,
Еней один за всіх не спав;
Він думав, мислив, умудрявся
(Бо сам за всіх і одвічав),
Як Турна-ворога побити,
Царя Латина ускромити²⁶⁰
І успокоїти народ.
В сій думці смутно походжая
І мислю бог зна де літая,
Під носом бачить коровод.

Ні риби то були, ні раки,
А так, якби кружок дівчат;
І бовталися, як собаки,
І вголос, як кішки, нявчать.
Еней здригнувся, і одступає,
І «Да воскреснеть» вслух читає,
Но сим нітрохи не поміг;
Ті чуда з сміхом, з реготнею
Вхватились за поли з матнею;
Еней аж на поміст приліг.

Тоді одна к йому сплигнула
Так, мов цвіркун або блоха,
До уха самого прильнула,
Мов гадина яка лиха.
«Чи не пізнаєш нас, Енею?
Та ми ж з персоною твоєю
Троянський ввесь возили род;
Ми Ідської гори дубина,
Липки, горішина, соснина,
З яких був зроблений твій флот.

До нас було Турн докосився
І байдаки всі попалив,
Та Зевс, спасибі, поспішився,
Як бач, мавками поробив.
Була без тебе зла година,
Трохи-трохи твоя дитина
Не оддала душі богам.
Спіши свій городок спасати;
Ти мусиш ворогам тьху дати,
Ти сам, — повір моїм словам».

Сказавши, за ніс ущипнула;
Еней мов трохи ободривсь;
І на других хвостом махнула,
Ввесь флот неначе поспішивсь;
Мавки-бо стали цовни пхати,
Путем найлуччим направляти.
І тільки починався світ,
Еней уздрів свій стан в осаді;
Кричить во гніві і досаді,
Що Турна лусне тут живіт.

А сам, матню прибравши в жменю,
По пояс в воду з цовна плиг
І кличе в поміч гарну неньо
І всіх олімпівських богів.
За ним Паллант, за сим вся сволоч
Стриб-стриб з цовнів, Енею в помоч,
І тісно строяться на бой.
«Ну, разом! — закричав. — Напрімо!
І недовірків сокрушімо,
Рушайте, як один, шульгой».

Троянці, з города уздрівши,
Що князь на поміч к ним іде,
Всі кинулись, мов одурівши,
Земля од топотні гуде.
Летять і все перевертають,
Як мұх, рутульців убивають,
Сам Турн стоїть ні в сих ні в тих:
Скрізь ярим оком окидає,
Енея з військом уздріває
І репетує до своїх:

«Реб'ята! бийтесь, не виляйте,
Настав тепер-то січі час!
Доми, жінок, батьків спасайте,
Спасайте, любо що для вас!
Ступня не оддавайте даром,
Іх кості загребем тут ралом,
Або... но ми храбріші їх!
Олімпські нас не одступились,
Вперед! Троянці щось смутились,
Не жалуйте боків чужих».

Примітя ж Турн гармидер в флоті,
Туда всю силу волоче;
Скрізь йорзає, як чорт в болоті,
І о поживі всім товче.
Построївши рутульців в лаву,
Олборних молодців на славу,
Пустився на союзних вскач.
Кричить, рубає, вередує,
Не б'ється, бач, а мов жартує,
Бо був вертлявий і силач.

Еней пройдисвіт і не промах,
В війні і взріс, і постарів;
Привідця був во всіх содомах,
Ведмедів бачив і тхорів.
Дитина хукає на жижу;
Енею ж дур невидовижу,
Видав він разних мастаків.
На Турна скося поглядає
І на рутульців наступає,
Пощупать ребер і боків.

193

Фарона першого погладив
По тім'ю гострим кладенцем
І добре так його уладив,
Що сей вильнув наверх денцем.
Потім Ліхаса в груди тиснув,
Сей повалився і більш не писнув;
За ним без голови Кісей,
Як міх з пашнею, повалився,
І Фар на тее ж нахопився,
Розплющив і сього Еней.

Еней тут добре колобродив
І всіх на чудо потрошив;
Робив він із людей уродів
І щиро всіх на смерть душив.
Паллант був перший раз на битві,
Кричав, жидки як на молитві,
Аркадян к бою підтрюняв;
По фронту бігав, турбовався,
Плигав, вертівся, ухиявся,
Як огир в стаді, ярував.

Тут Даг, рутулець прелукавий,
Пізнав одразу новичка,
Хотів поспробувати для слави
Паллантові піддати тичка;
Но наш аркадець ухилився,
Рутулець з життям простився,
В аркадіях закипіла кров!
Одні других випереджають,
Врагів, як хмиз, трощать, ламають,
Така підданців єсть любов.

Паллант Евандрович наскоком
Якраз Гібсона і насів,
Шпигнув в висок над правим оком,
Гібсон і дутеля із'їв²⁶¹.
За сим така ж смертна кара
І лютого постигла Лара.
Ось Ретій в бендюгах летить!
Сього Паллант стягнув за ногу,
Ударив, як пугир, об дрого,
Мавка із трупа капотить.

Ось! ось! яриться, бісом дише!
Агамемноненко Галес
І бистрим бігом все колише,
Неначе в гніві сам Зевес;
Вокруг себе все побиває,
Фарет, з ним збігшись, погибав,
Душі пустився Демоток,
Ладона сплющив, як блошицю,
Кричить: «Палланта-ледащицю
Злигаю я в один ковток».

Паллант, любесенький хлопчина,
Скріпивсь, стоїть, як твердий дуб,
І жде, яка то зла личина
Йому нам'яти хоче чуб.
Дождавсь — і зо всього розгона
Вліпив такого макогона,
Що пан Галес шкереберть став.
Паллант, його поволочивши,
Потім на горло наступивши,
Всього ногами потоптав.

За сим Авента, пхнувши ззаду,
Поставив раком напоказ;
І тут сього ж понюхав чаду
Одважний парубійка Клавз.
Хто ні сусіль, тому кабаки
Давав Паллант і всі бурлаки,
З Аркадії що з ним прийшли.
Побачив Турн собі зневагу,
Не мед дають тут пити, а брагу,
І коси не траву найшли.

Зробився Турн наш бісноватим,
Реве, як ранений кабан;
Гаса, финтить своїм зикратим;
Що ваш против його Полкан!
Простесенько к Палланту мчитьсь,
Зубами скретотить, яриться
І замка їсти здалека.
Уже шаблюкою махає,
Коневі к шиї прилягає,
Хитрить, як ловить кіт шпака.

Паллант, мов од хорта лисиця,
Вильнув і обіруч мечем
Опоясав по поясниці,
Що Турн аж поморгав плечем;
І вмиг, не давши схаменутись,
Ні головою повернутись,
Стьогнув ще Турна через лоб.
Но Турн байдуже, не скривився,
Бо, бач, булатом ввесь обшився
І був, як в шкаралупі боб.

Так Турн, Палланта підпустивши,
Зо всіх сил келепом мазнув;
За русі кудри ухвативши,
Безчувствєнна з коня стягнув;
Кров з рани джерелом лилася,
В устах і в носі запеклася,
Надвоє череп розвалився;
Як травка, скошена в полі,
Ув'яв Паллант, судеб по волі,
Сердега в світі не наживсь!

Турн злотно сильною п'ятою
На труп Палланта наступав,
Ремень з ладункой золотою
З бездушого для себе зняв;
Потім сам на коня схватився,
Над мертвим паничем глумився
І так аркадянам сказав:
«Аркадії! Лицаря возьміте,
В ралець к Евандру однесіте,
К Енею що в союз пристав».

Таку побачивши утрату,
Аркадії галас підняли,
Клялися учинить одплату,
Хоча би трупом всі лягли;
На щит Палланта положили,
Комлицькой буркою прикрили,
Із бою потаскали в стан.
О смерті князя всі ридали,
Харциза Турна проклинали,
Та де ж троянський наш султан?

Но що за стук, за гомін чую?
Який гармидер бачу я!
Хто землю так трясє сирую?
І сила там мутить чия?
Як вихри на пісках бушують,
В порогах води як лютують,
Коли прорватися хотять;
Еней так в лютім гніві рветься,
Одмстить Палланта смерть несеться,
Сустави всі на нім дрижать.

До лясу! Турна розбишаки,
Вам більше рясту не топтатъ!
Вам дасть Еней міцной кабаки,
Що будете за Стіксом чхатъ.
Еней совавсь, як навіжений,
Кричав, скавав, мов віл скажений,
І супротивних потрошив:
Махне мечем — врагів десятки
Лезжать, повиставлявши п'ятки;
Так в гніві сильно їх локивав!

В запалі налетів на Мага,
Як на мале курча шулік;
Пропає навек сей Маг бідняга,
Порхне душа на другий бік;
Видючої смерті він боявся,
Енея у ногах валявся,
Просив живцем в неволю взятъ,
Но сей, коп'єм наскрізь пробивши
І до землі врага пришивши,
Других пустився доганятъ.

Тут на бігу піймає за рясу
Попа рутульського полку,
Смертельного завдавши прасу,
Як пса, покинув на піску.
Погиб тут также храбрый Нума,
Убив Сереста, його кума,
Тарквіту голову одтяв;
Камерта висадив з кульбаки,
Ансула в ад послав по раки,
А Луку пузо розплатав.

Як задавав Еней затьору
Всім супостатам на заказ,
Як всіх калічив без розбору
І убивав по десять враз:
Лігар з Лукуллом поспішають
І в тарадайці напірають
Енея кіньми потоптатъ.
Но тут їх доля зла наспіла,
І душі сих братів із тіла
Пішли к Плутону погулять.

Так наш Еней тут управлявся
І стан свій чистив од врагів;
Прогнавши супостат, зближався
До городка свого валів.
Трояни, вилазку зробивши,
Латинян к чорту протуривши,
З Енеєм вкупу ізійлились.
Здоровкались, обнімались,
Розпитовались, ціловались,
А деякі пить прийнялись.

Іул, як комендант ісправний,
Енееві лепорт подав,
Як війська ватажок начальний,
Про все дрібненько розказав.
Еней Іула вихваляє,
Потім до серця прижимає,
Цілуєть люб'язно в уста.
Енея серце трепетало,
Воно о сині віщувало,
Що він надежда не пуста.

В се врем'я Юпітер, підпивши,
З нудьги до жінки підмошавсь
І морду на плече склонивши,
Як блазень, чмокавсь та лизавсь;
Щоб більше ж угодить коханці,
Сказав: «Дивися, як троянці
Од Турна врозтіч всі летять,
Венера пас перед тобою:
Од неї краща ти собою,
До тебе всі лапки мостять.

Мое безсмертіє ярує,
Розкошних ласк твоїх бажа;
Тебе Олімп і світ шанує,
Юпітеру ти госпожа.
Захоч — і вродиться все зразу,
Все в світі ждець твого приказу,
За твій смачний і ласий цмок...»
Сказавши, стиснув так Юнону,
Що трохи не скотилась з трону,
А тільки Зевс набив висок.

Юнона, козир-молодиця,
Юпітеру не піддалась;
Бо знала, що стара лисиця
На всякі штуки удалась.
Сказала: «О очей всіх світе,
Старий олімпський Єзуїте!
З медовими річми сховайсь.
Уже мене давно не любиш,
А тільки п'яний і голубиш,
Одсунься геть — не підсипайсь.

Чого передо мной лукавиш,
Не дівочка я в двадцять літ,
І теревені-вені правиш,
Щоб тільки заморочить світ.
Нехай все буде по-твоему;
Дай тільки Турнові моему
Хоть трохи на світі пожить,
Щоб міг він з батьком повидатись
І перед смертю попрощатись,
Нехай, — не буду більш просить».

Сказавши, в Йовиша вп'ялася,
І обняла за попереки,
І так натужно простяглася,
Що світ в очах обох померк.
Розм'як Зевес, як після пару,
І вижлуктив підпінка чару²⁶²,
На все ізвол Юноні дав.
Юнона в котика з ним грала,
А в мишки так залескотала,
Що аж Юпітер задрімав.

Олімпській во всяку пору
І грім пускаючий їх пан
Ходили голі без зазору,
Без сорому, на кшталт циган.
Юнона, з неба увильнувши
І гола, як долоня, бувши,
По-паруб'ячу одяглась;
Кликнувши ж в поміч Асмодея,
Взяла на себе вид Енея,
До Турна просто понеслась.

Тоді пан Турн зіло гнівився
І приступу к собі не мав,
Що у троян не поживився
І тьху Енееві не дав.
Як ось мара в лиці Енея,
В кері бідного Сіхея²⁶³,
Явилась Турна задирать:
«Ану лиш, лицарю мізерний,
Злиденний, витязю нікчемний,
Виходь сто лих покуштовать».

Турн зирк — і бачить пред собою
Присяжного свого врага,
Що так не гречі кличе к бою ²⁶⁴
І явно в труси пострига.
Осатанів і затрусився,
Холодним потом весь облився,
Од гніву сумно застогнав.
Напер мару — мара виляє,
Еней од Турна утікає!
І Турн вдогонку поскакав.

Гой не втече, сей не догонить,
От тільки-тільки не вишпигне;
Зикратого мечем супонить,
Та ба! Мари не підсьобне.
«Та не втечеш,— кричить,— паничу!
Ось зараз я тебе підтичу.
Се не в кукли з Лависей грать;
Тебе я швидко повинчаю
І воронів потішу стану,
Коли начнуть твій труп клювать».

Мара Енеева, примчавшись
До моря, де стояв байдак,
Нітрохи не останавлившись
(Щоб показати великий ляк),
Стрибнула в нього, щоб спастися;
Тут без числа Турн осліпився,
Туди ж в байдак і сам стрибнув,
Щоб там з Енея поглумиться,
Убити його, мазки напитися,
Тоді б Турн первий лицар був!

Тут вмиг байдак заворушився
І сам, одчаливши, поплив,
А Турн скрізь бігав, і храбрився,
І тишивсь, що врага настиг.
Таку Юнона зливиш кулю,
Перевернувшись в зозулю,
Махнула в вирій навпростець.
Турн глядь, аж він уже серед моря,
Трохи не луснув з серця,— з горя,
Та мусив плити, де жив отець.

Юнона з Турном як шутила,
Еней про тее ні гулу;
Бо на його туман пустила,
Що був невидим нікому;
І сам нікого тож не бачив,
Но послі, як прозрів, кулав
Ритулян і других врагів:
Убив Лутага, Лавза, Орсу,
Парфену, Палму витер ворсу,
Зубив багацько ватажків.
Мезентій, ватажок тірренський,
Одважно дуже підступив
І закричав по-бусурменськи,
Що тільки пан Еней і жив!
«Виходь,— кричить,— тичка подмімо,
Нікого в поміч не просімо,
Годящі парні: ти і я;
Ану!» — і сильно так стовкнулись,
Що трохи в'язи не звихнулись,
Мезентій же упав з коня.

Еней, не милуя чванливих,
В Мезентія всадив палаш;
Дух вискочив в словах-лайливих,
Пішов до чорта на шабаш.
Еней побідой утішався,
Зо всіми добре частовався,
Олімпським жертви закурив.
Пили до ночі та гуляли
І п'яні спати полягали,
Еней був п'яний, еле жив.

Уже світова зірниця
Була на небі, як п'ятак
Або пшенична варяниця,
І небо рділося, мов мак.
Еней троянців в гурт зиває
І з смутним видом об'являє,
Що мертвих треба поховати;
Щоб зараз прийнялися дружно,
Братерськи і єдинодушно,
Троян убитих зволікають.

Потім Мезентія доспіхи
На пень високий насадив,
І се робив не для потіхи,
А Марса щоб удоволив.
Шишак, панцир і меч булатний;
Спис з прапором, щит дуже знатний;
І пень, мов рицар, в збруді був.
Тоді до війська обернувся,
Прокашлявся і раз смаркнувся,
І річ таку їм уджигнув:

«Козацтво! Лицарі! Трояне!
Храбруйте! Наша, бач, бере;
Оце опудало погане
Латинів город одіпре.
Но перше, чим начнем ми битись,
Для мертвих треба потрудитись,
Зробить їх душам упокой;
Імення лицарів прославить,
Палланта к батькові одправить,
Що наложив тут головою».

За сим пішов в курінь просторий,
Де труп царевича лежав,
Над ним аркадський підкоморій²⁶⁵
Любистком мухи обганяв.
Троянські плакси тут ридали,
Як на завійницю кричали,
Еней зарюмав басом сам:
«Гай! гай! — сказав. — Ув'яв мій гайстер!
Який то був до бою майстер.
Угодно, бачу, так богам!»

Звелів носилки з верболозу
І з очерету балдахин
Зготовить тіла для виносу,
Щоб в них Паллант, Евандрів син,
Вельможна, панська персона
Явилася перед Плутона
Не як абиякий харпак.
Жінки покійника обмили,
Нове убрання наложили,
Запхнули за щоку п'ятак.

Як все уже було готово,
Тоді якийсь їх філософ
Хотів сказати надгробне слово,
Та збився і почував лоб;
Сказав: «Се мертвий і не дишеть,
Не видить, то єсть і не слухить,
Єй, єй! уви! Он мертв, амінь!»
Народ від річі умилився,
І гірко-гірко прослезився,
І мурмотав: «Паноче, згинь».

Потім Палланта покадили,
К носилкам винесли надвір;
Під балдахином положили,
Еней тут убивавсь без мір.
Накривши гарним покривалом,
Либонь, тим самим одіялом,
Що од Дідони взяв Еней,
Взмостили воїни на плечі
І помаленьку, по-старечи
Несли в містечко Палантей²⁶⁶.

Як вибрались на чисте поле,
Еней з покійником прощавсь,
Сказав: «О жизнь! Бурливе море,
Хто цілий на тобі оставсь?
Прости, приятелю любезний,
Оддячу я за вид сей слезний,
І Турн получит з баришком».
Потім Палланту уклонився,
Облобизав і прослезився,
Додому почвалав тишком.

К господі тільки що вернувся
Наш смутний лицар, пан Еней,
Уже в присінках і наткнувся
На присланих к ньому гостей:
Були послі се од Латина,
І всі асесорського чина,
Один армейський копитан;
Сей скрізь по світу волочився
І по-фріійську научився,
В посольстві був як драгоман.

Латинець старший по породі
К Енею радію начав,
І в нашім, значить переводі
Буцімто ось він що сказав:
«Не ворог, хто уже дублений,
Не супостат, чий труп нікчемний
На полі без душі лежить.
Позволь тіла убитой раті,
Як водиться, землі предати;
Нехай князь милость сю явить».

Еней, к добру з натури склонний,
Сказав послам латинським так:
«Латинус рекс єсть невгомонний»²⁶⁷,
А Турнус пессімус дурак.
І кваре воювать вам мекум?
Латинуса будь путоцекум,
А вас, сеньйорес, без ума;
Латинусу рад пацем дарє,
Пермітто мертвих поховаре,
І злості корам вас нема.

Один єсть Турнус ворог меус,
Сам, ерго, дебет воювать;
Велять так фата, ут Енеус
Вам буде рекс, Амаді зять.
Щоб привести ад фінем беллюм,
Ми зробим з Турнусом дуеллюм,
Про що всіх сангвіс проливать?
Чи Турнус буде, чи Енеус,
Укажеть глядіус, вель деус,
Латинським сцєптро управлять».

Латинській послі ззиркнулись,
По серцю їм ся річ була;
Значев я трохи схаменулись,
Дрансеса смілость тут взяла:
«О князю,— крикнув,— прєсловутий!
Великим ти родився бути!
Ми все в Латинові уста
Внесем, дрібнесенько розкажем
І ширє, ширє те докажем,
Що з Турном дружба єсть пуста».

І мировую тут зробили
На тиждень, два або і три
І в договорі положили,
Щоб тєслі і другі майстри
Латинські помогли троянам,
Сим ланцям, голякам, прочанам,
Достроїть новий городок;
Щоб нарубать дали соснини,
Кленків, дубків і берестини,
На крокви годних осичок.

За сим тут началось гуляння,
І царочка пішла кругом;
Розкази, сміхи, обнімання,
Ділились дружно тютюном.
Які пили, які трудились
І над убитими возились;
В лісах же страшна стукотня.
В коротке мировее врем'я
Латинське і троянське плем'я
Було як близькая рідня.

Тепер би треба описати
Евандра батьківську печаль
І хлипання всі розказати,
І крик, і охання, і жалє.
Та ба! Не всякий так змудрує,
Як сам Вергілій намалює,
А я ж до жалю не мастак;
Я сліз і охання боюся
І сам ніколи не журюся;
Нехай собі се піде так.

Як тільки світова зірниця
На небі зачала моргать,
То вся троянська станиця
Взялася мертвих зволикать.
Еней з Трахоном розіжджає,
К трудам дружину понуждає,
Кладуть із мертвих тіл костри;
Соломою їх обволікають,
Олію з дьогтем поливають
На всякий зруб разів по три.

Потім солому підпалили,
І плам'я трупи обняло,
І вічну пам'ять заквилили,
Аж сумно слухати було.
Тут кость, і плоть, і жир шкварчали,
Тут інші смалець істочали,
У інших репався живіт;
Смрад, чад і дим кругом носились,
Жерці найбільше тут трудились,
Ізконебе хаптурний рід²⁶⁸.

Други, товариші і кривні,
Батьки, сини, куми, свати,
На віки вічні незабвенні,
А може, хто із суєти,
В огонь шпурляли різну збрую²⁶⁹,
Одежу, обув дорожню,
Шаблі, ладунки, келепи,
Шашки, свитки, кульбаки, троки,
Онучі, постолои, волоки
Шпурлялись, як на тік снопи.

Не тільки в полі так робилось,
В Лавренті сумно тож було;
Багацько трупа там палилось,
Поспільство ж на чім світ реvlo.
Там батько сина-парубійку
Оплакував і кляв злодійку
Війну і ветхого царя;
Тут дівка вельми убивалась,
Що без вінця вдовою осталась,
Утративши багатиря.

Жінки, порозпускавши коси,
Розхристані і без свиток,
Розтрюпані, простоволосі
Галасовали на весь рот.
По мертвих жалібно кричали,
По грудях билися, стогнали,
Латинів проклинали рід;
Про Турна ж всі кричали сміло,
Що за своє любовне діло
Погубить даром весь нарід.

Дрансес на Турна тут доносить,
Що Турн всім гибелям вина;
Еней на бой його лиш просить,
І так би й кончилась війна.
Но і у Турна був сутяга,
Брехун, юриста, крюк, підтяга ²⁷⁰,
І діло Турна захищав;
Та і Амати́ні пролази
Пускали рознії розкази,
Щоб Турн ні в чім не уважав.

Як ось од хана Діомида ²⁷¹
Латинові прийшли послы,
І із охлявшого їх вида
Не видно, радість щоб несли.
Латин вельможам з старшиною
Велить явитись пред собою,
Що все і сталося якраз;
Послів кликнули до громади,
І, виповнивши всі обряди,
Латин прорек такий приказ:

«Скажи, Венуле нежахливий,
Всю хана Діомида річ,
Здається, був ти не брехливий,
Таким тебе зна наша Січ».
«Підніжок твій я і підданець,
Із слуг твоїх послідній ланець,—
Сказав Венул,— не погнівись!
Мужича правда єсть колюча,
А панська на всі боки гнуча,
І хан сказав так, не сумнись:

«Не з мордою Латина битись
Против троянських розбишак,
Вам треба б перше придивитись,
Який то єсть Еней козак!
Під Троєю він дався знати
Нам всім, як взявся рятувати
Богів домашніх і рідню.
Він батька спас в злу саму пору,
На плечах зніс на Іду-гору,
Сього не майте за брідню.

Против Енея не храбруйте,
Для нас здається він святим;
І так Латину розтолкуйте,
Щоб краще помирився з ним.
Гай! гай! Де діти єсть такі,
Щоб кудрі батькові сидіти
Найвище ставили всього?..
Не ворог я царю Латину,
Но чту Анхізову дитину
І не піду против його.

Прощайте, доміні латинці!
Поклон мій вашому царю;
Возьміть назад свої гостинці,
Одправте їх к багатирю
Енею і просіть покою».
Венул утерся тут рукою
І річі сій зробив кінець.
Збентежила ся річ Латина,
Здавалось, близька зла година;
На лисині трусивсь вінець.

Латин од думки схаменувся,
Олімпським трохи помолився;
Наморщивсь, сентябрем надувся
І смутно на вельмож дививсь.
«А що? — сказав. — Чи поживились?
От з Діомидом ви носились,
А він вам фігу показав;
Заздалегідь було змовлялись,
Як з пан Енеєм управлялись,
Поки лапок не розіклав.

Тепер не приберу більш глuzu,
Як тут сих поселить прочан;
Землі шматок єсть не під нужду,
То їм з угоддями оддам.
Оддам нив'я, і сінокопи,
І риболовні тїбрські коси,
То буде нам Еней сусід;
Коли ж не схоче він остаться,
А пуститься іще таскаться,
То все ж ізбавимся од бід.

А щоб з Енеєм лад зробити,
Пошлю послів десятків п'ять;
І мушу дари одрядити,
Диковинки коли б достать:
Повидла, сала, осятрини,
Шалевий пояс і люстрини,
Щоб к празнику пошив каптан,
Сап'янці із Торжка новенькі,
Мальовані потибеньки ²⁷².
А нуте! Як здається вам?»

Дрансес був дивний говоруха
І Турнові був враг лихий,
Встає, ус гладить, в носі чуха,
Дає одвіт царю такий:
«Латине світлий, знаменитий,
Твоїми мед устами пити!
Всяк тягне в серці за тебе;
Но одізнатися не сміють,
Сидять, мовчать, сопуть, потіють,
І всяк мізкує про себе.

Нехай же та личина люта,
Що нас впровадила в війну
І ганьбою до всіх надута,
Походить більш на сатану:
Що стільки болі причинила,
Що стільки людю погубила,
А в смутний час навікача!
Нехай лиш Турн, що верховодить
І всіх панів за кирпичи водить,
З Енеєм порівня плеча.

Нехай оставить нас в свободі,
Нехай царівні дасть покой,
Нехай живе в своїй господі,
А щоб в Латію ні ногой.
А ти, Латине, всіх благійший,
Прибав Енею дар смачнійший:
Йому Лавинію оддай.
Сим сватовством нам мир даруєш
І царства рани урятуєш;
Дочці ж з Енеєм буде рай.

Тебе ж прошу я, пане Турне!
Покинь к Лавинії любов
І проясни чоло нахмурне,
Щади латинську нашу кров.
Еней тебе лиш визиває,
А нас, латинців, не займає,
Іди з троянцем потягайся!
Коли ти хоробрый не словами,
Так докажи нам те ділами,
Побить Енея постарайсь».

Од речі сей Турн роз'ярився,
Як втопленик, посинів весь;
Дрижали губи, сам дровичся,
Зубами клацав, мовби пес,
Сказав: «О стара пустомеля!
Яхидств і каверз всіх оселя!
І ти тхором мене зовеш!
І небилиці вимишляєш,
Народ лукаво весь лякаєш,
На мене ж чортзна-що плетеш.

Що буцім хочу я одтяти
Головку лисую твою;
Та згинь! — не хочу покаляти
Честь багатирську свою.
А ти, Латине милостивий,
Коли такий став полохливий,
Що і за царством байдуже?
Так лізьте ж до Енея раком,
Плазуйте перед сим трояком²⁷³,
Він мир вам славний устриже.

Коли ж до миру я поміха,
Коли Еней мене бажа
І смерть моя вам єсть потіха;
Моя душа не єсть чужа
Од хоробрості і од надії,
Іду, де ждуть мене злодії,
Іду і б'юся з втікачем!
Нехай хоть стане він Бовою,
Не наляка мене собою,
Поміряюсь з його плечем».

Коли в конгресі так тягались,
Еней к Лавренту підступав;
На штурм троянці шикувались,
До бою всякий аж дрижав.
Латин таку почув новинку,
Злякався, пустив із рота слинку,
І вся здригнула старшина.
«От вам і мир», — сказав Турн лютий
І, не терявши ні минути,
Пред військом опинивсь як на!

Оп'ять настав гармидер, лихо;
Народ, як черв, заворушивсь,
То всі кричать, то шепчуть тихо,
Хто лаявся, а хто моливсь.
Оп'ять війна і різанина,
Оп'ять біда гне в сук Латина,
Сердешний каявся од душі,
Що тестем не зробивсь Енею
І послі б з мирною душею
Лизав потапці і книші.

Турн миттю нарядився в зброю,
Летить, щоб потрошить троян;
І роз'ярив дружину злую
Побить Енеевих прочан.
Прискочив перше до Камілли,
Як огир добрий до кобили,
І став їй зараз толковать:
Куди їй з військом напирати;
Мессап же мусить підкрепляти
Цариці сей прокляту рать.

Розпорядивши Турн як треба,
Махнув, засаду щоб зробіть,
На гору, що торкалась неба,
І щоб фрїгійців окружить.
Еней построїв тож отряди,
Де всім назначив для осади
Без одступу на вал іти.
Ідуть, зімкнувшись міцно, тісно,
Ідуть, щоб побідить поспішно
Або щоб трупом полягти.

Троянці сильно наступали
І тиснули своїх врагів,
Не раз латинців проганяли
До самих городських валів.
Латинці также оправлялись
І од троянців одбивались,
Один другого товк на прах;
Тут їх чиновники тузились,
Як півні за гребні возились;
Товклись кулаччям по зубах.

Но як Арунт убив Камілли,
Тоді латинців жах напав,
Утратили і дух, і силу,
Побігли, хто куди понав.
Троянці з біглими змішались,
Над їх плечами забавлялись
І задавали всім сто лих.
Ворота в баштах запирали,
Своїх ховатись не пускали,
Бо напустили б і чужих.

Як вість така прийшла до Турна,
То так мерзенно іскрививсь,
Що твар зробилась нечепурна,
І косо, зашморгом дививсь.
Потім ярує од досади,
Виводить військо із засади
І гору покида, і ліс;
І тільки що спустивсь в долину,
То в ту ж самую годину
Уздрів Енеевих гувліс.

Пізнав пан Турн пана Енея,
А Турна тож Еней пізнав;
Вспалали духом Асмодея,
Один другого б розідрав;
Не обійшлося б тут без бою,
Коли б пан Феб од перепою
Заранше в воду не заліз
І не послав на землю ночі;
Тут всіх до сна стулились очі,
І всяк уклався горлоріз.

Турн, облизня в бою піймавши,
Зубами з серця скреготав;
Од дуру, що робить не знавши,
Латину з злостію сказав:
«Нехай злиденнії прочани,
Задрипанції твої трояни,
Нехай своїх держаться слов!
Іду з Енеєм поштурхаться.
В моїх проступках оправдаться:
Убить і околить готов.

Пошлю Енея до Плутона
Або і сам в ад копірсну;
Уже мні жизнь і так солона;
Одай Енею навісну...»
«Гай, гай! — Латин тут обіззався.—
Чого ти так розлютовався?
Що ж буде, як розсерджусь я?
Уже мені брехати стидно,
А потаїть — богом обидно,
Святая правда дорога!

Послухай же, судьби есть воля,
Щоб я дочки не оддавав
За земляка, а то зла доля
Насяде, хто злама устав.
Мене Амата ублагала
І так боки натасовала,
Що я Енею одказав.
Тепер сам мусиш мірковати,
Чи треба жить, чи умирати;
А лучше, якби в ум ти взяв

І занедбав мою Лависю;
Чи трохи в світі панночок?
Ну, взяв би Муньку або Прісю,
Шатнувся то в сей, то в той куток,
В Івашки, Мильці, Пушкарівку²⁷⁴,
І в Будища, і в Горбанівку,
Тепер дівчат, хоть гать гати;
Тепер на сей товар не скудно,
І замужню украсть не трудно,
Аби по норову найти».

На слово се прийшла Амата
І зараз в Турна і вп'ялась;
Лобзала в губи стратилата
І од плачу над ним тряслась.
«В напастъ,— сказала,— не вдавайся
І битися не поспішайся,
Як луснеш ти, то згину я;
Без тебе нас боги покинуть,
Латинці і рутульці згинуть,
І пропаде дочка моя».

Но Турн на се не уважає,
І байдуже ні сльоз, ні слов;
Гінця к Енею посилає,
Щоб битись завтра був готов.
Еней і сам трусивсь до бою,
Щоб сильною своєю рукою
Головку Турну одчесать.
А щоб повірити Турна слову,
Тож посила зробить умову,
Як завтра виставляти рать.

На завтра, тільки що світало,
Уже народ заворушивсь;
Все вешталось, все кишало,
На бой дивитись всяк галивсь.
Межовщики там розміряли,
Кілочки в землю забивали
На знак, де військові стоять.
Жреці молитви зачитали,
Олімпським в жертву убивали
Цапів, баранів, поросят.

Тут військо стройними рядами
В параді йшло, мовби на бой;
В празничній збруї, з прапорами
Всяк ратник чванився собою.
Обидві армії стояли
На тих межах, що показали;
Між ними був просторий плець²⁷⁵;
Народ за військом копошився,
Всяк товпився, всяк ліз, тіснився,
Побоїшу щоб зріть кінець.

Юнона, як богиня, знала,
Що Турну прийдеться пропастъ,
Іще в мізку коверзовала,
Щоб одвернуть таку напастъ;
Кликнула мавку вод Ютурну²⁷⁶
(Бо ся була сестриця Турну)
І розказала їй свій страх;
Веліла швидше умудриться,
На всякі хитрощі пуститься,
Щоб брата не строжили в прах.

Як так на небі дві хитрили,
Тут лагодились два на бой;
Всі за свого богів молили,
Щоб власною своєю рукою
Ізміг врага в яєшню зм'яти.
Рутульці стали ж розмишляти,
Що Турн їх може скиксовать;
Уже заздалегідь смутився,
Іще нічого, а скривився,
Не лучче б бой сей перервать.

На сей-то час Ютурна-мавка
В рутульський подоспіла строй:
І там вертілася, як шавка,
І всіх скуйовдила собою.
Камерта вид на себе взявши,
Тут всіх учила, толковавши,
Що сором Турна видавать;
Стид всім стоять, згорнувши руки,
Як згине Турн, терпіти муки,
Дать шиї в кандали ковать.

Все військо сумно мурмотало,
Сперва тихенько, послі в глас
Гукнули разом: «Все пропало!»
Щоб розмир перервать в той час.
Ютурна фіглі їм робила,
Шпаками кібця затривала,
І заєць вовка покусав.
Такі чуда небували
Лаврентці в добре толковали,
Тулумній к битві підтруняв.

І перший стрелив на троянців,
 Гиллипенка на смерть убив;
 А сей був родом із аркадців,
 То земляків на гнів підвів.
 Отак оп'ять зірвали січу!
 Біжать один другому встрічу,
 Хто з шаблею, хто з палашем;
 Кричать, стріляють, б'ють, рубають,
 Лежать, втікають, доганяють;
 Все вмиг зробилось кулішем.

Еней, правдивий чолов'яга,
 Побачивши такий нелад,
 Що вража, зрадивши, ватага
 Послать фрїгійців дума в ад.
 Кричить: «Чи ви осатаніли!
 Адже ми розмир утвердили!
 Ми з Турном поб'ємось одні».
 Но відкіль стрілка не взялася
 І спотиньга в стегно вп'ялася ²⁷⁷,
 І кров забризкала штани.

Еней од рани шкандибає
 В крові із строю в свій намет;
 Його Асканій проводить,
 Либонь, і під руку веде.
 Уздрів се Турн, возвеселився,
 Розприндився і розхрабрився
 І на троянців полетів:
 То б'є, то пха або рубає,
 Із трупів бурти насипає,
 Хоть би варить на сто котлів.

І перших Філа, Тамаріса
 На землю махом поваляв;
 Потім Хлорея, Себаріса,
 Мовби комашок, потоптав;
 Дерету, Главку, Ферсілогу
 Поранив руки, шию, ногу;
 Навік каліками зробив.
 Побив багацько Турн заклятий,
 Не трохи потоптав зикратий,
 В крові так, мов в багні, бродив.

Коробилась душа Енея,
Що Турн троянців так локшив;
Стогнав жалчіше Прометей,
Бо був од рани еле жив.
Япид, циліорик лазаретний,
Був знахур в порошках нешпетний,
Лічить Енея приступав:
По локті руки засукає,
За пояс поли затикає,
Очками кирпу осідлав.

І, зараз приступивши к ділу,
Він шпеник в рані розглядав²⁷⁸,
Прикладавав припарки к тілу
І шилом в рані колував.
І шевську смолу прикладає,
Но все те трохи помагає;
Япид сердечний чує жаль!
Обценьками питає, кліщами,
Крючками, щипцями, зубами,
Щоб вирвать проклятушу сталь.

Венери серце засвербіло
Од жалю, що Еней стогнав;
Підтикавшись — ану за діло;
І Купідончик не гуляв.
Шатнулись, різних трав нарвали,
Зцілющої води примчали,
Гарлемських капель піддали²⁷⁹,
І, все те вкупі сколотивши,
Якісь слова наговоривши,
Енею рану полили.

Таке лікарство чудотворне
Боль рани зараз уняло,
І стрілки копійце упорне
Без праці винятись дало.
Еней наш знову ободрився,
Пальонки кубком підкрепився,
В пайматчину одігся бронь.
Летить оп'ять врагів локшити,
Летить троянців ободрити,
Роздуть в них храбрості огонь.

За ним фрігійські воеводи,
Що тьху, навзаводи летять;
А військо — в лотоках як води
Ревуть, все дном наверх вертять.
Еней лежачих не займає,
Утікачів нізашо має,
А Турна повстрінать бажа.
Хитрить лукавая Ютурна,
Яким би побитом їй Турна
Спаси од смертного ножа.

На хитрості дівчата здатні,
Коли їх серце защемить;
І в ремеслі сім так понятні,
Сам біс їх не перемудрить.
Ютурна з облака злетіла,
Зіпхнула братня машталіра
І стала коней поганять;
Бо Турн ганяв тогді на возі,
Зикратий же лежав в обозі,
Не в силах бігати, ні стояти.

Ютурна, кіньми управляя,
Шаталась з Турном між полків;
Як од хортів лиса виляя,
Спасала Турна од врагів.
То з ним наперед виїжджала,
То вмиг в другий кінець скакала,
Но не туди, де був Еней,
Сей бачить хитрость тут непевну,
Трусливість Турнову нікчемну,
Нап'явся в погонь зо всіх гужей.

Пустивсь Еней слідити Турна
І дума з ока не спустить;
Но мавка хитрая Ютурна
І тут найшлася кулю злить.
К тому ж Мессап, забігши збоку,
Зрадливо, зо всього наскоку,
Пустив в Енея камінець;
Но сей, по щастю, ухилився
І камінцем не поведився,
З султана ж тільки збивсь кінець.

Еней, таку уздрівши зраду,
Великим гнівом розпаливсь;
Гукнув на всю свою громаду
І тихо Зевсу помоливсь.
Всю рать свою вперед подвинув
І разом на врагів нахлинув,
Велів всіх сікти та рубать.
Пішли латинців потрошити;
Рутульців шпиговати, кришити,
Та ба! Як Турна б нам достать.

Тепер без сороба признаюсь,
Що трудно битву описать;
І як ні морщусь, ні стараюсь,
Щоб гладко вірші шкандовать,
Та бачу по моему виду,
Що скомпоную панахиду.
Зроблю лиш розпис іменам
Убитих воїнів на полі
І згинувших тут по неволі
Для примхи їх князьків душам.

На сей баталії пропали:
Цетаг, Танаїс і Толон;
Од рук Енеевих лежали
Порізани: Онїт, Сукрон.
Троянців Гілла і Аміка
Зіпхнула в пекло Турна піка...
Та де всіх поіменно знать?
Там вороги всі так змішались,
Стіснулись, що уже кусались,
Руками ж нільзя і махати.

Як ось і сердобольна мати
Енею хукнула в кабак,
Велів, щоб штурмом город брати,
Рутульських перебить собак.
Столичний же Лаврент достати,
Латину з Турном перцю дати;
Бо цар в будинках ні тузу.
Еней на старших галасає,
Мерщій до себе їх ззиває
І мовить, ставши на бугру:

«Моєї мови не жахайтесь
(Бо нею управля Зевес)
І зараз з військом одправляйтесь
Брать город, де паршивий пес,
Латин зрадливий, п'є сивуху,
А ми б'ємось зо всього духу.
Ідіть паліть, рубайте всіх;
Громадська ратуш, зборні ізби
Щоб наперед всього ізслизли,
Амату ж зав'яжіте в міх».

Сказав, і військо загриміло,
Як громом, разним оружжям;
Построїлось і полетіло
Простесенько к градським стінам.
Огні через стіну шпурляли,
До стін драбини приставляли
І хмари напустили стріл.
Еней, на город руки знявши,
Латина в зраді укорявши,
Кричить: «Латин вина злих діл».

Якій в городі остались,
Злякались од такої біди,
І голови їх збунтовались,
Не знали, утікати куди.
Одні тряслись, другі потіли,
Ворота одчинять хотіли,
Щоб в город напустить троян.
Другі Латина визивали,
На вал полізти принуждали,
Щоб сам спасав своїх мирян.

Амата, глянувши в віконце,
Уздріла в городі пожар;
Од диму, стріл затьмилось сонце;
Напав Амату сильний жар.
Не бачивши ж рутульців, Турна,
Вся кров скипілася зашкурна,
І вмиг царицю одур взяв.
Здалося їй, що Турн убитий,
Через неї стидом покритий,
Навік з рутульцями пропав.

Їй жизнь зробилася немила
І осоружився весь світ,
Себе, олімпських кобенила,
І видно із всіх приміт,
Що глуд останній потеряла;
Бо царськеє убрання рвала
І в самій смутній сій порі,
Очкур вкруг шиї обкрутивши,
Кінець за жердку зачепивши,
Повісилась на очкурі.

Амати смерть ся бусурменська
Як до Лавинії дійшла,
То крикнула «уви!» з-письменська,
По хаті гедзатись пішла.
Одежу всю цвітну порвала,
А чорну к цері прибирала,
Мов галка, нарядилась вмах;
В маленьке дзеркальце дивилась,
Кривитись жалібно училась
І мило хлипати в сльозах.

227

Такая розімчалась чутка
В народі, в городі, в полках,
Латин же, як старий плохутка,
Устояв ледве на ногах.
Тепер він берега пустився
І так злиденно іскривився,
Що став похожим на верзун²⁸⁰.
Амати смерть всіх сполошила,
В тугу, в печаль всіх утопила,
Од неї звомпив сам пан Турн.

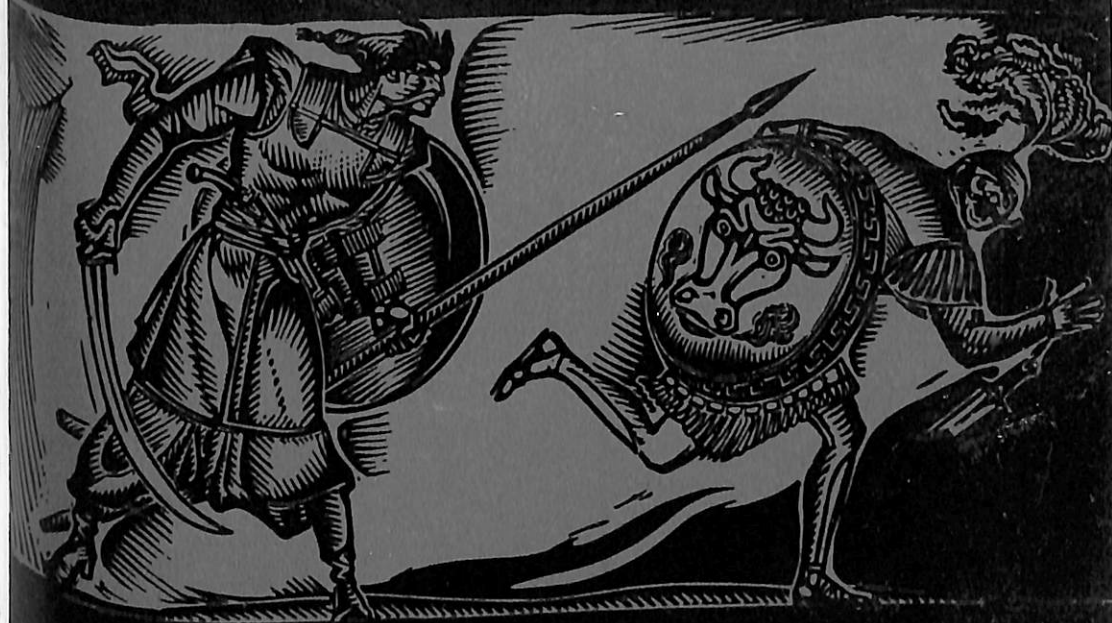
Як тільки Турн освідомився,
Що дав цариці смерть очкур,
То так на всіх остервенився,
Підстрелений мов дикий кнур.
Біжить, кричить, маха руками
І грізними велить словами
Латинцям і рутульцям бой
З енеївцями перервати.
Якраз противні супостати,
Утихомирясь, стали в строй.

Еней од радості не стямивсь,
 Що Турн виходить битись з ним;
 Оскалив зуб, на всіх оглянувся
 І списом помахав своїм.
 Прямий, як сосна, величавий,
 Бувалий, здатний, тертий, жвавий,
 Такий, як був Нечеса-князь²⁸¹.
 На нього всі баньки п'ялили,
 І сами вороги хвалили,
 Його любив всяк — не боявся.

Як тільки виступили к бою
 Завзята пара ватажків,
 То, зілянувшись між собою,
 Зубами всякий заскрипів.
 Тут хвись! Шабельки засвистіли,
 Цок-цок! — і іскри полетіли;
 Один другого полосять!
 Турн перший зацідив Енея,
 Що з плеч упала і керя,
 Еней був поточивсь назад.

І вмиг, прочувавшись, з наскоком
 Еней на Турна напустив,
 Оддячивши йому сто з оком,
 І вражу шаблю перебив.
 Яким же побитом спастися?
 Трохи не лучче уплестися?
 Без шаблі нільзя воювать.
 Так Турн зробив без дальней думки,
 Як кажуть, підбравши клунки,
 Ану! Чим тьху навітки драть.

Біжить пан Турн, і репетує,
 І просить у своїх меча;
 Ніхто сердеги не рятує
 Од рук троянська силача!
 Як ось іще перерядилась
 Сестриця, і пред ним явилась,
 І в руку сунула палаш;
 Оп'ять шабельки заблищали,
 Оп'ять панцири забряжчали,
 Оп'ять пан Турн оправивсь наш.

Тут Зевс не втерпів, обізвався,
Юноні з гнівом так сказав:
«Чи ум од тебе одиурався?
Чи хочеш, щоб тобі я дав
По пані старій блискавками?
Біда з злосливими бабами!
Уже ж вістимо всім богам:
Еней в Олімпі буде з нами
Живитись тими ж пирогами,
Які кажу пекти я вам.

Безсмертного ж хто ма убити.
Або хто може рану дати?
Про що ж мазку мирянську лити?
За Турна щиро так стоять?
Ютурна на одну проказу,
І певне, по твоєму приказу,
Палаш рутульцю піддала.
І поки ж будеш ти біситись?
На Трою і троянців злитись?
Ти зла їм вдоволь задала».

Юнона в первий раз смирилась,
Без крику к Зевсу річ вела:
«Прости, паночо! Проступилась,
Я, далебі, дурна була;
Нехай Еней сідла рутульця,
Нехай спиха Латина з стульця,
Нехай поселить тут свій рід.
Но тільки щоб латинське плем'я
Удержало на вічне врем'я
Імення, мову, віру, вид».

«Іноси! сількісь! Як мовляла»,—
Юноні Юпітер сказав.
Богиня з радіщ танцювала,
А Зевс метелицю свистав.
І все на шальках розважали,
Ютурну в воду одіслали,
Щоб з братом Турном розлучить;
Бо книжка Зевсова з судьбами,
Несмертних писана руками,
Так мусила установить.

Еней махає довгим списом,
На Турна міцно наступа.
«Тепер,— кричить, підбитий бісом,—
Тебе ніхто не захова.
Хоть як вертись і одступайся,
Хоть в віщо хоч перекидайся,
Хоть зайчиком, хоть вовком стань,
Хоть в небо лізь, нирай хоть в воду.
Я витягну тебе спідсподу
І розмізчу, погану дрян».

Од сей бундючкої Турн речі
Безпечно усик закрутив
І, зжав свої широкі плечі,
Енею глуздівно сказав:
«Я ставлю річ твою в дурницю;
Ти в руку не піймав синицю,
Не тебе, далебіг, боюсь.
Олімпські нами управляють,
Вони на мене налягають,
Пред ними тільки я смирюсь».

Сказавши, круто повернувся
І камінь пудів в п'ять підняв;
Хоть з праці трохи і надувся;
Бо, бач, не тим він Турном став.
Не та була в нім жвавість, сила,
Йому Юнона змінила;
Без богів ж людська моч — пустяк.
Йому і камінь ізміняє,
Еней геть не долітає,
І Турна взяв великий страх.

В таку щасливу годину
Еней чимдуж спис розмахав
І Турну, гадовому сину,
На вічний поминок послав:
Гуде, свистить, несеться піка,
Як зверху за курчам шульпіка,
Торох рутульця в лівий бік!
Простягся Турн, як щогла, долі,
Качається од гіркої болі,
Клене олімпських еретик.

Латинці од сього жажнулись,
Рутульці галас підняли,
Троянці глумно осміхнулись,
В Олімпі ж могорич пили.
Турн тяжку боль одоліває,
К Енею руки простягає
І мову слезную рече:
«Не жити хочу я подарка;
Твоя, Анхізович, припарка
За Стікс мене поволоче.

Но єсть у мене батько рідний,
Старий і дуже ветхих сил;
Без мене він хоть буде бідний,
Та світ мені сей став не мил;
Тебе о тім я умоляю,
Прошу, як козака, благаю:
Коли мені смерть задаси,
Одправ до батька труп дублений;
Ти будеш за сіє спасений,
На викуп же, що хоч, проси».

Еней од речі сей зм'ягчився
І меч піднятий опустив;
Трохи-трохи не прослезився
І Турна ряст топтатъ пустив.
Аж зирк — Паллантова ладунка
І золота на ній карунка²⁸²
У Турна висить на плечі.
Еней очі запалали,
Уста од гніву задрижали,
Весь зашарівсь, мов жар в печі.

І вмиг, вхопивши за чуприну,
Шкереберть Турна повернув,
Насів коліном злу личину
І басом громовим гукнув:
«Так ти троянцям нам для сміха
Глумиш з Паллантова доспіха
І думку маєш бути живим?
Паллант тебе тут убиває,
Тебе він в пеклі дожидає,
Іди к чортам, дядькам своїм».

З сим словом меч свій устромляє
В роззявлений рутульця рот
І тричі в рані повертає,
Щоб більше не було хлопот.
Душа рутульська полетіла

До пекла, хоть і не хотіла,
К пану Плутону на бенкет.
Живе хто в світі необачно,
Тому нігде не буде смачно,
А більш, коли і совість жметь.

П Р И М І Т К И

ЧАСТИНА ПЕРША

1. *Но греки, як спаливши Трою...* Відомо, що епос Вергілія створено на основі легенди про троянців, які після зруйнування Трої нібито оселилися в Італії і поклали початок Римської держави. До Вергілія цю легенду опрацьовували перші римські письменники Гней Невій і Енній (III—II ст. ст. до н. е.). Міфи про Троянську війну лягли в основу «Іліади» і «Одіссеї» Гомера (IX—VIII ст. ст. до н. е.), що мали значний вплив на «Енеїду» Вергілія.
2. *Но зла Юнона...* Юнона — в римській, Гера — в грецькій міфології — дружина Юпітера (Зевса) і богиня шлюбу. За міфом, тримала сторону греків під час греко-троянської війни і переслідувала троянців. Звідси її ненависть до Енея.
3. *І мамою Венеру звав...* Венера (у греків — Афродіта) — богиня краси і кохання, сприяла троянцям під час греко-троянської війни. Син її Еней народжений від троянця Анхіза. Серед ранніх творів грецької літератури зустрічаємо т. зв. «Гімни богам», зокрема «Гімн до Афродіти», в якому розповідається про кохання між Афродітою (Венерою) і Анхізом.
4. *Паріс, Пріамове дитятко...* За троянською легендою, Паріс — син троянського царя Пріама; вінки Паріса призвели до війни між троянцями і греками, по-перше, тому, що він посварив між собою богинь Геру, Афіну і Афродіту (у римлян — Юнону, Мінерву і Венеру), віддавши останній яблуко (у Котляревського «путівочка»)

на знак переваги її над суперницями, по-друге, тому, що під час перебування у спартанського царя Менелая викрав його дружину царю Елену.

Але головна причина війни — це чвари між богами, які посварили потім греків і троянців.

5. *А те шепнуло суча Геба...* За античною міфологією, дочка Юпітера і Юнони, прислужниця богів під час їх бенкетів. Крім того, богиня молодості.

6. *Сховала під кибалку мичку...* Кибалка — род кокошника. К.* Висока пов'язка на голові, з довгими кінцями, що спадали на спину. Старовинний жіночий головний убір.

7. *Взяла спідницю і шнурівку...* Шнурівка — корсет.

8. *К Еолу мчалась, як оса.* Еол, за грецькою міфологією, — бог, розпорядник вітрів, що мешкав нібито на далекому західному Еоловому острові. Він допомагав Одиссеєві («Одіссея») в його мандрах, подарувавши йому міх з вітрами. З намови Юнони, розповідається в «Енеїді» Вергілія, Еол хоче насадити на Енея супротивні вітри.

9. *Борей недуж лежить з похмілля і далі.* Борей, Нот, Зефір, Евр — міфологічні втілення вітрів. Борей, за грецькою міфологією, — північний холодний вітер, Евр — південно-східний вітер.

* Тут і далі після приміток самого автора ставиться К., тобто Котляревський.

- тер, що ніс з собою негоду і засуху в Елладу. Зефір — західний весняний вітер, напоєний ароматом квітів.
10. *Еней кричить, що «я Нептуну...»*. Нептун (у Греції — Посейдон) — в античних міфах бог водяної стихії.
11. *До ляс, мов ляхи, шатнулись...* Можна думати, що в даному випадку — натяк на поразку повстання 1794 р. в зв'язку з другим поділом Польщі і третій поділ Польщі. Отже, Котляревський відгукнувся на сучасні йому політичні події, бо перша частина «Енеїди» писалася саме 1794 р.
12. *Лемішку і куліш глтали...* Лемішка (давня народна страва) — підсмажене гречане борошно, розведене в підсоленому окропі.
13. *Взяла очіпок презетовий і далі. Презетовий — парчевий. Кунтуш з усами. Кунтуш — каптан як чоловічий, так і жіночий. У XVII і на початку XVIII ст. — одяг козацької старшини і шляхетства. Одягався поверх жупана у чоловіків. Мав розрізні і одкидні рукави, т. зв. вилюти. Кунтуш бував і без рукавів. Уси — золоті галуни, що нашивалися на кунтуші.*
14. *Зевес тоді кружав сивуху...* Зевс — у грецькій, Юпітер — у римській міфології (Котляревський називає його також іноді на польський манер — Йовиш) — господар землі і неба, владики богів і людей; в епосі Гомера він називається тим, що «гонить хмари, пускає блискавку і грим».
15. *Як вернеться пан хан до Криму...* Натяк

- на приєднання Кримського ханства до Росії 1783 р.
16. *Заїде до Дідони в гості...* Дідона — міфічна фінікійська царівна, що нібито заснувала місто Карфаген, в якому вона царювала.
17. *А город звався Карфаген...* Карфаген — місто, столиця торговельної рабовласницької республіки античних часів у північній Африці. Зіткнувшись з рабовласницьким Римом на ґрунті колоніального суперництва, Карфаген вів довголітню війну з Римом (т. зв. Пунічні війни) в III—II ст. ст. до н. е. і зрештою був цілком переможений римлянами. Вводлячи в свій епос епізод нещасливого кохання Дідони до Енея, Вергілій в загибелі Дідони хотів показати ніби знамення перемоги в майбутньому Риму над Карфагеном.
18. *Чи, може, виходці-бурлаки?* Виходці — переселенці, виселенці.
19. *В три вирви ознали відтілі...* Вирва — хатний бар, здирство. В три вирви... — вигнати в шиню.
20. *Лемішку, зубці, пугрю, квашу і далі. Тут перелічуються давні народні страви. Зубці — обтовлений ячмінь, зварений у воді, а потім перекип'ячений у молоці з конопляного насіння, рекип'ячений у молоці з солодким квасом, мепугря — ячмінна кутя з солодким квасом, мекорж — корж з маком, спечений на меду.*
21. *Бандура горлиці бриньчала і далі. Перелічуються народні пісні до танців Горлиця. Санжарівка та ін.*
22. *В запасці гарній фаналевій...* Фаналева — фаналелева.

23. *В стьонжках, в намисті і в ковтках...* Ковтки — сережки.
24. *Садив крутенько гайдука...* Гайдук — тут назва танцю. Садити гайдука — танцювати навприкирди.
25. *А послі танців варенухи...* Варена, варенуха — давній народний напій, зварена горілка з узваром на меду. Пили її звичайно гарячою.
26. *Як би в оренду на танець. Оренда, оранда — корчма, куди збиралась молодь на гуляння, танці під час свят.*
27. *Вяля караблик бархатовий...* Род чепца. К. Старовинний жіночий головний убір, переважно серед панства і заможного козацтва. Шапка з парчі або бархату з хутряним окомом. Назва «карабик» пішла від того, що вигляд цієї шапки нагадував форму корабля.
28. *Сорочку і каптан з китайки і далі. Китайка — в старовину — дорога шовкова тканина. Каламайка — коломенка. К. Льняна міцна тканина.*
29. *Дідона вигадала грище і далі. Перелік народних розваг та ігор. Панас — жмурки. К. Піжмурки. Журавель — свадбаний танець. К. Дучка — так само танець. Хрещик, горюдуб — лощка — так само танець. Хрещик, горюдуб — лощка грали переважно дівчата, горюдуба, що щика грали переважно хлопці.*
30. *Відповідь російській грі «горелки», грали хлопці й дівчата. Хлюст, візок — карточні гри. К. Джугут — хлоп'яча гра, при якій хто програє, має дістати кілька ударів джугутом, тобто туго скрученою носовою хусткою. Джугутом карали і*

- тих, хто програв у карти. Дамки — шашки. К. 30. Убивши добру в неї зрінку... Грінка — шматок. Убити зрінку — виграти на чомусь.
31. *З Олімпа гляну і на нас... Олімп — гора в північній Греції, на кордоні з Македонією. За античною міфологією, — місце перебування грецьких богів.*
32. *Прибіт Меркурій, заспашились...* Меркурій (у Греції — Гермес), за античними міфами, — бог-вістун, покровитель торгівлі, подорожніх, навіть злодіїв. Син Зевса і Майї.
33. *Получиш добру халазію...* Халазія — потасовка. Дать халазію — отодрать розгами. К. 34. *За кучму сю тою велику...* Кучма — на смешку; род шапки. К.
35. *О пувверинку Купідоне! Купідон, або Амур (у греків — Ерот), — бог кохання, син Венери. В міфах і творах античних письменників зображувався невеличким чарівним хлопчиком з луком і стрілами. Тим-то Дідона називає його «пувверинком».*
36. *В кострі на зиму очерет...* Костер — скирта, стіг очерету, складений в 30 кіп, причому кожна копа має 60 кулів.

ЧАСТИНА ДРУГА

37. *По їх він звався Палінур...* Палінур — ім'я стержичого на кораблі Енея, що був кинутий у море і, коли вибрався на берег, був забитий

тубільцями. Його ім'ям названо мис на північно-західному березі Луканії (область в Італії).

38. Там добрий цар живе Агест. Легендарний цар на острові Сіцилії, троянець за походженням.

39. Троянцям всім дали тегері... Тегеря — тюрка. К. Давня народна страва, що варилася з борошна пополам з пшоном, вчиняли її розчиною, як тісто на хліб.

40. І в кахлях понесли пашкети і далі. Пашкет — паштет. Готувався в кахлях, стінки яких обкладалися пшеничним тістом. Печінка зразом до рижків — смажена яловича печінка з грибами (рижками).

41. Як чикилдихи обіжрався... Чикилдиха, так само як мокруха, сивуха, — назви найгірших гатунків горілки.

42. І коли во в кугі зробили... Кутя, розведена медом. Обрядова страва, зокрема на поминаннях.

43. Пішла на двіні дьяком копа. Копа — полтина, копна. К.

44. Всю страву в вагани вливали... Вагани — корытца, из которых едят козаки. К.

45. З кишені вийнявши піквіпки. Півкопи — 25 копеек. К.

46. Мисліте по землі писав. Плутовався ногами сп'яну, робив візерунки на зразок літери М, що називалася в церковнослов'янській мові «мислите».

47. Поки не випив півквартивки і далі. Полкварти, полкружки. К. На нашу міру — півлітра. Піння — самое лучшее хлебное вино. К.

48. Не вомпили сіциліанці... Вомпипи — мати сумнів, вагатися, бути певним.

49. Халандри диганки скакали. Халандри — цыганський танець. К.

50. Убраний так, як компанієць і далі. Компанійці — бывшее легкое войско в Малороссии. К. Легка наймана кіннота при гетьманах в кінці XVII і у XVIII ст., що перебувала під особистим їх командуванням. Компанійські полки утворені були в часи загострення класової боротьби, коли гетьмани і козацька старшина зміцнювали своє становище найманими військами. До компанійських полків вступали охочі люди, які утримувалися на особисті кошти гетьмана. Наприкінці XVIII ст. компанійські полки були перетворені на полки легкої кавалерії регулярної російської армії. Дарес — в «Енеїді» Вергілія троянець, що мандрував з Енеем після втечі з Трої.

51. Сюди, поганці-бакаляри! Бакаляр — школяр. К. Походить від слова «бакалавр» — перший учений ступінь в середньовічних університетах.

52. І пудофети наголо. Пудофет — тяжкий на подв'яз. К.

53. Абесст троянець був сердитий і далі. В «Енеїді» Вергілія — один з Енеевих троянців. Ентелл, за античними міфами, — сіцилійський герой, що прибув сюди з Агестом. Є думка, ніби його іменем названо місто в Сіцилії — Ентелла.

54. Вітру, вімну, мороз як бабу... Порівняння взято за мотивом відомої народної казки «Про бабу та мороза».

55. Там лакомини разні ілі і далі. Лакомини — ласощі. Буханчики, буханці — круглі пшеничні та гречані хлібці.

56. Тут Бахус п'яний обізвався... Бахус (в грецькій міфології — Діоніс) — бог рослинності, родючості, виноградарства, а відтак і вина. Культіві свята на честь Діоніса лягли в основу створення грецького народного театру. За ву міфом, — син Зевса і смертної жінки Семели.

57. І з Марсом у куточку стала і далі. За римською міфологією, — бог війни, має дещо спільне з Аресом у грецькій міфології. Особливо ця спорідненість виявляється в «Енеїді» Вергілія, який перебував під впливом «Іліади» і «Одіссеї» Гомера. Як і в Гомера, Арес, Марс і Весеї Гомера. Як і в Гомера, Арес, Марс і Весеї Гомера. Як і в Гомера, Арес, Марс і Весеї Гомера.

58. Трохи не цілую зриванку... Гривня — грошовий знак XVIII і XIX ст. ст. — 3 копійки.

59. Щоб хто з Олімпа кучму дав. Кучму дати — тут — когось образити.

60. Щоб зараз учинити ярмів і далі. Ярміз — беспорядок. К. Іриса (Іріс), за античними міфами, — прислужниця богів, головним чином Юнони, і богиня райдуги, веселки.

61. І в ліжничк зараз нарядилася... Ліжничк — шерстяне покрывало. К. Покривало на голову, шерстяна ковдра, килим.

62. Побігла з неба, як би хорт. Хорт — борзая собака. К.

63. Лукаву відьму, злу Берию... Беря — в поемі Вергілія троянка, дружина Дорікла. В її образі і з'явилася Іріс, щоб підмовити троянок палити кораблі.

64. Але з друми бахурують... Бахур — волокита. К. Розпутник. Бахурувати — вдаватися до розпусти.

65. Еней од страху з плузу збився... Розгубився, втратив розум з ляку.

66. Олімпських шпетів на всю цубу... Шпетити — бранити, поносити. К.

67. Ти базаринку любиш брати... Базаринка — взятка. К. Від польського «basagunek», що означало штраф, грошове стягнення за рани та каліцтво.

68. І братик ваш Плутон, поганець і далі. Плутон, за античною міфологією, — бог підземних надір. Прозерпіна (Персефона, Кора — в грецькій міфології) — дружина Плутона, втілення вегетативних сил землі. За міфами, Прозерпіна — дочка богині землі та врожаю Церери (за грецькими міфами — Деметри), була схоплена Плутоном і завезена в його царство. Легенду про викрадення Прозерпіни розробив український письменник П. П. Білецький-Носенко в своїй трагедійній поемі «Горпинида, або Ухоплена Прозерпіна».

69. Пустіть лиш з неба веремію... Веремія — колоброд. К. Метушня, замішання, біганина.

70. А я вам піднесу ралець. Ходити на ралець — по нарочитим праздникам ходити на поклон с подарками. К.

88. То я приймуся мусовать... Мусувати — міркувати, додумуватись, вигадувати.

89. *Із дерева свого* зломити... Ідется про золоту гілку (символ життя), яку мали приносити Прозерпіні — богині підземних надр — відвідувачі.

90. Зломивши ж, зараз убирайся... Тут і далі дається зображення «зачарованого» лісу, що дуже нагадує такі ж описи в оповіданні Гоголя «Вечір напередодні Івана Купала».

91. Звелів з бичні волів пригнати... Бичня —
обора для волів.

92. Година ж стала балагурна і далі. Настав слушний час. Закаmeshитися — забігатися, заройтися.

93. Розклад гарненько їх рядами... Поширене у стародавніх римлян ворожіння по тельбухах забитих тварин. Хамамакати — зне-

94. *І харамаркали дяки...* Харамаркати — зневажливе визначення читання дячків без інтонації і без виразної вимови слів. Харамаркати — сугнати собі під ніс.

95. *Нехай йому лихий прасунок...* Прасунок лихий — злая немочь. К. В інших відтинках думки проасунок — скорбота, турбота. Гамти — то.

96. *Візьміть трохи, не жаліте...* Галити — то-
сипити. К. Писарь Вагін

97. *Вергілій же, нехай царствує...* Публій Вергілій Марон (70—19 рр. до н. е.) — великий римський поет часів Августа, працював над «Енеїдою» близько 10 років і створив велику епічну поему на 12 пісень, в якій прославив режим дик-

татора Августа і могутність Римської держави. В цій строфі Котляревський вивдляє своє ставлення до римського оригіналу і підкреслює самостійність свого зображення пека. 98. *Тімасі нашому Енею...* Тімаха — повеса. К. Але з другого боку — дотепний, людина, що добре розуміється у якісній справі чи в якійсь спеціальності.

99. А потім Смерть до артикулу і далі. До артикулу — в даному випадку за військовим уставом. Бешиха — рожка. К. Шолуді — на шкірній пласкості, парші, струпи на голові.

100. *Исправники все вакацъові... Вакацъовий —*

101. *Моріух, мандрьох, ярижниць, п'яниць і далі. Мандрьоха — бродяга. К. Повія. Яриж-*

путників, визначається «технічним» терміном

«цїлий плуг». Цей вираз відповідає виразу «плуг волів», тобто кількість волів, потрібна для того, щоб тягати плуга під час оранки. Хльорки — розпутниці. За стародавніми народними повір'ями, розпутниця карає за непослушність.

Хльорки — розпутниці. За старими звичаями, виявлену розпутницю карали тим, що обрізали їй коси і підрізали пелену. Панички фільтифікетні — манірні.

102. Мов сидя охляп на коні. Сидіти на коні «охляп» — без сідла.

103. Хватався за дереу і тулився... Дерга — відповідно до російського «дерюга» — товста, груба тканина. В даному разі — жіночий вовняний одяг, що його носили старі жінки замість плах-

ти, від якої дерга відрізнялася чорним кольором.
104. *Не баскаличивсь би та йшов...* Баскаличитись — рватися, метастя. К. Зволікатися, супротивитися. С. *Самостан називалась...* За грецькою

105. *Ся річка Стіксом називалась...* За грецькою міфологією, Стікс — назва річки, що протікала в підземному царстві і разом з іншими річками — Ахеронтом, Коїтом, Флегетонтом — оточувала пекло.

106. І перевізчик тут явився і далі. За античними віруваннями, душі, чи, власне, тіні померлих, у підземне царство перевозив Харон. Саме ця вода Харона — смугла шкіра на обличчях і тілі — і дає змогу згаданій жінці згадати в

Смугла цера Харона — смугла...
чі. Повстка — повесть, скомишчися — збітися...
грудку. 2. й — сина був старий дундук. Дундук —

107. Злий з сина був старий дундук. Дундук —
говориться об упрямых и суровых. К. Вживає-
ться в глагольному значенні — старий шкарбун.
Оскілками ди-

108. Оскілками на їх дививсь... Оскілками дивитися — спочатку означало — вискаляти зуби, пізніше — дивитися на когось неприязно, вороже. Гнилий — об

109. Бач, гиряві, чого хочуть! Гиряві — стрижений. Тут ужито в лайливому значенні. Бо, як пояснено це слово в першому болховітському списку «Енеїди», «гирявими називалися хлопчик і дівочка».

тиновському списку «Енеїди», «Гіри-
вають в домах малолетніх мальчиків і дівочек
неопратних, запачканих і у коніх всегда опа-
лені голови от топки печей, или от парше

110. Кальною річкою сією... Кальна — брудна.
Алтин —

111. Взяв пів-алтина за труди і далі. Алтин - три копійки. Гони спочатку визначали довжину

вораного поля, а потім — степу чи взагалі площі в довжину. Добрі гони — 120 саж., середні — 80 саж., невеликі — 60 саж. За сучасною мірою, приблизно 242 м, 163 м і 121 м, Броваро муруний — тобто мурої, сірої масті з смугами темнішого кольору.

112. Три золоти мав псе сей мурий... Говориться про пекельного триголового (чи навіть багатоголового) пса Кербера, або Цербера, що вартував вхід до підземного царства. Впускаючи до Тагаста, він нікого не випускав звідти. Одним з перших, хто потрапив до Тагаста, був Ісидор Пеліопольський, який згодом став єпископом.

Тартара, він нікого не випускав звідти. Одного з подвигів Геркулеса, як згадувалося вище, було те, що він вивів самого Цербера з Тартара.

113. Товкли у мужицях їх руки... Мужчир — маленюка мортіра. К.

114. Давали в пеклі добру хльору і далі. Хльору дять — дять чосу. К. Цехмістри, ратмани, представники магістрату міського

ру дати — дати чосу. К. Замислюючи, як це було, бургомістри — представники магістрату міського за феодальної доби. Цехмістри — начальники ремісничих цехів, ратмани — виборні члени ратуші в містах, а бурго

місничих цехів, ратмани — виборні міщани, тобто органу самоуправління в містах, а бургомістри — вибрана цехами і купецькими гільдіями вища адміністративна влада міста.

115. Ченці, поли і кругопопи... Крутопоп — іронічне переосмислення слова «протопоп» в дусі народної етимології.

117. *І на аршинцеу на підборний і далі. Підбор-*
ний — подложный, фальшивий. К. *Фиги-миги* —
підложний, фальшивий. *І в дусі народ*

іронічно осмислена назва інжиру в дусі народної етимології.

НОЇ ЕТИМОЛОГІІ.

* Происхождение слова «мацапура», «Киевская старина», 1901, кн. 1, стор. 5.

135. Не тютюнкову і не пінну. Тут і дах і перелічуються напої, що їх споживали в раю «праведні». В нагороду за своє благочестиве життя

138. А послі вбігались і в оклад... І говорячи про

сиріт, які вбгалися в оклад, Котляревський має на увазі сиріт, що утримувалися в «домах при-тулку», а досягши повноліття, мали приписува-тися до якогось стану і сплачувати податки. «Бути в окладі» означало бути обкладеним по-датком.

139. *Бувають військові, значкові і далі. Знач-кові, чи значкові товариші, в козацькому вій-ську після Хмельницького, як і бунчукові, чи бунчукові товариші, належали до козацької стар-шини.*

140. *Тоді-то в пеклі вечерниці...* Тут і далі Котляревський зображує типову картину воро-жіння та ігрищ. *Ворон* — весняна хоровадна гра, в якій беруть участь тільки дівчата. *Тісна ба-ба* — відома гра. *Ветері* — угорський танець.

141. *І саме ухо прехихе і далі.* В розумінні — дуже гостра, глузлива, насмішувата; *хвистка* — гнучка, *порскенька* — швиденька, дуже жвава.

142. *Ноти чиєсь постоло...* Тобто римляни па-нуватимуть доти, доки не схляться під владу папи, глави католицизму, і не будуть цілувати йому пантофлі.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

143. *Борщів як три не поденкуєш...* Тут і далі наводяться зразки жартівливої «тарабарської» мови, поширеної серед бурсаків того часу. Дося-гається це перестановкою частин слова і зміною кореня. Тарабарщина ця була поширена і в на-

родних анекдотах. Крім того, вона входила, оче-видно, і в жаргон злодіїв і вживалася з метою «зашифровки» їхніх «професійональних» розмов при сторонніх. Ці дві строфи розшифровуються так:

Як три деньки не поборщуєш,
На серці замоторошнить,
І зараз кишкою затагуєш,
І в кендіюсі забуркотить.
Коли ж що язиком напхаєш
І добре в живіт стеребіш,
То на нутрі завеселить.
Об землю лихом ударить,
І голод весь свій забудеш,
І горе к чорту забіжить.

Та що абищо верзти.
Не казкою кормлять солов'я:
Ось ну калиткою забрязкай.
То радощі заденешать,
Коли з п'ятак даси,
То, може, новину почуєш:
Як, що з тобою (буде) спереду,
Куди на човнах плавати,
Як угодити Юноні,
Як Еней все завершить (умудриться).

144. *Шагів а дванадцять в руку дав. Шаг — грош.* К. Дрібна монета, що відповідала приб-лизно півкопійці.

145. *Щоб не дала Юнона швабу...* Швабу дати — задати копоти. К. Покарати, дати хлопости.

146. *І, моя меньки, повивертались...* Меньок — налим. К. Рибка мень.

147. *Закалятий острів перед намч і далі.* Острів Еа, на якому, як розповідається в «Одіссей» Гомера, жила чарівниця Кірка, або Цірцея, кот-ра перетворила частину супутників Одиссея на свиней. Тільки після прохань Одиссея, що став коханцем чарівниці, їм зрештою повернуто було людську подобу.

148. *До броваря дрова таскати і далі.* Бровар — пивовар, броварня — пивоварня. К. Бовкун — бик в упряжке один. К.

149. *І «не позволяю» там забуде і далі.* Тут — натак на так зв. «liberum veto» на сеймах шляхетської Польщі, тобто право кожного посла сейму зрівати будь-який проект одним вигуком «не позволяю», тобто «протестую». В першій по-ловині XVIII ст. в зв'язку з загостренням гру-пової боротьби між магнатством і шляхетством зриви постанов сейму стали звичайним явищем, і це майже паралізувало діяльність центральної королівської влади, зводило її нанівець і відла-дувало Польщу в руки великих панських оодин, що ворогували між собою. *Дойда, Чухрай* — кланчки мисливських псів, хортив.

150. *Цесарці ходять журавлями...* Цесарці — австрійці.

151. *Французи ж, давнії сіпаки і далі.* Згадую-чи про те, що французи «за горло всякого хва-татють» і що вони обернуті на собак, які «гри-зуть чужі маслаки», Котляревський, можливо, має тут на увазі війни Директорії, уряду вели-

кої буржуазії, що прийшла до влади у Франції після падіння якобінців і Робесп'єра. Саме в цей час визначився як полководець Наполеон Бона-парт.

152. *От Тібр перед носом у нас...* Тібр — го-ловна річка Лаціуму, на березі якої знаходиться Рим. За міфологією — назва пішла від імені албанського царя Тіберіна.

153. *Земелька ся була Латинська і далі.* Латин-ська земля — тобто Лаціум. В античні часи — одна з трьох західних областей Середньої Іта-лії. *Латин* — міфічний цар латинців. В «Енеїді» Вергілія його батьками вважаються Фавн — бог поля та лісу, і німфа Маріка. *Галанці* — узкіе панталони. К. Українські пани одягали своїх прислужників, зокрема т. зв. козачків, у фа-лендишові (fein holländisch, тобто голланд-ські) сукна, звідки й пішла назва «галанці». Грати крашанками в кітшки — котити крашанки.

154. *Мерика, кажуть, його мати...* Котляревський неправильно передав ім'я матері Латина (Ma-gica).

155. *Один був Турн, царьок нешпетний...* Турн в «Енеїді» Вергілія — цар рутулів, італійського племені, підкореного римлянами. Жило це плем'я в Лаціумі; місто Ардея. Турн — небіж царця Амати, дружини Латина. Нешпетний — незря-чий. К.

156. *Рябка, тетерю, саламаха...* Рябка — род ку-шанья. К. Саламаха — давня народна страва: зварене гречане тісто, рідке, на олії або ко-ров'ячому маслі.

157. *Еней оставив із носатку...* Носатка — род кувшина. К. Старовинний посуд для вина, на зразок глечика, але з довгим носиком.

158. *Купить піярську граматку і далі.* Найпоширеніша шкільна граматика латинської мови в Польщі, що вийшла 1741 р. і потім часто перевидавалась аж до середини XIX ст. Назва «піярська» пішла від чернечого ордену піарів, що мав на меті виховувати дітей в католицькому дусі. Вперше видана на Україні 1756 р., до того часу поширювалася в рукописах. *Полуставці, октоїхи.* Полуставець — святець, молитовник з місяцесловом. *Октоїх* — церковна книга. *Тму, місяцесловом.* *Октоїх* — церковна книга. *Тму, місяцесловом.* *Октоїх* — церковна книга. *Тму, місяцесловом.* *Октоїх* — церковна книга. *Тму, місяцесловом.*

159. *Тройчаткою всіх приганяв і далі.* Тройчатка — нагай з трьома кінцями. Давати субітки — звичай у школі доби феодалізму, зокрема в дяківських школах, карати учнів по суботах (тобто наприкінці тижня), щоб очистити їх від провин навмисних і ненавмисних. Причому кари різкими супроводжувались іноді читанням молитви на цей випадок: «Помни день суботний...»

160. *Клецання по двору саджати...* Дерев'я с листьями срубленими. К. Зрубані молоді дерева або гілля, якими прикрашали селянські двори під час трійці.

161. *Ось привезли і мальовання...* Тут і далі дається опис малюнків, якими прикрашали палади царя Латина. Малюнки ці — лубочні картини, що продавалися до революції по сільських

ярмарках і прикрашали стіни селянських хат. Звичайно, тематика цих картинок мінялася з часів Котляревського, але жанр їх і стиль не зазнав значних змін. *Цар Горох* — казковий персонаж. *Олександр і цар Пор* — картини про античного завойовника Александра Македонського (IV ст. до н. е.). Сюжет взят з стародавньої перекладної повісті «Александрія», що поширена була вже в літературі Київської Русі. Картина зображує перемогу Александра над індійським царем Пором, який не хотів скоритися йому (на цю тему було кілька картин, що відтворювали різні моменти зустрічі Александра і Пору). Далі згадується популярна картина про Куликовську битву. На цій картині зображується битва між руськими і татарами, а на першому плані — поєдинок між руським багатирем Ченцем Пересветом і татарським багатирем Чубеєм. (З цього поєдинку, як говорять літопис, і почалася битва). Картина називалася «Мамаєво побоище».

Темою лубочних картин часто були подвиги Іллі Муромця — героїчного персонажа народних билин і казок. Особливо популярні були перші подвиги Іллі, його перемога над Солов'єм Розбійником («Соловей Харизм» — у Котляревського). Картинки про пригоди багатиря Бови Королевича виникли на ґрунті народної казки («Сказка о славном и храбром богатыре Бове Королевиче и о прекрасной королевне Дружковне»), що виникла на ґрунті перекладної повісті *. Далі згадується образ Максима Залі-

няка, славного ватажка селянського повстання проти польської шляхти на Правобережній Україні в 1768 р. *Француз Картуш* — Луї Домінік (1693—1721) — відомий розбійник, син шинкаря, став отаманом численної банди, що орудувала в Парижі та його околицях. Вказаний одною з близьких до нього осіб, Картуш тільки перед стратою назвав людей, з якими він був зв'язаний, в тому числі і представників знаті. Пригоди Картуша послужили матеріалом для драматичних творів. Звідси його популярність і в народній традиції. *Гаркуша Семен* (1739—1784) — відомий повстанець, що наприкінці XVIII ст. нападав на поміщицькі маєтки. Гаркуша користувався популярністю серед народних мас. Про його боротьбу з українським панством ходило в народі багато переказів. На основі цих переказів про Гаркушу писали такі письменники, як Г. Квітка-Основ'яненко, В. Нарежний, О. Сто-роженко, Гр. Данилевський. *Ванька Кайн* — вірний злодій, жив у першій половині XVIII ст. Персонаж російських народних оповідань.

162. *Набув на ноги кинді нові...* Кинді — теплі калоші, валянки.

163. *Царя на дзиглик посадили...* Дзиглик — стул.

164. *В едамашковому шушоні...* Шушон — род капота. К. Едамашка — стародавня тканина з Дамаска, товста, з візерунками того ж кольо-

* Русские народные картинки, собрал и описал Д. Ровинский. СПб., 1881, кн. II.

ру, що й сама тканина. Поширена була серед української шляхти і козацької старшини («Кролевиц Владислав... прислав гетьману Сагайдачному... палатку свою, новою зеленою адамашкою Венецькою підшитую». Величко).

165. *В німецькій фуркальці була і далі.* Фуркальце — фура. К. Частина жіночого одягу. *Верцалло* — дзеркало, люстро. Військо *зальотне, волове*. Волове військо — обозна частина.

166. *А старший раціо сказав...* Рація — урочиста промова.

167. *Енеус ностер матнус панус і далі.* В цій промові посла Енеєвого Котляревський дає догетну пародію на учену мову «академістів» XVIII ст., що любили домішувати до польської чи української мови латинські слова або вирази. В літературі барокко така словесна мішанина була дуже поширена, особливо в польській літературі, як у поезії, так і в прозі, а зокрема в промовах. Ця «макаронічна мова» вважалась тоді ознакою ерудиції і «високого стилю». В своїй пародії Котляревський, по-перше, додає до українських слів латинські закінчення «us», «orum», по-друге, вставляє в український текст слова латинські. Промова «посла» в «перекладі» виглядає так:

Еней, наш великий пан
І славний троянців князь,
Шмигав по світу, як циган.
До тебе, о царю, прислав тепер нас.
Просимо, пане Латине,

Нехай наша голова не загине,
Дозволь жити в землі своїй,
Хоч за гроші, хоч за дарма,
Ми дякувати будем досить
За твою милість.
О царю! Будь нашим меценатом
І ласку твою покажи.
Енеєві зробися братом,
О найкращий! Не одкажи;
Еней — вождь есь моторний,
Вродливий, гарний і проворний,
Побачиш сам особисто (в імені — in nomine).
Вели прийняти подарунки
З ласкавим видом і без сварки.
Що прислані через мене...
168. Меценат Гай Цільний — вельможа і держав-
ний діяч часів імператора Августа в Римі (кі-
нець I ст. до н. е.). Підтримує новий режим,
він намагався привернути кращих поетів того
часу на бік Августа. До «гуртка» Мецената на-
лежали, між іншим, Вергілій і Гораций. Пізніше
ім'я Меценат визначало всякого покровителя лі-
тератури і мистецтва.
169. Буя борщ до шпундрів з буряками і далі.
Шпундрі з буряками — давня народна страва.
Свиняча грудинка, підсмажена з цибулею, а по-
тім зварена в буряковому квасі з буряками і
добрена борошном. Шарпаніна — давня народ-
на страва. Одварена тарань чи чабак, здобрені
на страва. Одварена тарань чи чабак, здобрені
розбавленим на цьому бульйоні борошном, потім,
разом з цим тістом, до нього додається підсма-
жена цибуля і перець, все це вистояється в ду-

ховій печі, поки не підніметься. Крохаль —
крохмаль.
170. Пили сикузку, деренівку і далі. Деренів-
ка — настоянка на терні чи кизилі. Айвовка —
настоянка на айві. Стріляти на віват — на при-
вітання. Мушур — мортіра. До нас дійшли зраз-
ки артилерії Запорозької Січі, а серед них і
мортіри мусянжєві, тобто бронзові. Вони яв-
ляють собою мідну ступку довжиною 100 мм,
шириною 90 мм і мають отвір 40 мм.
171. Корито опішнянських слив і далі. Містечко
Опіння на Полтавщині славилось високим га-
тунком і добрим смаком слив. Смажені горіхи.
Звичайні горіхи засипають до нагленої печі,
а потім кладуть їх у холодну воду. Пряжені
пундики. Давня народна страва. Пундики робі-
лися з кислого тіста на зразок коржиків, ці кор-
жики покривали цибулею, підсмаженою на олії,
а потім клали один на одного до 15—20 шарів,
потім все це ставили в піч. Скоромні пундики
робили з пшеничної локшини, звареної на моло-
ці, перемішували з коров'ячим маслом та яйця-
ми і ставили в піч у макітрі. Далі згадуються
села Полтавщини, знамениті якимсь виробницт-
вом або художеством. Так, Решетилівка славила
своїми вів'ями, звідси відомі на всю Україну
шапки решетилівських смушків.
172. Ірися, цюхля проклятуца і далі. Цюхля —
жива дівка, проворна в дурном смысле. К.
Мчалка — вестница. К.
173. Ого! провчу я висікаку... Висікака — бой-
кий, дерзкий. К. Нахаба, зухвалый.

174. І на! через штафет к Плутону і далі. Шта-
фет — естафета. Берлин, дормез, ридван і порт-
шез — старовинні екіпажі. Перші три — різно-
видності карети. Берлин і ридван — карета для
подорожей, в яких воязували шляхта і панство.
Дормез (від франц. dormir — спати) — м'яка
карета, пристосована для спання під час подо-
рожі. Портшез — ноші, в які не запрягали ко-
рожі; носили їх слуги. Перекладними називались
казенні ямщицькі підводи, до яких на кожній
станції вирагали «свіжих» коней. Заплатити на
три протони — тобто оплата подорожніх витрат
в потрібному розмірі тим, хто їхав у казенній
справі.
175. Зробила об собі лепорт і далі. Лепорт —
рапорт, донесення. Гайдуки — в даному кон-
тексті — слуги при панських дворах.
176. А таке пхнув він драгоман... Драгоман —
перекладач, тлумач при посольстві, при дипло-
матичній місії або в переговорах.
177. Но «горе грішникові сушу...» Тобто горе
тому грішникові, який не має добрих діл.
178. Давала чиншу до двора. Чинш — податок
за володіння землею.
179. Лавині к Петру мандрик і далі. Мандри-
ки — тут паляниця з сиром, борошна та яєць, шось
на зразок млинців, які готували на «розговіння»
після посту до християнського свята апостолів
Петра і Павла — 29 червня за ст. ст. Ставник —
підсвічник у церкві. Піамітки пражі — міра ви-
сукання ниток — від 20 до 30 пасом.
180. Не дуже простий — родом музик і далі.

253

Музик — порода псів, рос. «мопс, моська». Ти-
мениці — брудні нашарування на голові, струп.
181. Стременний думав, що то звір. Стремен-
ний при панських дворах належав до мислив-
ської челяді.
182. Під ніс їй клали асафету і далі. Асафета,
чи асафетида (вонюча камедь), — згущений сік з
рослини (родини зонтикових). Складові частини
камеді — смола та ефірне масло з домішкою сір-
ки, фосфору та різних солей. У старій медицині
камедь, відповідним чином препаративана, вжива-
лась як ліки при різних хворобах, зокрема при
нервових захворюваннях або нервових розладах,
як у даному випадку. Настій з ромну (ромаш-
ки) — вживався як засіб для полегшення болю.
183. З дійницею ричка наступала... Ричка — ко-
ровиця. К. Жінка в панських маєтках, що
ходила за коровами.
184. Як умивалося мазкою... Мазка — кров.
185. Коли пан возний позов ласть... Возний —
службовець при старому суді ще в часи чинності
Литовського статуту. Возний повинен був по-
давати позови до суду, вводити у власність, свід-
чити наявність гвалту, вчиненого над кимсь,
та ін.
186. Хто буде з вас провіантмейстер... Провіант-
мейстер у царській армії віддав матеріальною ча-
стиною, зокрема харчуванням. Провіантмейстри
бували звичайно в чині генерала. Посада генерал-
провіантмейстра запропонована Петром I
1718 р. Скасована 1864 р.

187. Крицальмейстер — службовець при війську, що віддав грошовими справами, мав виконувати бухгалтерські обов'язки, зводити рахунки вибохталерські і прибутків, вести контроль. Вони входили до штату розрахункової контори, утвореної при одному з департаментів 1731 р., і віддали преставникам армії.

188. *Служить вам рад малахаями...* Малахай —
К. Татарский нагай. Шафувати — ви-

189. Боярські гроші шафовать. Шафувати — витрачати.

190. О мужо, панночко Парнасіа, музично міфологіє, — богині мистецтва і науки. Їх було дев'ять: Калліопа — богиня епічної поезії, Евтерна — лірики, Мельпомена — трагедії, Полідіамна — урочистих співів (gimnii), Ерато — танцювальної поезії, Талія — комедії, Терпсіхора —

Полюшня — еротичної поезії, Фалія — комедії, Геріа — танців, Клію — історії, Уранія — астрономії. У римській міфології музам відповідають камені. Парнас — гірське пасмо в Греції, у вузькому розумінні — найвища верховина цього пасма; за означенням — найвища місце перебування муз.

античної міфологією, — місце перебування
191. На конях сотники фінтилі... Тут, як і в
наступній строфі, Котляревський згадує про
адміністративно-військові порядки на Україні в
другій половині XVII і в першій половині
XVIII ст. — хорунжі та ін. —

різні чини в козацькому війську тих часів. Назви 192. Лубенський, Галязький, Полтавський. Назви козацьких полків за назвами міст пояснюються тим, що назва «полк» означала не тільки військову одиницю, а й місто. Полков-

ськову, але й адміністративну одиницю.

ник, таким чином, об'єднував у своїх руках не тільки військову, але й адміністративну владу в тій частині держави, яку він називав «сотою». Поляків, які брали участь у війні, називали «сотою під самою рукою» (тобто під рукою сотою). Сотою під самою рукою називали також командування сотою під час походів, але й був начальником певної адміністративної одиниці, що називалась сотою. (Типове для феодального ладу подання військ (Типове для феодального ладу). Після перемоги кавої і адміністративної влади). Після перемоги Хмельницького Україна поділялась на 17 полків. 193. Було три військові волонтери і далі. Добро- вільне, нерегулярне військо, з якого під час війни переважно складалась розвідка та ін. Асмодей — у стародавніх народів — демон, дух похитливості.

194. Гвинтівки, фузії або пружин і далі. Тут перераховуються різні види вогнепальної і холодної зброї, якою озброєно було як козацьке війсьсько, так і царська армія за старих часів. *Фузья* (fusille) — вид гвинтівки, за-

зії (від франц. la fusille) — вид гвинтівки, проваджений в армії Петром І замість мушкетів, які вживалися раніше. Різниця між ними та, що мушкетні мали довшу цівку (ствол). Були більшого калібру і під час стрільби упиралися на

підсішки. Фузія мала кремінний замок і гранний багнет. Флінта (від нім. Flinte) нічим власне, не різнилася від фузії, крім замка. Були й інші види рушниць, але вони були рідкісними. Яничарське — коротка запорозька рушниця. Яничари — рушниці, якими озброєно було турецьке військо.

195. Днища, оснівниці, вестушки і далі. В ці

і наступний строфках дається жартівливе зображення готування до війни в душі народних гумористичних казок і приказок про те, як зброєю ставали речі домашнього вжитку, а солдатами — старі баби та ін. Динша, оснівинці, витушки — пристрої для прядіння. Динше — дошка, на одному кінці її сидить пряха, а на другому встановлено кудалею або гребінь; оснівинця, або новачка кудалею або гребінь; витушка з двома отворами, через які проходили нитки основи; витушка — прилад для змотування ниток у клубок. Бендожи — тип селянського воза, призначеного для перевезки вантажів. Кари — воловоза. Цердальні мари — носії для перенесення труни з покійником з церкви до цвинтаря. Носії з ніжками, щоб можна було ставити їх на землю під час поховальної процесії.

196. *Не мали палашів, ні шабель і далі. Палаш—*
вид шаблі, з прямим гострим з обох боків клин-
ком, з ефесом, що мав чашечку або ґратки для
зав'язування рукоятки. Звичайну шаблю,—

завислих пальців, довший за звичайну шаблю, близько 1 арш. 3 верш. Був запроваджений у XVIII ст. як зброя кавалерійських полків російської армії — драгунів, кірасирів, лейб-гвардійців та ін. Тула славилася своїми заводами Петра І.

197. *Взяли подимне од дворів і далі. Подимне — особлива форма податку в добу феодалізму за опалювану хату. Підсудки — селяни без ґрунту і обійстя, що жили в чужій хаті, платячи за*

це гіршими або натурою. (Вираз — «під сиди»).

255

198. Коли пішком — то марш шульгою... Шульга — ліва нога або рука.

199. *Мов постоляте рущення...* Всенародний рух. Але цей термін має свій історичний зміст. Писловитим рущенням у феодальній Польщі називалась мобілізація під час війни шляхти, що поряд з коронним військом мала вирушати в похід з своїми загонами, озброєними на власний кошт.

200. Зносили всяке збіжжя, злидні... Злидні — тут у розумінні: останнє, що в кого було.

201. Гуде в Латії дзвін віщовий... Дзвін, що
скликав на віче, на народні збори.

202. Для Януса, серця бога і далі. Янус, з римською міфологією, — бог входів і виходів (є будинку, в місті), всяких починань і завершень. Його зображували з двома обличчями, одним — назовні, другим — в середину храму. Коли починали якусь справу, Янус оджовхався і це означало, що справу почали.

налась війна, храм Януса одкривався, і це означало, що країна перебуває в стані війни; коли храм було замкнуто — це означало, що Рим перебував у згоді з іншими державами.

203. Були золоті дні Астрей і даї. Астрей, або Діке,— богиня справедливості. Астрей (зоряна діва), за міфологією, жила на землі в золотий вік, що його оспівав у своїй поемі «Труди таї» гоєцький поет Гесіод (VIII—VII ст. до н. е.).

діи» грецької поетеси (XV-XVI ст. н. е.). Пізніше, засмучена лихом, що запанувало в людському житті, вона останньою з богів відійшла на небо. В сузір'ї Зодіака вона має назву Діви. *Філяри* — блазні театральні. *Обтекар* — аптекар. *Гевальдигер* — так називався

текар — аптекар.

офіцер у царській армії, що виконував поліцейські функції. Посада ця запроваджена Петром I в армії, скасована після реформи 1861 р.

204. *Бо Турн і сам дзіндзівер-зук!* Молодецький, завзятий.

205. *В Ардею-город поспіша.* Ардея — столичний рутульський город. К.

206. *Мезентій наперед тірренський і далі.* Легендарний цар Етрурії (провінція в Італії), допомагав рутулам. В «Енеїді» розповідається, що його убив Еней. Лубенський полк діяв під час осади Полтави шведами.

207. *Байстрюк Авентій-попадиш...* Авентій рожен от жрици Реи и Геркулеса. К.

208. *Отаман заваяв Покотилос і далі.* Покотилос — українське прізвище Покотило з грецьким закінченням. *Караспуло* — знову-таки українське прізвище Карась з грецьким закінченням. *Проскіноси* (грецьке) — тут: передові частини. *Морея* — півострів у Греції, *Дельта* — півострів біля Босфору, *Кефалос*, або *Кефалонія*, — острів коло Греції. *Капама* (грецьке) — сорт тістечок, *калос кебаб* (грецьке) — смачне смажене м'ясо. В цій строфі Котляревський гумористично пов'язує античних еллінів з сучасними йому греками, привласнюючи античним грекам комерційну і торговельну діяльність сучасних йому греків на Україні.

209. *Цецула, пренестський коваленко...* Народжений від Вулкана — бога вогню і ковальського мистецтва. Тим-то й називає його Котляревський коваленком. Союзник Турна, латинець з м. Пре-

нести (тепер м. Палестріна), за 20 миль від Рима.

210. *Агамемноненько Галес...* Тобто нащадок царя Агамемнона, одного з центральних персонажів легенд про Троянську війну та «Іліади» Гомера. Трагічний кінець царя, забитого власною дружиною, знайшов своє відображення в численних драматичних творах.

211. *Тезейович пан Іполит...* Іполит — син легендарного царя Тесея, або Фесея, нібито засновника Афіньської держави. Згадка про те, що Іполит «підкусив мачуху», зв'язана з міфом про кохання до нього царниці Федри, його мачухи. Цей міф часто розроблявся драматургами античної літератури, зокрема Евріпідом.

212. *Ся звалась діва-цар Камілла...* За міфологією, Камілла — дочка царя Метаба з міста вольсків (народність в стародавній Італії) — Пріверні. Батько привчив її до війни, в боях відзначалась хоробрістю і завзяттям. Убита Арун-том.

ЧАСТИНА П'ЯТА

213. *Пред ним стоїть старий дідище...* В образі «очеретяного діда» Котляревський виводить бога ріки Тібру — Тіберіна.

214. *Іул построиць Альбу-град...* Іул, чи Асканій, — син Енея. Альба-град — Альба Лонга — місто, яке нібито заснував Іул. Його наступником був молодший брат Сильвій, з роду якого

вийшли Ромул і Рем, що через 300 років після того заснували місто Рим. *Аркадяни* — грецьке плем'я, що в античні часи розселилось у південній частині Греції (півострів Пелопоннес). В «Енеїді» іде мова про легендарних виселенців з Аркадії, що під проводом царя Евандра переселились до Італії і осіли в Лаціумі, недалеко від того місця, де пізніше засновано було місто Рим. За поемою Вергілія, Евандр — союзник Енея у війні з латинцями та рутулами. Про укладення союзу між Енеем та Евандром і про призначення Палланта, сина Евандра, привідцею союзників Енеєві аркадяни і говориться в наступних строфах.

215. *К Евандру помочи просить...* Евандр, царь аркадський. К.

216. *Де гардовав Евандр з попами...* Гардовать — гулять. К.

217. *Тепер тебе я суплікую...* Суплікувати — просити.

218. *Просіане з ушками, з трінками і далі.* Тут знову перелічуються стародавні, але «панські» страви. Просіане — с засолом. К. Страва на зразок російського «рассольника». *Телячий лизень* — язык бычий. К. *Ягни* — род кушання, из греч. К. *До софоруку кури* — с фаршем. К. Вираз три кури вжито тут у розумінні: дуже багато.

219. *Хвалив Іраклові прокази...* Евандр розповідає про один з подвигів Іракла (Геркулеса), як той убив розбійника — страховисько Кака, що вкрав у нього кілька корів з череди. Подія ця відбулась неподалік від столиці Евандра —

Паллантей. На місці цього подвигу Евандр поставив жертвник на честь Геркулеса.

220. *Еней в кереню замотався...* Кереня — род епанчи. К. Старовинний теплий чоловічий плащ.

221. *К Вулкану підтюпцем ішла...* Вулкан — в римській, Гефест — в грецькій міфології — бог вогню і ковальської майстерності, син Юпітера і Юнони (Зевса і Гери). Античні міфи зображували його кривим і незграбним, закуренным у диму. В «Одіссей» Гомера дружиною його названа богиня краси Афродіта (Венера). Вслід за Гомером і Вергілієм в «Енеїді» зображує Вулкана і Венеру як подружжя.

222. *І прилабузивсь до Кіпріди...* Кіпріда — друге ім'я Венери за назвою острова Кіпр, де культ її виник раніше, ніж деінде.

223. *Уже онагри захрючали і далі.* Онагр — осел. *Фіндюрка* — повія.

224. *А доки в паці будеш грати?* Гратися в бабки.

225. *Поодадь був малий Телешик...* Образки на щиті Енея, взяті з народних казок; те ж і в наступній строфі. *Жеретія* — гадюка, що лазить по деревах.

226. *А на зикратого сам сівши...* Зикратий — білобокий.

227. *Турн їм ізаовив тимфи дати...* Давати тимфи — жарт, поширений серед бурсаків. Щоб розбудити кого-небудь з своїх товаришів, застромляти йому в ніс паперову лудочку з бавовною і підпалювати її.

228. *Цібелла де жила старая...* Цібелла, чи Кі-

нібито перебувала Венера. Культ Венери був особливо поширений за античних часів на цьому острові.

251. *А з Марсом чи давно пиймавши і далі.* В «Одіссеї» Гомера розповідається, як Гефест (Вулкан) застав свою дружину Афродіту (Венеру) на любовному побаченні з богом війни Аресом (Марсом) і накрив їх мідною сіткою, а потім привів усіх мешканців Олімпу на це місце. У Котляревського кара ревнивого чоловіка зображена в дусі давніх народних звичаїв: Вулкан підрізав пелену Венери. В зв'язку з цими любовними пригодами Венери треба розуміти і жарт Котляревського з приводу того, що «Венера... все з воєнними жила». Адже Марс — бог війни. *Ретяжок — ланцюг, ланцюжок.*

252. *То верб'я золоте росло.* Вербя, за українськими народними віруваннями, — дерево нещастя. Отже, Юнона цими словами хоче сказати, що там, де замішана Венера («підпанка», як її вона називає), завжди буває якесь лихо або нещастя.

253. *Невинничасть, мов Сусанна...* За біблійними переказами, — образ цнотливої дівчини-красуні. Вона зазнавала переслідувань з боку двох похитливих дідів, що, не добившись від неї згоди піддатися їм, звинуватили її в розпусті. На суді її врятував «пророк Даніїл».

254. *І стать на Шведську могилу...* Шведська могила — братська могила, в якій поховано 1345 російських воїнів російської армії, що загинули в битві з шведами під Полтавою. Могила стоїть

на місці Полтавської битви, недалеко від редутів (укріплень) російської армії, близько шести кілометрів від Полтави.

255. *Язик його тож не класачка...* Класачка — шевське приладдя для розгладжування швів.

256. *Із Стехівки то шинкаренка і далі.* Стехівка — село недалеко від Полтави. *Ярига* — шахрай, судовий «крючок». У цій і двох наступних строфах перелічуються імена союзників Енея за поемою Вергілія, але Котляревський надає їм типових рис волоцюг і розбишак свого часу.

257. *Зробила паном із чупруна.* Чупрун — людина, що вибилась у панів з соціальних «пнизів». Прості козаки за часів Котляревського носили чупрун.

258. *Над карбіжем тож не трудилась...* Котляревський жартівливо закидає музі незнання лічби — вона не тільки не вміє орудувати на рахівниці, але не осягла навіть «премудрості» карбіжу, тобто вміння нарізувати на дереві риси для лічби. «Карбували» звичайно люди неписьменні.

259. *Уже Волосожар піднявся і далі.* Волосожар — сузір'я Плеяд. *Прудитися у кабиць* — вилловлювати в одязі біліх, вошей, сідячи біля кабиці, тобто коло літньої печі надворі.

260. *Царя Латина ускромити...* Ускромити — утихомирити, приборкати.

261. *Гібсон і дутеля із'я.* Дутель — порожній горіх, тут дутеля з'ясти — загинути.

262. *І вижлуктив підпінка чару...* Підпінко — проста горілка.

263. *В керсі бідного Сіхея...* Тільки один раз, саме в цій строфі, згадує Котляревський забитого чоловіка Дідона — Сіхея.

264. *Що так не гречі кличе к бою...* Не гречі — нечемно, негречно.

265. *Над ним аркадський підкоморій і далі.* Підкоморій — у феодальній Польщі наглядча за маєтками короля, пізніше — урядовець, що розсуджував земельні суперечки між шляхтою. *Гайстер* — квітка айстра, астра.

266. *Несли в містечко Паллантей.* Паллантей — столиця царя Ендра. *К.*

267. *Латинус рекс єсть невогонний...* В цій і наступній строфі знову маємо приклад «макаронічної мови». «Промова» Енея в «перекладі» така:

Латин єсть цар невогонний.

А Турн найгірший дурак.

І нащо поювать вам зі мною?

Латина вважаю за сліпого,

А вас, сенатори, без ума;

Латину радий дати мир,

Дозволю поховати мертвих.

І злості до вас у мене нема.

Один тільки Турн єсть мій ворог.

Сам, отже, повинен воювать;

Велить так доля, щоб Еней

Вам був цар. А маті зять.

Щоб привести до кінця війну,

Ми зробимо з Турном поєдинок,

Про що кров всіх проливать?

Чи Турн буде, чи Еней
Управлять латинським скіпетром,
Укажуть меч або бог.

268. *Із конебе хантурний рід.* Ісконі бе (церковнослов'янське) — споконвіку був.

269. *В огонь шпурляли різну збрюю і далі.* За поховальними звичаями римлян, при спалюванні трупів кидали в огонь різні речі, якими мав «користуватися» небіжчик після смерті. *Келеп* — стародавня козацька зброя, палиця з обухом на кінці. *Кульбака* — сідло, *троки* — реміні коло задньої луки сідла.

270. *Брехун, юриста, крюк, підтяга...* Підтяга (від слова «тягнути») — злодій.

271. *Як ось од хана Діоміда...* Діомед — один з персонажів «Іліади» Гомера. Разом з іншими грецькими героями (ахейцями) воював проти Трої.

272. *Мальовані потибеньки.* Потибеньки — шкіряні лопаті з обох боків сідла. Звідси прізвисько — Потєбня.

273. *Плазуйте перед сим трояком...* Зневажливе прізвисько троянця.

274. *В Івашки, Мильці, Пушкарівку і далі.* Івашки, Мильці, Пушкарівка, Горбанівка, Малі Булища — села біля Полтави.

275. *Між ними був просторий плець...* Плець — майдан, площа.

276. *Кликнула мавку вод Ютурну...* Ютурна, за римською міфологією, — німфа вод, сестра Турна, народжена від Юпітера.

277. *І спотиньга в стеино вп'ялася...* Спотиньга — нишком.
 278. *Він шпеник в рані розілядав...* Шпеник — вістря, гострий кінчик.
 279. *Гарлемських капель піддали...* Гарлемські краплі — назва пішла від Гарлема, міста в Голландії. Ліки сечогінні, вживалися при захворюваннях сечогінних каналів.
 280. *Що стаа похожим на верзун.* Верзун — постіл, лапоть.
 281. *Такий, як був Нечеса-князь.* Нечеса — князь Потьомкін. Уряд Катерини II, вирішивши

ліквідувати Запорозьку Січ після ослаблення Кримської орди, деякий час вважав за потрібне триматися «дипломатично» з запорожцями. Князь Потьомкін, що саме в цей час був найвпливовішим діячем в уряді Катерини, навіть записався до Січі під іменем «Грицько Нечеса». Після ліквідації Запорозької Січі і утворення т. зв. «Чорноморського війська» з козаків він прийняв титул «Великого гетьмана козацьких, катеринославських та чорноморських військ».
 282. *І золота на ній карунка...* Карунка — позумент.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША	7
ЧАСТИНА ДРУГА	28
ЧАСТИНА ТРЕТЯ	52
ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА	96
ЧАСТИНА П'ЯТА	136
ЧАСТИНА ШОСТА	181

Примітки 235

ИВАН
ПЕТРОВИЧ
КОТЛЯРЕВСКИЙ

ЭНЕИДА

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.
Редактор Л. С. Малахова

Художнє оформлення В. І. Юрчишина ✓
Художній редактор В. А. Кононенко

Технічний редактор О. П. Яхніс

Коректори О. С. Назаренко, Т. В. Тихонович

Виготовлено

на Київській книжковій фабриці «Жовтень»

Комітету по пресі
при Раді Міністрів УРСР,
Київ, вул. Артема, 23-а.

Здано на виробництво 27/II 1969 р.

Підписано до друку 13/V 1969 р.

Папір офсетний 120 гр. Формат 108×60¹/₃₂.
Фізичн. друк. арк. 8,25. Умовн. друк. арк. 9,90.

Обліково-видавн. арк. 13,875.

Ціна 1 крб. 6 коп. Зам. 494.

Тираж 25 000.

У2

К73

7—4—Л

7—69М

